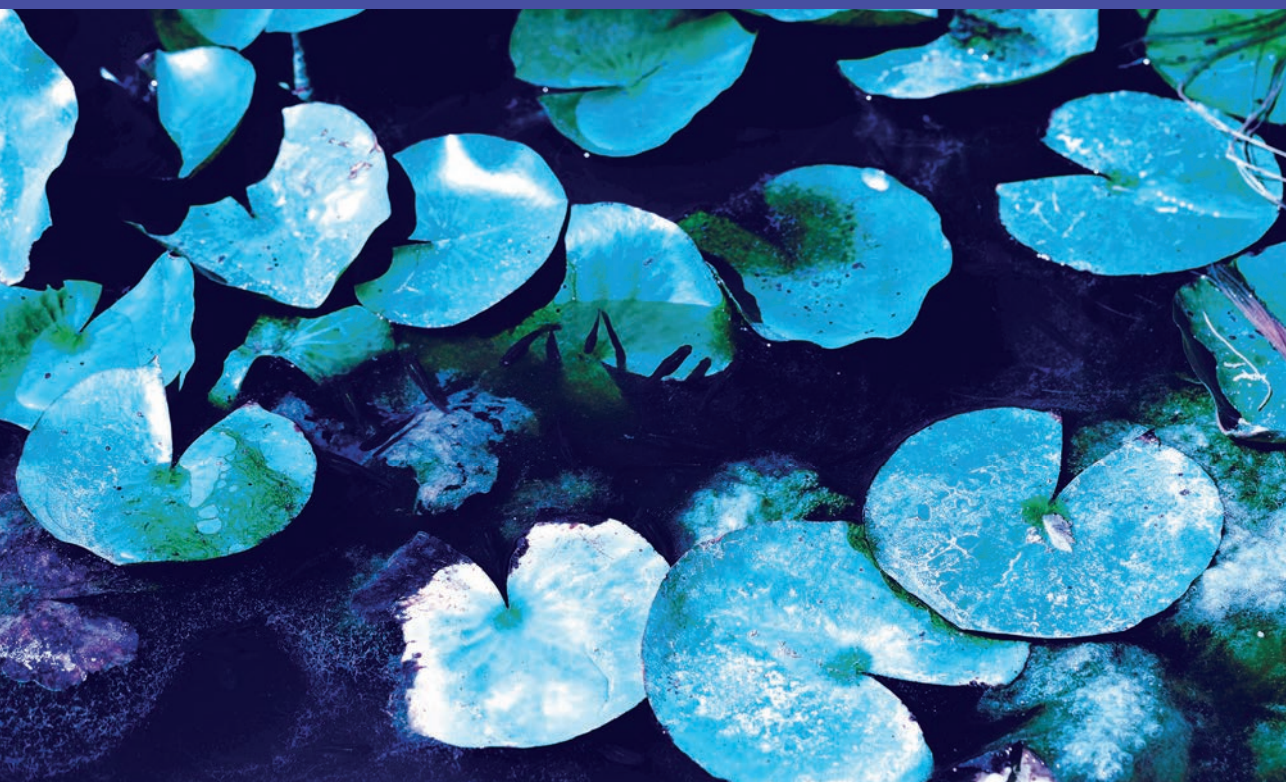

nr 2(23) 2025

ISSN 2391-5137

Językoznawstwo

Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

nr 2(23)/2025

ISSN 2391-5137

Językoznawstwo

Współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze

Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Komitet redakcyjny

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal (redaktor naczelny)
dr Anna Fadecka (z-ca redaktora naczelnego)

Redaktorzy tematyczni

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal, dr Anna Fadecka, dr Olga Majchrzak

Redaktorzy językowi

Anna Fadecka (jęz. polski), Michael Fleming (jęz. angielski), Wiesław Przybyła (jęz. francuski),
Radosław Lis (jęz. niemiecki), Irina Kabyszewa (jęz. rosyjski), Inesa Kuryan (jęz. białoruski)

Rada Naukowa

prof. dr hab. Diana Blagoeva (Instytut Języka Bułgarskiego, Bułgarska Akademia Nauk, Bułgaria)
prof. dr hab. Grażyna Habrajska (Uniwersytet Łódzki)
prof. dr hab. Eugene Ivanov (Mohylev State A. Kuleshov University, Białoruś)
dr Anna Kisiel (KU Leuven, Belgia)
prof. dr hab. Siya Kolkovska (Instytut Języka Bułgarskiego, Bułgarska Akademia Nauk, Bułgaria)
dr Beata Nawrot-Lis (Uniwersytet Radomski im. Kazimierza Pułaskiego)
prof. nadzw. dr hab. Julia Mazurkiewicz-Sułkowska (Uniwersytet Łódzki)
prof. dr hab. Wolfgang Mieder (University of Vermont, USA)
prof. dr hab. Jan Miodek (Uniwersytet Wrocławski)
prof. dr hab. Valerij Mokienko (Petersburski Uniwersytet Państwowy, Rosja)
prof. nadzw. dr hab. Joanna Satoła-Staśkowiak (Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi)
prof. dr hab. Tatiana Shkapenko (Bałtycki Uniwersytet Federalny im. E. Kanta, Rosja)
prof. nadzw. dr hab. Andrzej Sitarski (UAM w Poznaniu)
dr hab. Dalibor Sokolović (Uniwersytet Belgradzki, Serbia)
dr Slávka Tomaščíková (Uniwersytet Pavla Jozefa Šafárika w Koszycach, Słowacja)
prof. dr hab. Harry Walter (Universität Greifswald, Niemcy)
prof. nadzw. dr hab. Włodzimierz Wysoczański (Uniwersytet Wrocławski)

Redaktorzy naukowemu numeru

prof. nadzw. dr hab. Krzysztof Kusal, dr Anna Fadecka

Recenzenci numeru

prof. dr hab. Gintautas Kundrotas (Vytautas Magnus University, Litwa)
prof. dr hab. Andrey Zaynuldinov (University of Barcelona, Hiszpania)
dr Dorota Drużyłowska (Uniwersytet Wrocławski)

Redakcja „Językoznawstwa” Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi

Katedra Komunikacji Językowej
90-212 Łódź, ul. Sterlinga 26, pok. K315
e-mail: jezykoznawstwo@ahelodz.pl, tel. 42 29 95 676
www.jezykoznawstwo.ahelodz.pl

© Copyright by Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
Łódź 2025

ISSN 1897-0389 e-ISSN 2391-5137

Wersją podstawową jest wersja drukowana. Numeracja stron zgodna z wydaniem papierowym.

Skład DTP Monika Poradecka

Druk i oprawa SOWA – Druk na życzenie

Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi

90-212 Łódź, ul. Sterlinga 26, tel. 42 63 15 908
e-mail: wydawnictwo@ahelodz.pl
www.wydawnictwo.ahelodz.pl

Spis treści

Kamil Iwaniak	
Kognitywne osvajanie, czyli procesy znaczeniotwórcze i motywacja semantyczna w nazewnictwie przyrodniczym – na podstawie wybranych polskich i niemieckich gatunkowych nazw pajaków	7
Agata Piasecka	
Pejoratywizacja zooleksemów <i>bydło/skoł</i> w języku polskim i rosyjskim (na podstawie metaforyki i frazeologii zwierzęcej)	27
Michał Ledwosiński	
Soft skills in the work of a translator in the context of new technologies	39
Artem Velychko	
Lexicographic issues in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. Part II: Developing dictionary model entries	51
Gunel Imran Eyvazli	
Lexical and grammatical means of communication between text components	71
Izabela Kozera-Sławomirska	
Сериальные глагольные конструкции в русском языке и их турецкие эквиваленты (на материале редупликативных выражений)	83
Aleksandra Wróbel	
Motywy zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki	99
Agnieszka Patalong	
Natężenia i maniere w języku polskim – cz. I	109
Aleksandr Tsoi	
Восточнославянские языки на протяжении веков	119
Aleksandra Matysiak, Julita Woźniak	
New cultural reality – problem or challenge? Acculturation strategies used by Polish immigrants to Wales	139
Damazy Stasiak	
Paraphrasing philosophical questions	157

List of Contents

Kamil Iwaniak	
Cognitive taming – meaning generating processes and semantic motivation in the natural nomenclature – based on the example of selected Polish and German names for species of spiders	7
Agata Piasecka	
Pejorativization of zoolexemes <i>cattle/skot</i> in Polish and Russian (based on animal metaphors and phraseology)	27
Michał Ledwosiński	
Soft skills in the work of a translator in the context of new technologies	39
Artem Velychko	
Lexicographic issues in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. Part II: Developing dictionary model entries	51
Gunel Imran Eyvazli	
Lexical and grammatical means of communication between text components	71
Izabela Kozera-Sławomirska	
Serial verb constructions in modern Russian and its Turkish equivalents (based on reduplicative expressions)	83
Aleksandra Wróbel	
Motives for fighting foreign words in German in the 19th century on the example of gymnastics	99
Agnieszka Patalong	
Obsessions and manners in the Polish language – Part I	109
Aleksandr Tsoi	
East Slavic languages throughout the centuries	119
Aleksandra Matysiak, Julita Woźniak	
New cultural reality – problem or challenge? Acculturation strategies used by Polish immigrants to Wales	139
Damazy Stasiak	
Paraphrasing philosophical questions	157

Kamil Iwaniak <https://orcid.org/0000-0002-9630-6420>
Uniwersytet Śląsk
e-mail: kamil.iwaniak@us.edu.pl

Kognitywne osvajanie, czyli procesy znaczeniotwórcze i motywacja semantyczna w nazewnictwie przyrodniczym – na podstawie wybranych polskich i niemieckich gatunkowych nazw pajaków

Cognitive taming – meaning generating processes and semantic motivation in the natural nomenclature – based on the example of selected Polish and German names for species of spiders

Streszczenie

W artykule podjęto próbę analitycznej refleksji nad mechanizmami mentalno-językowymi, które pozwalają członkowi danej grupy kulturowej na nazywanie zjawisk i obiektów przynależących do otaczającego go świata. Ten zamiar badawczy zostaje skonkretyzowany w oparciu o analizę wybranych polskich i niemieckich nazw gatunkowych pajaków, przy czym uwaga skierowana jest także na źródła motywacji semantycznej badanych określeń. Analiza ma charakter poglądowy i jakościowy, przeprowadzana jest z zastosowaniem aparatu metodologicznego ukształtowanego na gruncie językoznawstwa kognitywnego – w tym przede wszystkim przy użyciu teorii metafory i metonimii konceptualnej, teorii integracji pojęciowej oraz elementów gramatyki kognitywnej Langackera.

Słowa kluczowe: nazwy pajaków, gramatyka kognitywna, teoria integracji pojęciowej, metafora pojęciowa, językowy obraz świata

Abstract

This paper attempts to provide an analytical reflection on mental-linguistic mechanisms that allow a member of a specific cultural group to name the phenomena and objects belonging to the exterior world. The article provides an analysis of selected examples of Polish and German names for various species of spiders. The study includes the sources of semantic motivation visible in the examined names. The analysis is of a qualitative nature and is carried out from the cognitive point of view in light of long-established sub-theories of cognitive linguistics – the theory of conceptual metaphor and metonymy, conceptual blending and chosen aspects of Langacker's conceptual imagery.

Keywords: spider names, Cognitive Grammar, conceptual blending theory, conceptual metaphor, linguistic worldview

Wprowadzenie

Biorąc pod uwagę komponenty współrezonujące w ludzkim umyśle – zinternalizowane relacje społeczne oraz mobilną biologiczną egzystencję w przestrzeni – wciąż aktualne jest pytanie, jak upojęciowiamy świat, a więc w jaki sposób tworzymy mentalne reprezentacje przedmiotów i relacji. Kwestią będącą osią organizacyjną całego tekstu jest rola, która w tym procesie przypada językowi. W szczególności chodzi tu o możliwości wnioskowania z jednostek leksykalnych o operacjach umysłowych, między innymi takich jak postrzeganie, kategoryzowanie, organizowanie, abstrahowanie, dostrzeganie podobieństw i wyprowadzanie analogii oraz wartościowanie różnorodnych treści. Celem badań prowadzonych w odwołaniu do lingwistyki kognitywnej jest eksploracja procesów tworzenia pojęć, konstruowania przestrzeni mentalnych, a następnie sposobów ich kodowania w strukturach językowych (Szczepankowska, 2007: 178). Obszarem rzeczywistości podlegającym językowemu opisowi jest między innymi świat natury. Przy pomocy przygotowanego materiału analitycznego spróbuję nakreślić, w jaki sposób możemy wpisać pozajęzykową rzeczywistość w swój horyzont poznawczy i jakie tendencje mentalne aktywne podczas opisu znajdują odzwierciedlenie w jednostkach języka¹. Analiza przebiegać będzie w zgodności z najważniejszymi założeniami językoznawstwa kognitywnego, które ze względu na wspomnianą specyfikę celów i dobranego materiału badawczego wydaje się najbardziej przydatnym narzędziem wszechstronnego opisu i rozumienia zjawisk, o których tu mowa. Za szczególnie przydatne modele opisowo-badawcze uważam rozwiązania metodologiczne oferowane przez gramatykę kognitywną Ronalda Langackera, teorię metafor konceptualnych oraz teorię integracji pojęciowej. Ich wzajemną kompatybilność postaram się pokrótce omówić w dalszych podrozdziałach.

¹ Ponieważ aktywność poznawcza pośredniczy w relacji między światem a słowami, badanie znaczenia to badanie, jak słowa wyłaniają się w kontekście ludzkiej aktywności i jak są używane do przywoływania odpowiednich reprezentacji mentalnych (Coulson, 2001: 17).

I. Świat i jego doświadczanie a językowy obraz świata w ujęciu kognitywnym – rozważania ogólne

W celu zapewnienia spójności podejścia metodologicznego istotne jest sprecyzowanie, w jaki sposób postrzegana jest w tym tekście relacja, która łączy znak językowy, obraz przedmiotu (jego mentalną reprezentację) oraz obiekt przestrzeni pozajęzykowej.

Na potrzeby tekstu zakładam za Langackerem (Sharifian, 2016: 32), że znaczenie jednostek językowych jest typem konceptualizacji, a procesy kognitywne należy uznać zarówno za ucieleśnione (ang. *embodied cognition*), jak i dogłębnie kulturowe. Na sposób mentalnego rekonstruowania świata bezpośredni wpływ wywierają między innymi polisensoryczne odbieranie otoczenia, różne typy pamięci, zdolności umysłowe, emocje oraz przeżywane interakcje społeczne (Corballis, 2011: 154). Tezy istotne dla gamy kognitywnych propozycji metodologicznych omawia Dorota Gonigroszek (2011: 13–14). Autorka zwraca uwagę, że umysł porządkująco aranżuje rzeczywistość i tworzy jej mentalny obraz w zależności od potrzeb adaptacyjnych danego człowieka – świat jest skutkiem operacji umysłowych, między innymi konceptualizacji i kategoryzacji. Procesy te obiektom i relacjom przypisują znaczenia i wartości oraz szeregują je w hierarchiczne struktury. Obiekt świata pozajęzykowego i jego mentalna reprezentacja nie są wprawdzie tożsame, jednak, jak pisze John McDowell (1994: 9), „dane postrzegalne i schematy są nierozłączne”. Maciej Czerwiński (2013: 262) objaśnia, że chodzi tu o niemożność „czystego” istnienia rzeczy w świecie pozajęzykowym. Samo stwierdzenie, że dana rzecz istnieje², jest już skonceptualizowanym i skatalogizowanym językowo doświadczeniem. Czerwiński (2013: 263) wnioskuję, że „w tym właśnie sensie doświadczenie nie może występować samodzielnie (jako czysta obecność), to jest bez konceptualizacji. Oba aspekty jednego zjawiska występują równocześnie, koegzystują”. Podobną opinię wyraża Renata Grzegorzczkowska (1995: 15), pisząc, że stworzenie nazwy powołuje niejako do istnienia zjawiska świata, które pozostawszy bez nazwy, zatraciłoby się w kontinuum świata.

Nie sposób oddzielić wiedzę językową od wiedzy ogólnej – są one integralnymi częściami naszej bazy doświadczeniowej, a w zjawiskach językowych przejawiają się fenomeny mentalne. Ten sposób podejścia do znaczenia i języka oddaje stanowisko Langackera (2004: 36), który uznaje za bezpodstawne sądzić, że można zajmować się naturą znaczenia, wykluczając zainteresowanie procesami poznawczymi, hierarchiami pojęciowymi i systemem wiedzy.

Język w różnych swoich przejawach pełni funkcję symboliczną, co należy rozumieć jako zdolność do przywoływania konceptualizacji. Jak zauważają René Dirven i Marjolijn Verspoor (za Filar, Łozowski, 2018: 69), refleksja nad językiem jest w istocie badaniem możliwości wyrażania pojęć. Nazwa na swój sposób pośredniczy pomiędzy reprezentacją mentalną (obrazem) a rzeczywistością, przez co spełnia funkcję opisową i interpretacyjną wobec rzeczywistości. Na kształt nazwy wpływ wywierają cechy wynikające z samego

² Przy czym nie musi zostać, jak rozumiem, nawet opatrzona konkretną nazwą, ale jej istnienie może być wyróżnione i wykazane na sposób opisowy.

obiekту, jak i rozliczne czynniki subiektywne. Jak twierdzi Małgorzata Brzozowska (2009: 117–127), nazwa profiluje pojęcie, czyli wyróżnia pewne aspekty i cechy pojęcia, kognitywnie przysławiając inne.

Stoję na stanowisku, że zjawiska językowe nie tylko pozwalają porządkować kontinuum rzeczywistości i umożliwiają aktywację odpowiednich struktur mentalnych, ale wspomagają również procesy modyfikowania wartości semantycznych, poszerzania bazy poznawczej i konstruowania naddatków znaczeniowych³. Ta właściwość języka widoczna jest na wszystkich jego płaszczyznach. Zarówno leksyka, jak i gramatyka zdaniem Filar i Łozowskiego (2018: 69–70) powinny być traktowane jako językowe ekwiwalenty odpowiadających im fragmentów świata pojęciowego i jako nierozdzielne części jednego kontinuum struktur symbolicznych. Analiza faktów leksykalno-gramatycznych rzuca światło na to, jakie elementy rzeczywistości są językowo wyróżnione oraz jak wygląda ich językowo utrwalona konceptualizacja wraz z siecią konotacji i przypisanym im wartościowaniem (Pajdzińska, 2001: 247). Takie podejście do języka i do relacji łączącej go ze światem pojęć oraz doświadczaniem rzeczywistości determinuje charakterystykę celów badawczych. Analizy dążą do ustalenia, jak fenomeny świata są w języku uchwycone, jakiej interpretacji podlegają. Dąży się więc do rekonstrukcji językowo wyrażonego obrazu świata; chodzi o naskicowanie stanów mentalnych poznającego podmiotu oraz zrozumienie mechanizmów prowadzących do wytworzenia owych stanów. Te cele realizowane są na drodze wniknięcia w struktury językowe. W badaniach kognitywno-antropologicznych, do których zalicza się niniejsze studium, analizy ogniskują się na funkcji poznawczej języka (Grzegorzczak, 2021: 11). Dążenia semantyki o nachyleniu kognitywnym Tomasz Krzeszowski (1999: 11) opisuje następująco: „semantyka kognitywna jest opisem tego, jak człowiek pojmuje i poznaje rzeczywistość za pomocą form językowych. Opis znaczenia jest więc tożsamy z opisem pojęć”.

II. Znaczenie i mechanizmy semiozy w świetle teorii kognitywnych

Bliższy opis natury znaczenia językowego w postaci skompresowanej znajduje się w pracach Langackera (2004: 30). Składa się na niego pięć fundamentalnych tez, takich jak:

- A. Znaczenie należy uznać za rodzaj konceptualizacji, czyli za typ doświadczenia mentalnego. Do konceptualizacji przynależą doświadczenia zmysłowe, kinestetyczne oraz emocjonalne wraz z całą świadomością kontekstów – fizycznego, społecznego i językowego (por. Langacker, 1995: 68–69).
- B. Wyrażenia (w szczególności te o wysokiej częstotliwości użycia) pociągają za sobą sieć wariantów znaczeniowych, realizowanych w kontekstach użycia. Warianty znaczeniowe są zróżnicowane pod względem łatwości aktywacji. W centralnej części sieci możemy spodziewać się obecności schematu wyobrażeniowego, który jest sen-

³ Z tą myślą ściśle powiązane są różne wymiary obrazowania językowego i zjawisko integracji pojęciowej. Obydwie kwestie zostaną omówione w dalszych podrozdziałach artykułu.

sem najbardziej abstrakcyjnym, aplikowanym do pozostałych części sieci. Sensem najbardziej podstawowym empirycznie, czyli ustalonym w wyniku interakcji z rzeczywistością (w tym rzeczywistością społeczną) jest prototyp, w którym upatrywać należy najbardziej reprezentatywnego egzemplarza danej kategorii (por. Langacker, 2004: 32–33). Do rozbudowywania sieci przyczyniają się procesy metaforyzacji, którym podporządkowany zostanie następny podrozdział.

- C. Charakteryzowanie struktury semantycznej dokonuje się poprzez odniesienia do domen kognitywnych. Za domenę kognitywną przyjmuję każdy rodzaj zorganizowanej struktury wiedzy, poczynając od prostych pojęć aż po złożone ich kompleksy. Kluczową obserwacją jest to, że jedne pojęcia mieszczą w swojej strukturze inne, przez co oferują podstawę ich funkcjonowania. Granice pomiędzy domenami nie są wyraźnie poprowadzone i konceptualizacje mogą na każdym poziomie hierarchii mentalnej służyć jako domena dla wyróżnienia następnych znaczeń (por. Langacker, 2004: 34). Rolę domen kognitywnych możemy porównać do działania ram interpretacyjnych (ang. *frames*) zaproponowanych przez Charles'a J. Fillmore'a. Zgodnie z wyjaśnieniami Joanny Olechno-Wasiluk (2021: 119) rama składa się ze szczepionych ze sobą pojęć. Rozumienie jednego ze składników pojęciowych warunkowane jest znajomością całości struktury. Aktywacja pojęcia powoduje przywołanie do pamięci roboczej pojęć i konotacji przylegających do niego w mentalnej bazie doświadczeniowej podmiotu.
- D. Wartość struktury semantycznej ustalana jest przez nałożenie profilu (*designatum*) na bazę doświadczeniową, którą tworzą domeny. W wyniku profilowania określony aspekt domeny zostaje wyniesiony ponad pozostały jej obszar. Znaczenie wyrażenia wynika z dynamicznego współdziałania profilu oraz bazy.
- E. Profilowanie należące do mechanizmów obrazowania jest rezultatem fundamentalnej ludzkiej zdolności umysłowej do zróżnicowanego organizowania i przedstawiania tej samej treści konceptualnej na różne sposoby. Struktury semantyczne jednostek językowych implikują skonwencjonalizowane obrazowanie, co prowadzi do prezentowania sytuacji (sceny) w określony sposób.

Obrazowanie leży u podstaw wyróżniania znaczeń. Jest to proces wielopłaszczyznowy, a jego wymiary Waldemar Skrzypczak (2008: 116–117) porównuje do pracy kamery, która określa między innymi ramę działania, elementy ogniskowane czy perspektywę. Dokładniejszej próby opisu wymiarów obrazowania podjął się Langacker (2004: 44–70; 1995: 20). Badacz ten wskazuje na: **stopień uszczegółowienia**, który pozostając w związku z kognitywną zdolnością abstrahowania, prowadzi od obrazu najbardziej schematycznego do pojęć uszczegóławiających. W drugim wymiarze zdeponowane są **założenia i oczekiwania**, które warunkowane są indywidualnymi doświadczeniami osoby konceptualizującej. Dalszym mechanizmem obrazowania jest **aktywacja wtórna** związana z wcześniej wspomnianym ujmowaniem polisemii jednostek leksykalnych⁴ w postaci sieci znaczeniowych. Rozbudowujące strukturę sieci poszerzenia i przesunięcia semantyczne biorą swój początek w porównywaniu obiektu do egzemplarza prototypowego i często realizują się w procesach

⁴ Polisemię jednostek językowych przedstawia się w językoznawstwie kognitywnym przez zależność: ten sam biegun fonologiczny mający możliwość odwołania się do odmiennych biegunów semantycznych.

metaforyzacji oraz metonimii. Aktywacja jednego z wariantów znaczeniowych prowadzi też często do przywołania charakterystyki spowinowaczonego z nim wariantu bazowego (przykładowo użyty właśnie leksem *spowinowacenie* przywołuje także domenę *pokrewieństwo* i wynikające z niej skojarzenia). Czwartym wymiarem obrazowania jest **skala i zakres predykcji**. Nie sposób nie wspomnieć o **względny wyróżnieniu struktur**, które jest możliwe dzięki kognitywnemu potencjałowi do postrzegania relacji figura–tło.

Do uwypuklenia danych struktur dochodzi w trakcie profilowania oraz aranżowania elementów domeny na zasadzie organizacji trajektor–landmark. Na obrazowanie wpływ mają też inne okoliczności konceptualizacji, takie jak perspektywa⁵.

III. Metaforyzacja i metonimia w służbie kształtowania znaczeń

Założenie, że badania systemu językowego stanowią podstawę do wnioskowania o sposobach funkcjonowania systemu pojęciowego, znajduje również odbicie w teorii metafor konceptualnych (ang. *conceptual metaphors*), zaproponowanej przez George’a Lakoffa i Marka Johnsona⁶. Podejście to, opracowane na gruncie ucieleśnionego poznania, próbuje wyjaśnić sposoby przetwarzania pojęć abstrakcyjnych. Pojęcia dotyczące obiektów i zjawisk konkretno-zmysłowych są oparte bezpośrednio na doświadczeniach sensoryczno-motorycznych przechowywanych w postaci schematów wyobraźniowych. Te schematy to struktury poznawcze, będące wzorcami rozumienia i rozumowania, które są rezultatem znajomości naszego ciała i jego zachowania w przestrzeni, ale także – jak eksplikuje Farzad Sharifian (2016: 35) – są wynikiem doświadczania kontaktów społecznych, co jest istotnym aspektem z punktu widzenia zebranego materiału badawczego. Schematy, gromadząc ucieleśnione doświadczenie, konstytuują bazę do wyobraźniowych projekcji metaforycznych, które owocują rozbudowywaniem sieci znaczeń w stronę obiektów abstrakcyjnych. Struktura pojęć abstrakcyjnych jest konstruowana poprzez przeszczerpienie struktury pojęć konkretnych na nowe obszary poznawcze, często niedostępne bezpośrednio dla doświadczenia zmysłowego (metafory gruntujące). Warto przy tym zaznaczyć, że można też wskazać na istnienie metafor łącznikowych, które powstają, kiedy wystarczająco dobrze zinternalizowana struktura pojęcia abstrakcyjnego stanowi podstawę do wyjaśniania i „kognitywnego oswojenia” innych zjawisk o naturze niezmysłowej czy podobnie kompleksowej (Hohol, 2021: 53–54)⁷. Za Grażyną Pietrzak-Porwisz oraz Laurą Suchostawską przytacza Agnieszka Mierzwińska-Hajnos (2017: 35–36) także pojęcie metafory obrazowej⁸, która w zauważalny sposób bazuje na obserwowalnym,

⁵ Perspektywa z kolei obejmuje w szczególności punkt widzenia, orientację, kierunkowość oraz stopień subiektywizacji.

⁶ Autorzy przedstawiają swój punkt widzenia szczegółowo w swojej książce *Metafory w naszym życiu* (1980).

⁷ Jak w metaforze *teatr = życie*.

⁸ Wyróżnienie tego rodzaju nazw metaforycznych okaże się przydatne w dalej przedstawionej refleksji o metodologicznej kompatybilności, a nawet komplementarności aparatu gramatyki kognitywnej, teorii metafor konceptualnych oraz teorii integracji pojęciowej. Myśl ta znajdzie kontynuację również w części empirycznej.

wizualnym podobieństwie elementów domeny źródłowej i docelowej. W przeciwieństwie do klasycznych metafor metafory obrazowe nie odwzorowują elementów z domeny zmysłowo rejestrowalnej w abstrakcyjnej domenie docelowej, a raczej wzmacniają tylko ogniskowanie uwagi na wybranej zewnętrznej cesze obiektu.

Metafory umożliwiają nam zazwyczaj prowadzenie rozumowania w odniesieniu do bardziej abstrakcyjnej docelowej domeny kognitywnej na podstawie doświadczeń i wiedzy zebranych w kontakcie ze znanymi elementami domeny źródłowej⁹. W poznawczych modelach metaforycznych składniki domeny źródłowej projektowane są na aspekty domeny docelowej na poziomie generycznym, umożliwiającym szukanie odpowiedniości i wyszukiwanie podobieństw międzydomenowych. Metafora może służyć wartościowaniu (często przez przeniesienie konotacji powiązanych z domeną źródłową), a jedne składniki domen mogą być podczas metaforyzacji bardziej wyeksponowane niż inne. Dla prowadzonych tu rozważań istotne jest także nadmienienie koherencji metaforycznej, która polega na tym, że „systemy odwzorowań metaforycznych danego pojęcia wchodzą w związki zachowujące logikę i stabilność” (Skrzypczak, 2008: 118).

Formowanie struktur znaczeniowych na zasadzie przesunięć semantycznych w obrębie tej samej domeny odbywa się natomiast w procesie metonimii. Pojęcia przylegają do siebie kognitywnie w obrębie jednej struktury poznawczej, na co w swojej definicji tego zjawiska zwraca uwagę Elżbieta Tabakowska (2001: 54), stwierdzając, że istotą metonimii jest użycie bazowego znaczenia słowa, aby nazwać elementy pozostające w związku z desygnatem (np. *Samochód mi się zepsuł* zamiast: *silnik nie działa*). Czasami granica pomiędzy metonimią i metaforą jest bardzo płynna, a obydwa procesy występują komplementarnie podczas generowania znaczeń¹⁰.

Formowanie konstruktów metaforycznych lub metonimicznych nie może się dokonać bez zauważenia, a więc kognitywnego podświetlenia subiektywnie odczuwanego podobieństwa czy kulturowo-funkcjonalnego pokrewieństwa pomiędzy obiektami. Możemy zatem wnioskować, że powstanie konstruktów niedosłownych podlega również procesom obrazowania (a w szczególności mechanizmowi względnego wyróżnienia struktur), na których w dużym zakresie opiera się gramatyka kognitywna Langackera (Kowalewski, 2022: 83–84).

⁹ I tak przykładowo w wyrażeniu *ciężko mi na sercu* możemy zobaczyć językową realizację pojęciowego wyobrażenia o smutku jako o przytłaczającym ciężarze. Smutek będący uczuciem zostaje urzeczowiony do postaci balastu, a odczucia zostają zobrazowane przez odniesienie do źródłowej domeny przestrzeni i działania siły ciężkości (*do dołu = źle*). W formowaniu językowo utrwalonego związku między danym organem a emocjami należy upatrywać silnego wpływu kulturowego.

¹⁰ Podziału metonimii ze względu na źródła motywacji semantycznych podjął się Bierwiazzonek (2013: 27). Jak zauważa Hubert Kowalewski (2022: 86–87) w swoim tekście poświęconym badaniu nazw roślin, przy szerokim pojmowaniu charakteru zjawisk metonimicznych można dopatrzeć się ich obecności we wszystkich motywowanych nazwach odnoszących się do świata flory – wszystkie one bowiem bazują na powiązaniu między rośliną a jedną z jej najbardziej rozpoznawalnych cech wyglądu, możliwością jej wykorzystania przez człowieka lub danym aspektem środowiska jej bytowania.

IV. Amalgamacja pojęciowa jako podstawowy proces kognitywny przejawiający się w języku

Integracja umysłowa, jak argumentuje Mark Turner, jest podstawową operacją mentalną, skutkującą modyfikacją struktur semantycznych i generowaniem nowych znaczeń opisywanych jako amalgamat pojęciowy. Kształtowanie amalgamatu zachodzi w sposób dynamiczny i w odniesieniu do określonego kontekstu (Turner, 2001: 45). Jak wskazuje Mierzińska-Hajnos (2017: 38), w trakcie tworzenia amalgamatu dochodzi do wyselekcjonowania struktur wyjściowych i stopienia ich w nową całość. Według przytaczanego przez badaczkę modelu Turnera i Fauconniera ów mechanizm rozpoczyna się przez uruchomienie wyjściowych przestrzeni mentalnych (ang. *input spaces*), z których zaczerpywane są wybrane elementy konceptualizacji. Interagują one następnie w przestrzeni amalgamatu (ang. *blending space*), owocując powstaniem nowego znaczenia o strukturze semantycznej nietożsamej z żadnym wyjściowym obszarem konceptualizacji. Warunkiem wstępnym do zainicjowania *blendingu* jest występowanie przestrzeni generycznej, mającej charakter abstrakcyjny i przechowującej wspólne cechy semantyczne znaczeń przywoływanych przez jednostki leksykalne zestawiane ze sobą. Wyrażenia językowe są więc sygnałami, na podstawie których uczestnicy dyskursu konstruują powiązania między przestrzeniami mentalnymi.

Nie sposób nie zwrócić uwagi na podobieństwo pomiędzy pojęciami domeny kognitywnej i przestrzeni mentalnej. Vyvyan Evans (2009: 23) objaśnia, że „domena to spójna struktura wiedzy [...], względem której charakteryzowane są inne jednostki pojęciowe”. W odróżnieniu od tego rodzaju jakby bardziej ustabilizowanych modeli poznawczych przestrzenie mentalne wydają się nieprzesadnie pojemnymi strukturami wiedzy, które tworzone są na bieżąco podczas procesu myślowego i w ramach kształtowania się dyskursu. Możemy więc za Tabakowską (2010: 594–595) konkludować, że cechują się one pewną fragmentarycznością.

Skoro jednak, jak pokaże analiza, utrwalone leksykalnie nazwy gatunkowe pajęczaków¹¹ są efektami procesu integracji pojęciowej i powinny w sposób relatywnie przewidywalny odnosić się do konkretnych zasobów wiedzy użytkownika języka, to moim zdaniem uprawnione jest w kognitywnej analizie semantycznej odnoszenie się nie tylko do przestrzeni mentalnych, ale także do bardziej ustabilizowanych zasobów wiedzy, tj. domen kognitywnych.

¹¹ I nie tylko one, zważywszy na przytoczone wcześniej opinie o wszechobecności amalgamatów pojęciowych.

V. Analiza wybranych niemieckich i polskich nazw gatunkowych pajków – uwagi wprowadzające

Przedstawione w dotychczasowych podrozdziałach modele badawcze są w sporym zakresie kompatybilne i ich zastosowanie pozwala na głębszy opis procesów znaczeniowótórczych, które wynikają z ogólnopoznawczych zdolności człowieka. U podstaw gramatyki kognitywnej, teorii metafor pojęciowych oraz teorii integracji pojęciowej leży ten sam sposób zapatrywania się na znaczenie jednostek językowych. Przejawia się to między innymi w postrzeganiu treści semantycznej słów i wyrażeń jako dynamicznych konceptualizacji oraz przypisywaniu w procesach semiozy fundamentalnej roli zdolnościom ludzkiego umysłu, do których należą na przykład umiejętność ujmowania danej sytuacji na wiele zróżnicowanych sposobów, wyróżnianiu określonych elementów obiektu, konceptualizowaniu podobieństw między zjawiskami czy generowaniu dodatków znaczeniowych, w tym aspektów aksjologicznych, pozwalających wnioskować o językowym obrazie świata obecnym w danej społeczności (Kowalewski, 2022: 92–93). Zaproponowane narzędzia analityczne pozwalają na wnikliwszą analizę przedmiotu opisu lingwistycznego, jaki stanowią struktury pojęciowe kodowane przez wyrażenia językowe o różnym stopniu metaforyczności. Pojęcie postrzegam w zgodzie z podsumowaniami przedstawionymi przez Irenę Szczepankowską (2007: 181) jako obszar wiedzy w szczególności sposób sprofilowany na tle sieci relacji kognitywnych¹².

Przeprowadzona w niniejszym tekście analiza opiera się na 10 polskich nazwach gatunkowych pajków oraz ich niemieckich odpowiednikach. Ze względów formalnych przeprowadzona analiza nie wyczerpuje wielowątkowości tego przepastnego zagadnienia. Badanie wybranych nazw ma zapewnić możliwie szeroki i reprezentacyjny ogłód motywacji semantycznych w nazewnictwie arachnologicznym i szerzej – przyrodniczym oraz zaprezentować fundamentalne psycholingwistyczne mechanizmy, o których da się na podstawie tych nazw wnioskować. Wybrane przykłady zostały w części empirycznej zgrupowane w segmenty, co ma zapewnić przejrzystość narracji eksplikacyjnej.

Posługując się metodologią wynikającą z rdzenia paradygmatu kognitywnego, stawiam sobie za cel pokazanie działania i kompleksowości procesów znaczeniowótórczych oraz funkcji profilującej, jaką mogą spełniać nazwy. Specyfika dobranego materiału badawczego pozwala również na pogłębienie refleksji nad przejawami zjawiska, które Czerwiński (2013: 251, 259–260) nazywa rzutowaniem semiotycznym¹³. Człowiekowi przypisuje Helmuth Plessner (1988: 148) tendencję do antropocentrycznego interpretowania rzeczywistości, co manifestuje się między innymi w przenoszeniu wyobrażeń dotyczących funkcjonowania społeczeństw i powiązanych z nimi systemów wartości na grupy zwierząt i ich zachowania. Mechanizm ten umożliwia stosowanie znanych nam kategorii w przyłożeniu do obcych zjawisk, w tym postrzeganie i ocenianie funkcjonowania przedstawicieli świata zwierząt jak członków najbliższych nam społeczności,

¹² Wraz ze składnikami emocjonalnymi, komponentami wartościującymi, schematami wyobrażeniowymi i aspektami obrazowania.

¹³ Także: *semiotyczna projekcja znaczenia*.

czyli społeczności ludzkich. Hipotezą badawczą jest więc założenie, że analiza ujawni spory wpływ antropomorfizujących przesunięć metaforycznych w wyselekcjonowanym materiale. Przedstawioną tu analizę o charakterze poglądowym i jakościowym można zaklasyfikować jako komparatystyczne studium etnokognitywne, w którym znaczenie badanej jednostki leksykalnej odsyła nas zarówno do pozajęzykowego denotatu, jak i do konceptualizatora, którym jest członek danej społeczności kulturowej.

VI. Analiza

1a. Czarna wdowa

1b. Schwarze Witwe

Nazwa tego jadowitego pająka zarówno w języku polskim, jak i niemieckim może być analizowana w zbieżny sposób jako metaforyczne powiązanie domeny ZACHOWANIE PAJĄKA oraz domeny OBYCZAJOWOŚĆ SPOŁECZNOŚCI LUDZKICH. Podobieństwa międzydomenowego (w przypadku modelu amalgamatów pojęciowych mówimy o strefie generatywnej), na którym zasadza się ten konstrukt metaforyczny, należy doszukiwać się w kolorze czarnym – dominującym w ubarwieniu zwierzęcia, jak również w strojach noszonych tradycyjnie przez wdowy. W tym zakresie możemy więc mówić o występowaniu metafory obrazowej. Ustalona podczas procesu metaforyzacji domena źródłowa jest silnie uwarunkowana kulturowo, co staje się dostrzegalne między innymi przy zakwalifikowaniu czerni do domeny ŻAŁOBA¹⁴ i dalej do jej domeny składowej WDOWIEŃSTWO. Czerni powiązana jest z ceremoniałem pogrzebowym w euroatlantyckim kręgu kulturowym¹⁵. Drugim elementem stanowiącym podstawę metaforyzacji jest paralela między zachowaniem pajęczycy danego gatunku, która często po kopulacji pożera swojego partnera, a zachowaniem kobiety-mężobójczyni. Warto zwrócić uwagę, że konceptualizacja *czarna wdowa* odnosząca się do kobiety (a przez rozszerzenie metaforyczne ogólniej: do samicy) o morderczych skłonnościach jest przykładem amalgamatu pojęciowego. Przestrzeniami wyjściowymi do blendu są odpowiednio: (1) CZERN z całym potencjałem symbolicznym (w tym konotacje negatywne, takie jak: brak jasności, zagrożenie, bezprawie, zbrodniczość)¹⁶ oraz (2) WDOWIEŃSTWO, presuponowane przez termin *wdowa*. Jak wcześniej wykazano, część treści konceptualnej pojęcia *czern* wchodzi w skład domeny pojęciowej WDOWIEŃSTWO (*czern* rozumiana jako *smutek*). W wyniku blendingu w analizowanej nazwie dochodzi do wygłuszenia aspektu znaczeniowego czerni, który interpretowany jako przygnębienie zawarty jest w przestrzeni wyjściowej (2). Zostaje on zastąpiony przez znaczenie konotacyjne czerni odnoszące się

¹⁴ Wskazanie na symbolikę czerni w chrześcijaństwie jako koloru oznaczającego żałobę por. Hoffstümmer, 2001: 20.

¹⁵ W publikacji *Wybrane zwyczaje i przesady związane z umieraniem, śmiercią i pochówkiem* czytamy, że w Chinach i Japonii kolorem żałoby jest biel. Meksykanie oraz Irańczycy podczas uroczystości funeralnych sięgają po kolor niebieski. W Tajlandii zaś dominujący w tego rodzaju okolicznościach jest fiolet. Żałobę w Egipcie natomiast oznaczać ma kolor żółty (Kuśak-Bejda i in., 2016: 161).

¹⁶ W *Słowniku symboli* (Chenel, Simarro, 2008) czytamy, że kolor czarny jest konotowany mocno negatywnie. Przywołuje bowiem skojarzenia powiązane z grozą mroku; tym, co nieznanne, a także pustką i nicością.

do nieuczciwości i groźby. Tego rodzaju wybiórcze przeniesienia elementów z przestrzeni wyjściowych, skutkujące powstaniem nowego znaczenia: *utrata męża, tożsamość z jego morderstwem (wdowieństwo zamierzone)* jest przykładem powstawania amalgamatu pojęciowego. Jako uzupełnienie warto dodać, że strefy generatywnej można upatrywać w kategorii: POSTAWY – można do niej zaliczyć zarówno smutek i powzięcie w związku z nim działania (na przykład założenie czarnego odzienia), jak i brak poszanowania dla prawa wraz z konkretnymi nielegalnymi czynnościami¹⁷.

Antropomorfizujące przedstawianie pajęczych zwyczajów przez odwołanie się do ludzkich kategorii prawno-moralnych należy uznać za przejaw rzutowania semiotycznego. Ludzie wykazują tendencję nie tylko do uogólnionego stosowania wzorców zachowań, hierarchii wartości i sieci konotacji w opisie rzeczywistości, lecz także chętnie przenoszą wspomniane systemy pojęciowe na sposób funkcjonowania przedstawicieli innych gatunków. Znamienne w tym przypadku jest również metonimiczne rozciągnięcie zachowania typowego dla samic na wszystkich przedstawicieli gatunku. Przez nazwę gatunkową konkretny typ zachowania zostaje przypisany (niejako ironicznie) także samcom. Samiec tego gatunku również zostanie nazwany czarną wdową, chociaż tak naprawdę jest jej prymarną ofiarą.

2a. Darownik przedziwny

2b. Raubspinne/Listspinne/Brautgeschenkspinne

Pomiędzy tą polską nazwą a jej niemieckimi odpowiednikami istnieją pewne różnice. Nazwa polska i jej niemieckie ekwiwalenty mogą służyć do prześledzenia mnogości procesów znaczeniowótórczych. Nazwa *darownik przedziwny* jest wartym analizy przykładem amalgamatu pojęciowego, w którym jeden z członów nazwy bazuje na czasowniku (*po*)*darować*, którego schemat wyobrażeniowy można streścić jako: A daje coś B bez oczekiwania za to zapłaty. Podarek (prezent) prototypowo implikuje chęć sprawienia przyjemności B i brak oczekiwania materialnej gratyfikacji ze strony B dla A. Poprzez połączenie z przymiotnikiem *dziwny*, który wskazuje na coś niezrozumiałego i odstającego od normy (por. *Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *dziwny*), następuje przeformułowanie struktury semantycznej przywoływanej czasownikiem *darować*. Nie mamy do czynienia z całkowitym zaprzeczeniem – samiec tego gatunku przekazuje swojej partnerce pakiet złożony z muchy, która ciasno opleciona pajęczyną stanowi nie lada wyzwanie. Kiedy uwaga samicy jest całkowicie pochłonięta wręczonym pakunkiem, samiec przystępuje do kopulacji. Sama istota aktu przekazania pakunku zostaje przy pomocy języka przedstawiona w kategoriach ofiarowania podarunku. Pewne aspekty tej czynności są jednak *dziwne*, co – powołując się na analizę semantyczną tego przymiotnika przeprowadzoną przez Mariolę Wołk (2017: 162–163) – oznacza, że są one *zagadkowe, nieokreślone, inne*. Nazwa *darownik przedziwny* stanowi więc znowu antropocentryczną próbę ilustrującego tłumaczenia wzorców behawioralnych pajaka. Dodatkowo pojawia się wyrażony przymiotnikiem komentarz, pokazujący ograniczenia tego porównania. Jeśli *dziwny* ma

¹⁷ Mówimy z tego powodu o czarnym charakterze jako człowieku niegodziwym, postępującym niemoralnie (*Wielki słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *czarny charakter*).

mieścić w swojej strukturze semantycznej wskazanie na niezgodność z normą, a normę za Carlem Stange (Borońska-Piotrowska, 2015: 18) zrównamy z wartością (lub przynajmniej przyjmujemy pewien związek między tymi pojęciami), to możemy dopatrywać się wprowadzania negatywnego wartościowania. Ponadto intensywność znaczenia przymiotnika zostaje podniesiona przez dołożenie przedrostka *pre-*.

Warto też spojrzeć na tę nazwę z innej perspektywy, podążając za obserwacją Johna Waggonera (1990 za Soroko, 2006: 3), którą badacz sformułował wobec metafory: *człowiek człowiekowi wilkiem*, dochodząc do wniosku, że „jeśli nazwanie człowieka wilkiem stawia człowieka w innym świetle, to także wilk staje się bardziej ludzki”¹⁸. Chodzi więc o to, że nie istnieje wyłączny wpływ elementów domeny źródłowej na elementy domeny docelowej. Domena źródłowa również podlega pewnej reinterpretacji ze względu na przyłożenie jej do domeny docelowej. Sięgnięcie po kontekst *wręczania podarunku* w odniesieniu do efektywnej strategii rozrodczej pająka sugeruje, że sprawienie komuś prezentu również może być społeczną strategią osiągania własnych, utajonych celów. O ile w polskiej nazwie taka interpretacja jest nieco ograniczona przez przymiotnik *dziwny*, o tyle w jednej z nazw niemieckich – *Brautgeschenkspinne* – to spojrzenie wydaje się bardziej uzasadnione. Nazwa niemiecka wprowadza jeszcze głębiej kulturowo zakorzenioną ramę interpretacyjną: ŚLUB, stawiając pająka w roli pana młodego, a pajęczycę w roli panny młodej. Biorąc pod uwagę wypowiedź Waggonera, można się zastanawiać, czy nie implikuje się za pomocą tej nazwy (użytej w odniesieniu do takiego zachowania pająka) także niskiej bezinteresowności ludzkich zalotników i nie odrysowuje dość cynicznego obrazu zaślubin. Warte odnotowania jest też istnienie w niemieckojęzycznej literaturze fachowej innych nazw na określenie tego pająka, które w bardziej jednoznaczny sposób wartościująco profilują jego rytuały godowe – czy to przez odwołanie się do podstępu (niem. *List*), czy też do rabunku (niem. *Raub*). Podsumowując, można pomiędzy nazwą polską oraz niemieckim jej ekwiwalentem stwierdzić istnienie podobieństw w najszerszym zakresie bazy doświadczeniowej (akt wręczania prezentu), przy jednoczesnej różnicy w profilowaniu (ogólne *podarowanie* czegoś a *prezent ślubny*) oraz w stopniu bezpośredniości wartościowania (*dziwność*).

3a. Zyzuś tłścioch

3b. Gewöhnliche Fettspinne

4a. Kątnik większy

4b. Große Winkelspinne

Motywacją semantyczną dla nazw analizowanych w poprzednich dwóch akapitach były przede wszystkim zwyczaje rozrodcze przedstawicieli danych gatunków, a optymalnym postępowaniem analitycznym – odwołanie się do teorii metafor oraz teorii amalgamatów pojęciowych. Nie brak nazw zasadzających się bezpośrednio na cechach wyglądu pajęczaków, do których analizy najwydajniejszym konceptem metodologicznym wydaje się teoria

¹⁸ Ta myśl stała się istotnym krokiem w rozwoju konceptu teoretycznego nazywanego interakcyjną teorią metafor, która współprowadziła do ukształtowania wcześniejszej wersji teorii amalgamatu pojęciowego. Bardziej szczegółowa analiza w: Iwaniak, 2022.

amalgamatów pojęciowych, uzupełniona aspektami obrazowania, w tym przede wszystkim względnym wyróżnieniem struktur. Niemiecka nazwa *Gewöhnliche Fettspinne* ogniskuje uwagę konceptualizatora na sporym, kulistym odwłoku. Przymiotnik *gewöhnlich*, a więc *pospolity*, który przecząc wysokiemu zindywidualizowanemu i unikatowemu charakterowi tego zwierzęcia, wprowadza do konceptualizacji ważny element znaczeniowy – możemy bowiem dzięki niemu przyjąć, że przedstawicieli tego gatunku, czy to ze względu na wygląd, czy to z powodu częstotliwości występowania, należy uznać za egzemplarze prototypowe, stanowiące pewien punkt odniesienia, pewną normę. W nazwie polskiej istotny jest prezentowany dzięki tej nazwie profilujący potencjał morfemów – sufiksów *-uś* oraz *-och*. Modyfikują one strukturę semantyczną morfemów głównych opartych na (prawdopodobnie) rzeczowniku *zrz* (por. *Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego*, b.r., hasło: *zrz*) oraz przymiotnika *thusty*. O ile przymiotnik nie budzi wątpliwości, o tyle *zrz* jest członem dość zagadkowym. Jak podaje słownik etymologiczny Brücknera (por. *Słownik etymologiczny języka polskiego*, b.r., hasło: *zez*), *zrz* pierwotnie odnosiło się do sześciu punktów na kości do gry, później także zaczęło być używane do nazwania wady wzroku (także jako *zez*)¹⁹. Przyrostek *-uś* wprowadza do struktury semantycznej walor zdrabniający (por. *Jacusi*, *Maciusi* itd.). Jak pokazują przykłady, dość często służy w polszczyźnie do tworzenia odimiennej formy pieszczotliwej. Odprzymiotnikowy rzeczownik *tuścioch* używany jest zazwyczaj w tonie pogardliwym wobec osoby otyłej. Współwystępowanie tych dwóch słów o tak widocznym kompozycyjnie emocjonalno-wartościującym charakterze wprowadza wyczuwalną familiarność, nieobecną w korespondującej nazwie niemieckiej. Nadanie nazwy o zabarwieniu humorystycznym może być również sposobem na pokonywanie lęku i „skrócenie międzygatunkowego dystansu”. Dość podobne mechanizmy słotwórcze daje się stwierdzić między innymi w przypadku nazwy *rozciągnik mchuś* (*Rindenspringspinne*).

Tak jak przymiotnik *gewöhnlich* w przykładzie 3b wprowadzał do konceptualizacji połączenie z szerszą kategorią, tak w nazwie *kątnik większy* ze względu na stopień wyższy przymiotnika zostaje w konceptualizacji zasugerowane występowanie pokrewnych gatunków kątnika, cechujących się innym rozmiarem. Tak więc tylko na podstawie jednej nazwy możemy wnioskować o cechach egzemplarza podobnego typu. Dzieje się tak ze względu na schemat wyobrażeniowy kategorii gramatycznej: stopień wyższy. Możemy ją rozpisać jako atemporalną relację zawartą pomiędzy trajektorem, którym jest obiekt o większej intensywności danej cechy i landmarkiem, którym jest obiekt stanowiący punkt odniesienia. W tym przypadku w nazwie występuje sam trajektor – a więc kątnik tego gatunku, a landmark nie zostaje precyzyjnie nazwany. W języku niemieckim (4b) to odwołanie nie jest tak wyraźne, ponieważ przymiotnik nie występuje w stopniu wyższym.

¹⁹ Pająk ten ma na odwłoku specyficzne punkty.

5a. Strojnis nadobny**5b. Goldaugenspringspinne****6a. Skakun arlekinowy****6b. Mauerzebraspringspinne**

Przykład 3a obrazował zawarte w nazwie elementy wartościujące. W nazwie *strojnis nadobny* ponownie można obserwować użycie przyrostka nadającego leksemowi zabarwienie wartościujące. Przyrostek *-is* używany jest zwyczajowo w tonie lekceważąco-ironicznym w odniesieniu do osób, które kładą przesadny nacisk na poszczególne aspekty swojej powierzchowności (na przykład *piękniś, modniś, wykwinśniś*). Poprzez użycie tego derywatu następuje zwrócenie uwagi nie tylko na wygląd pajaka – sugerowana jest także antropocentryczna intencjonalność w przesadnej trosce o własną prezencję. Całość konceptualizacji zostaje uzupełniona przez znaczenie przymiotnika *nadobny* (por. *Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *nadobny*) w znaczeniu *urodziwy, pelen powabu*. Warto zauważyć, że jest to jednostka leksykalna o niskiej częstotliwości występowania we współczesnej polszczyźnie, co w połączeniu z wcześniej opisanym derywatem może prowadzić do efektu humorystycznego. U przedstawicieli tego gatunku występuje dymorfizm płciowy – spektakularnym, ceglastoczerwonym odwłokiem odznaczają się samce, które prezentują się przed potencjalnymi partnerkami, wykonując dość skomplikowane tańce godowe²⁰. Można więc przypuszczać, że atrybuty stanowiące motywację semantyczną tej nazwy gatunkowej są powiązane przede wszystkim z wyglądem samców, co pozwala zakładać, że mamy do czynienia z metonimizacją (w kierunku odwrotnym niż w przypadku czarnej wdowy).

Nazwa niemiecka *Goldaugenspringspinne* zawiera nie tylko metonimiczne wskazanie na fizjonomię. Ma tutaj też miejsce odniesienie się do podejmowanych przez tego pajaka aktywności, a konkretnie – do zdolności wykonywania skoków, które umożliwiają między innymi prowadzenie efektywnych polowań. Warto zauważyć, że zgodnie z zasadami niemieckiego słowotwórstwa bardziej prominentną, bazową pozycję zajmuje morfem czasownikowy *-spring-*, co jest językowym przejawem pozajęzykowych obserwacji i hierarchicznego sposobu katalogowania zgromadzonej wiedzy na temat świata przyrody. Zdolność do oddawania dalekich susów jest bowiem typowa nie tylko dla przedstawicieli tego konkretnego gatunku, ale też dla szerszej grupy pajaków (rodzina skakunowatych), do której ów gatunek przynależy. Cecha ta stanowi więc pierwsze kryterium systematyzujące. W języku polskim charakterystyczna własność pajaków z rodziny skakunowatych widoczna jest w nazwie gatunkowej – *skakun*²¹ *arlekinowy*. Wart odnotowania jest fakt, że cechy wyglądu definiowane są przez nawiązanie do arlekina, czyli błazna o kostiumie często składającym się z rombów i trójkątów, co w istocie odpowiada ubarwieniu tego gatunku skakunowatych. Wygląd opisany jest więc niebezpośrednio przez wspomnienie postaci będącej wynikiem kulturowej działalności człowieka. Ta polska nazwa może sta-

²⁰ Warto zwrócić uwagę, że mówiąc o ruchach (nie tylko zresztą pajaków) służących przywabieniu partnerki, używamy terminu *taniec*, odnoszącego się przecież prototypowo do ludzkich ruchów ciała – często również rytualizowanych i powiązanych z danym kręgiem kulturowym.

²¹ Użyty w rzeczownikowym członie nazwy formant *-un* przywołuje na myśl takie postaci, jak *piaskun* czy *zmierzchn*, może więc również przywoływać konotacje kulturowe.

nowić przykład jednostki leksykalnej przywołującej konceptualizację, będącą zespoleniem referencji do cech fizjonomicznych i fizjologicznych. Odpowiednia nazwa niemiecka – *Mauerzebraspringspinne* – oprócz informacji o typach aktywności (-spring-) i wyglądzie (przez człon -zebra-, co jest analogią do innych elementów świata przyrody) precyzuje habitat tego gatunku, który często znajdowany jest na terenie ludzkich osiedli.

7a. Wałęsak leśny

7b. Trauerwolfspinne

8a. Śpiesznik rysień

8b. Pracht Luchsspinne

Na miejsce występowania oraz sposób poruszania się zwraca również uwagę nazwa pająka *wałęsak leśny*. Nazwa ta bazuje na czasowniku *wałęsać się*, który w przeciwieństwie do *skakać* współokreślany jest przez węższy zakres predykcji, powodujący, że czasownik ten raczej pejoratywnie kojarzony jest z zachowaniem nie tyle ogólnie zwierzęcym, ile ludzkim. Struktura semantyczna tego czasownika wyznaczona jest przez brak specjalnej intencjonalności, chociaż możliwość i zdolności do posiadania świadomych planów nie tylko danemu podmiotowi nie są odmawiane, ale jest niejako nawet od niego oczekiwane. Takie grupowe oczekiwanie od jednostki konkretnego celu stanowiącego o sensie jej przemieszczania się jest charakterystyczne dla społeczności ludzkiej. Przez tę derywację odczasownikową o cechach metaforycznych w procesie wtórnej aktywacji pojawia się wartościujące odniesienie do zachowań ludzkich. W języku niemieckim natomiast nazwa gatunkowa odwołuje się do zwierzęcia, tj. wilka (*Wolf*). Z wysokim prawdopodobieństwem nie chodzi jednak, jak w 5b, o cechy wyglądu, ale również o cechy zachowania – występowanie w licznych gromadach jakby na kształt wilczej watahy i sposobu polowania (brak sieci, wykorzystanie jadu, bezpośredni atak na ofiarę). Te cechy wskazujące na podejmowanie czynnego polowania i towarzyszące temu szybkie przemieszczanie się zostają uchwyczone także w polskiej nazwie rodziny, do której ten gatunek należy – rodziny pogońcowatych.

Pająkami o podobnej technice aktywnego i szybkiego polowania są te z rodziny śpiesznikowatych. Przykładowa nazwa *śpiesznik rysień* stanowi interesujący amalgamat zespalaający wskazanie zarówno na świat zwierząt (także w niemieckim odpowiedniku 8b w nazwę wbudowana jest analogia do rysia – *Luchs*), jak i niebezpośredni aspekt antropomorfizujący. W polskim opisie uwagę ściąga na siebie człon *śpiesznik*, derywowany od czasownika *śpieszyć się* (*Wielki słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *śpieszyć się*). Wydaje się, że czasownik ten mieści w swojej strukturze semantycznej stan psychologiczny, jakim jest poczucie kończącego się czasu i związana z nim presja, wymuszająca konieczność szybkiego poruszania się czy obszerniej: szybszego wykonywania danej czynności. Czas jest abstrakcyjnym konceptem – konceptualizacja czasu jest raczej przynależna tylko psychice człowieka – stąd upatruję w tym czasowniku powiązania z ludzką umysłowością i reakcjami, które zostają przy pomocy tej nazwy przypisane pająkowi.

9a Ptasznik goliat

9b. Goliath-Vogelspinne

Opis wyglądu, a konkretnie wielkości drapieżcy odbywa się jak w przypadkach 9a oraz 9b przez podanie informacji o wielkości zwierzęcia, które może stać się jego ofiarą. Nazwa polska i niemiecka zbudowane są analogicznie, bez większych różnic i koncentrują się na ptakach, które wyznaczają koniec spektrum wielkości zwierząt, na które przedstawiciele tego gatunku pająka mają zwyczaj polować. W ten sposób wskazuje się na możliwości drapieżnika, wynikające zresztą z rozmiarów jego samego. Możemy w tym członie dopatrywać się metonimii „wielkość ofiary” za „wielkość drapieżnika”. Konceptualizację uzupełnia obraz goliata, co bezpośrednio bazuje na wiedzy encyklopedycznej, typowej przede wszystkim dla judeo-chrześcijańskiego kręgu kulturowego. W procesie amalgamacji do strefy blendu zaimplementowane zostają wybrane cechy przypisywane biblijnemu filistyńskiemu wojownikowi – jego wielkość i ofensywny charakter. Konceptualizacje przywoływane przez obydwa człony nazwy obrazują w niebezpośredni sposób (metonimicznie i metaforycznie) wielkość tego drapieżnego pająka.

10a. Korsarz piratnik

10b. Piratenspinne

Z sytuacją podobną jak w przypadkach 9a i 9b, gdzie obydwa elementy nazwy gatunkowej służą opisowi tej samej cechy, mamy też do czynienia w przykładzie 10a. Nazwa *korsarz piratnik* obrazować ma środowisko życia pająka i wynikający z niego sposób funkcjonowania, w tym prowadzenia polowań. Ten przedstawiciel rodziny pogońcowatych sprawnie porusza się po powierzchni wody, dysponuje również zdolnością nurkowania. Będąc drapieżnikiem, poluje na niewielkie bezkręgowce, które napotka na wodnej tafli. Zarówno pierwsza, jak i druga część nazwy gatunkowej mieszczą w swoich strukturach semantycznych, które stanowią część większych zasobów wiedzy budowanych wokół faktów historycznych, informacje odnośnie do środowiska wodnego i agresywności. Główna różnica definicyjna między korsarzem a piratem wynika z usankcjonowanego i legalnego (w świetle prawa danego kraju) statusu działalności korsarza.

Z racji tego, że w świecie relacji zwierzęcych próżno szukać listów kaperskich i innych ram prawnych, możemy konstatować, iż do amalgamatu pojęciowego z tej przestrzeni mentalnej trafiają tylko cechy znaczeniowe związane z aktywnością na wodzie i nieprzyjaznymi zamiarami wobec upatrzonych celów. Istotna dla zorientowanych historycznie definicji pojęcia *korsarz* cecha semantyczna – legalność działania – zostaje podczas amalgamacji kognitywnie wygaszona.

Z przestrzeni mentalnej rozwijającej się wokół pojęcia *pirat* do amalgamatu przenikają zasadniczo cechy porównywalne z tymi wynikającymi z pojęcia *korsarz*. Możemy powiedzieć, że nie powstaje w skutkach tego amalgamatu typowy naddatek znaczeniowy – kreowany jest raczej efekt wzmocnienia, ilustrujący sposób funkcjonowania nazywanego zwierzęcia. W nazwie niemieckiej, wykazującej identyczną motywację semantyczną i podobny sposób metaforycznego obrazowania do nazwy polskiej, nie dostrzegamy podobnego efektu wzmocnienia.

VII. Podsumowanie i dalsze perspektywy badawcze

Wnioski wyciągnięte na podstawie zaprezentowanych refleksji możemy podzielić na trzy kategorie:

A. Dotyczące motywacji semantycznej polskich i niemieckich nazw pajaków

W nazwach gatunkowych pajaków współbrzmia odniesienia do cech denotatów, jak i – na skutek metaforyzacji i amalgamacji – odbicia cech konceptualizatora, tj. człowieka wraz z licznymi odniesieniami do wybranych wycinków wiedzy historyczno-kulturowej danych grup językowych.

Tym samym pozytywnie zweryfikowana zostaje wstępna hipoteza badawcza dotycząca metafor o silnym charakterze antropomorficznym. Warto zwrócić uwagę, że kierunek porównań metaforycznych niekoniecznie przebiega wyłącznie w jedną stronę. Nie tylko bowiem zachowanie pajaka jest rozumiane w kategoriach ludzkich, ale też zachowania człowieka są jakby w pewien sposób komentowane przez ich użycie w odniesieniu do pajęczych instynktów.

Źródeł motywacji należy upatrywać z jednej strony w cechach wyglądu przedstawicieli danego gatunku, ich strategiach rozrodczych, sposobach poruszania się i polowania oraz miejscu występowania, z drugiej – liczne są odniesienia do motywów kulturowych, historii oraz specyfiki związków międzyludzkich.

B. Dotyczące mechanizmów językowo-mentalnych i metodologii

Do zaobserwowanych, opisanych i przeanalizowanych mechanizmów, które prowadzą do krystalizacji złożonych treści semantycznych przywoływanych nazwami gatunkowymi, należą między innymi amalgamacja pojęciowa, metafory – przede wszystkim metafory obrazowe, różnorodne metonimie oraz różne aspekty obrazowania – w tym przede wszystkim mechanizm profilowania i przenoszenia schematów wyobrażeńiowych. Często można też zauważyć w materiale językowym efekty działania ogólnopoznawczych zdolności do kategoryzowania, porównywania, wskazywania na podobieństwa czy wartościowania, które zachodzi zarówno w sposób eksplicytny, jak i niebezpośredni.

Badania pokazały również użyteczność metodologiczną i przede wszystkim kompatybilność szerokiej palety konceptów należących do współczesnej myśli językoznawstwa kognitywno-antropologicznego.

C. Dotyczące porównania międzyjęzykowego w parze języków: polski i niemiecki w wybranym obszarze leksyki

Widoczne w nazewnictwie różnice wynikają bezpośrednio z ogólnej specyfiki słotwórczej języków polskiego i niemieckiego. Tak więc oprócz zasadniczo licznych i opisanych w części empirycznej podobieństw język polski wykazuje zauważalną tendencję do sięgania po odczasownikowe rzeczowniki, nierzadko konstruowane za pomocą formantów o ładunku wartościującym. Wykorzystując specyfikę ułożenia morfemów w rzeczownikach złożonych, nazwy niemieckie zapewniają przegląd cech przypisywanych danemu gatunkowi, segregując te cechy pod kątem ich przydatności identyfikacyjnej.

Jestem przekonany, że studia z zakresu semantyki kognitywnej, poszerzone o systematyczną refleksję nad językowym obrazem świata, stanowią i będą stanowić interesujący oraz wartościowy obszar dla myśli językoznawczej.

Bibliografia

- Bierwiałonek B. (2013), *Metonymy in language, thought and brain*, Sheffield: Equinox.
- Borońska-Piotrowska A. (2015), *Zagadnienie istoty wartości – część krytyczna*, [w:] I. Matusiak-Kempa, A. Naruszewicz-Duchlińska (red.), *Idee i wartości w języku i kulturze*, Olsztyn: Instytut Filologii Polskiej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, s. 11–23.
- Brzozowska M. (2009), *Etymologia a konotacja słowa. Studia semantyczne*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Chenel A.P., Simarro A.S. (2008), *Słownik symboli*, Warszawa: Świat Książki.
- Corballis M.C. (2011), *Neurony zwierciadlane i ewolucja języka*, „Teksty Drugie: teoria literatury, krytyka, interpretacja”, nr 1–2, s. 151–182.
- Coulson S. (2001), *Semantic leaps: frame-shifting and conceptual blending in meaning construction*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Czerwiński M. (2013), *Rzutowanie semiotyczne, czyli językowe osvajanie obcości w kulturze. Szkic lingwistyczno-antropologiczny*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 25, s. 251–265.
- Evans V. (2009), *Leksykon językoznawstwa kognitywnego*, Kraków: Universitas.
- Filar D., Łozowski P. (2018), *Gramatyzacja i leksykalizacja pojęć a językowy obraz świata. Szkic o ekwiwalencji kognitywnej*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 30, s. 69–88.
- Gonigroszek D. (2011), *Językoznawstwo kognitywne: „ucieleśniony” umysł i znaczenie*, „Językoznawstwo: współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze”, nr 5, s. 13–20.
- Grzegorzczak R. (1995), *Kreowanie świata w tekstach*, [w:] A. Lewicki, R. Tokarski (red.), *Kreowanie świata w tekstach*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Grzegorzczak R. (2021), *Podstawy metodologiczne semantyki kognitywno-antropologicznej (Refleksje w związku z publikacją „Leksykonu aksjologicznego Słowian i ich sąsiadów”)*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 33, s. 9–23.
- Hoffmüller W. (2001), *Leksykon dawnych i nowych symboli*, Kielce: „Jedność”.
- Hohol M. (2021), *Matematyka w metaforach? O wyjaśnianiu pojęć matematycznych za pomocą metafor kognitywnych*, [w:] M. Hetmański, A. Żukubek (red.), *Metafory ucieleśnione*, Lublin: Academicon, s. 49–72.
- Iwaniak K. (2022), *W cieniu wojny. O metaforze conceptualnej i metonimii w opisach wojny – na podstawie wybranych artykułów z Onet.pl*, „Językoznawstwo”, nr 2(17), s. 93–111.
- Kowalewski H. (2022), *Analiza metaforycznych nazw roślin w ramach trzech modeli kognitywnych: gramatyki kognitywnej, teorii metafory pojęciowej i teorii integracji pojęciowej*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 34, s. 79–94.

- Krzeszowski T. (1999), *Aksjologiczne aspekty semantyki językowej*, Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika.
- Kuław-Bejda A., Chadzopulu A., Bejda G., Guzowski A., Łukaszuk C., Krajewska-Kuław E. (2016), *Wybrane zwyczaję i przesady związane z umieraniem, śmiercią i pochówkiem*, [w:] A. Guzowski, E. Krajewska-Kuław, G. Bejda (red.), *Kultura śmierci, kultura umierania*, Białystok: Uniwersytet Medyczny w Białymstoku, s. 128–166.
- Langacker R. (1995), *Wykłady z gramatyki kognitywnej: Kazimierz nad Wisłą, grudzień 1993 pod red. Henryka Kardeli*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Langacker R. (2004), *Semantyka językoznawcza*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 16, s. 29–73.
- McDowell J. (1994), *Mind and World*, Cambridge: Harvard University Press.
- Mierzińska-Hajnos A. (2017), *Fuga daemonum, czyli dziurawiec jako amalgamat pojęciowy. Studium kognitywne*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 29, s. 31–45.
- Olechno-Wasiluk J. (2021), *Rama interpretacyjna w definicji leksykograficznej*, „Przegląd Rusycystyczny”, nr 3(175), s. 116–126.
- Pajdzińska A. (2001), *Językowy obraz świata a poetyckie gry z gramatyką*, [w:] A. Pajdzińska, R. Tokarski (red.), *Semantyka tekstu artystycznego*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 247–260.
- Plessner H. (1988), *Pytanie o conditio humana. Wybór pism*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Sharifian F. (2016), *Lingwistyka kulturowa*, „Etnolingwistyka: Problemy Języka i Kultury”, nr 28, s. 34–61.
- Skrzypczak W. (2008), *Myśl ucieleśniona i myśl imaginacyjna. Wymiary obrazowania w języku i zasady porządkujące*, „Literaria Copernicana”, nr 2, s. 110–127.
- Słownik etymologiczny języka polskiego* (b.r.), hasło: zez, [https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=Category:S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego_\(Br%C3%BCckner\)&filefrom=PL+Aleksander+Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik+etymologiczny+j%C4%99zyka+polskiego+601.jpeg#/media/File:PL_Aleksander+Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego_670.jpeg](https://commons.wikimedia.org/w/index.php?title=Category:S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego_(Br%C3%BCckner)&filefrom=PL+Aleksander+Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik+etymologiczny+j%C4%99zyka+polskiego+601.jpeg#/media/File:PL_Aleksander+Br%C3%BCckner-S%C5%82ownik_etymologiczny_j%C4%99zyka_polskiego_670.jpeg) [dostęp: 25.04.2025].
- Słownik języka polskiego pod red. W. Doroszewskiego* (b.r.), hasło: zyz, <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/zyz:5532345> [dostęp: 25.04.2025].
- Słownik języka polskiego* (b.r.), hasło: dziwny, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dziwny:2455974.html> [dostęp: 25.04.2025].
- Słownik języka polskiego* (b.r.), hasło: nadobny, <https://sjp.pwn.pl/sjp/nadobny:2485794.html> [dostęp: 25.04.2025].
- Soroko E. (2006), *Dlaczego metafora działa? Pytanie o skuteczność terapeutyczną w świetle wiedzy o metaforze*, „Gestalt”, nr 2, s. 41–60.
- Szczepankowska I. (2007), *Czym jest „pojęcie” we współczesnym językoznawstwie?*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 7, s. 169–183.
- Tabakowska E. (2001), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków: Universitas.

Tabakowska E. (2010), *O przestrzeniach mentalnych i interpretacji tekstów*, [w:] J. Górnikiewicz, H. Grzmil-Tylutki, I. Piehnik (red.), *W poszukiwaniu znaczeń. Studia dedykowane Marceli Świątkowskiej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.

Turner M. (2001), *Cognitive dimensions of social science*, Oxford: Oxford University Press.

Wielki słownik języka polskiego (b.r.), hasło: czarny charakter, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/3241/czarny-charakter/2158518/rola> [dostęp: 25.04.2025].

Wielki słownik języka polskiego (b.r.), hasło: spieszyć się, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/34871/spieszyc-sie> [dostęp: 25.04.2025].

Wołk M. (2017), *Jaki właściwie jest dziwny świat? O znaczeniu przymiotnika dziwny i jego bliskoznaczników*, „Linguistica Copernicana”, nr 14, s. 145–164.

Agata Piasecka <https://orcid.org/0000-0002-0033-1067>
Uniwersytet Łódzki
e-mail: agata.piasecka@uni.lodz.pl

Pejoratywizacja zooleksemów *bydło/skot* w języku polskim i rosyjskim (na podstawie metaforyki i frazeologii zwierzęcej)

Pejorativization of zoolexemes *cattle/skot* in Polish and Russian (based on animal metaphors and phraseology)

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza metafor i frazeologizmów związanych z leksemami *bydło* w języku polskim oraz *скот* w języku rosyjskim. Badanie przedstawia negatywny obraz człowieka kształtowany przez przenośnie i multiwerybimy zawierające wspomniane zooleksmy. Skupiono się na ewolucji znaczeniowej tych jednostek oraz ich funkcjonowaniu we współczesnym dyskursie. W artykule wykorzystano dane pochodzące z leksykografii historycznej i współczesnej. Na ich podstawie ukazano, że wyrazy *bydło* i *скот* ewoluowały od neutralnych określeń zwierząt gospodarskich do znaczeń antropomorficznych, służących deprecjacji człowieka.

Słowa kluczowe: pejoratywizacja, metafora zwierzęca, frazeologizm animalistyczny, bydło, skot

Abstract

The article aims to analyze metaphors and phraseological expressions related to the lexemes *cattle* in Polish and *скот* [skot] in Russian. The study examines the negative image of humans shaped by metaphors and multi-word expressions containing the aforementioned zoolexemes. The focus is on the semantic evolution of these terms and their functioning in contemporary discourse. The article utilizes data from historical and contemporary lexicographic sources. Based on this data, it is demonstrated that the words *cattle* and *скот* have evolved from neutral terms referring to farm animals into anthropomorphic meanings used to degrade human character.

Keywords: pejorativization, animal metaphor, animalistic phraseology, cattle, skot

Metaforyka zwierzęca, polegająca na przenoszeniu nazw zwierząt na ludzi, odgrywa istotną rolę w kształtowaniu językowego obrazu świata. Nie tylko odzwierciedla sposób postrzegania fauny, ale ukazuje również społeczną hierarchię wartości, będącą nieodłącznym elementem kultury danego społeczeństwa. Stanowi ważny aspekt interpretacji rzeczywistości pozajęzykowej, w tym obrazu człowieka, jego cech osobowościowych oraz relacji międzyludzkich.

W niniejszym artykule przedmiotem analizy są zarówno metafory związane z leksemami *bydło* i *skom*, jak i frazeologizmy zawierające te nazwy. Celem jest odpowiedź na pytanie, w jaki sposób związki wyrazowe kształtują negatywny obraz człowieka w polszczyźnie i ruszczyźnie. Problem ten będzie omawiany na szerszym tle językowo-kulturowym, uwzględniającym ewolucję znaczeniową obu słów, ich funkcjonowanie we współczesnym dyskursie oraz wpływ na rozwój warstwy ustabilizowanych społecznie jednostek językowych.

1. Uwagi wstępne

Zjawisko przenoszenia nazw zwierząt na ludzi w literaturze przedmiotu bywa różnie nazywane. Ryszard Tokarski mówi o „metaforach personifikujących odzwierzęcych” (Tokarski, 2001), Michał Sarnowski wskazuje na „rzeczowniki sekundarnie wartościujące związane z nazwami zwierząt” (Sarnowski, 1992), natomiast inni badacze określają je mianem „przenośnego znaczenia antropocentrycznego” (Фролова/Frolova, 2005), „zoo-metafory” (Соткилава/Sotkilava, 2003) czy po prostu „faunizmu” (Szerszunowicz, 2004).

Artur Czapiga (2002) zauważył, że podobieństwo w używaniu metafor zwierzęcych w polszczyźnie i ruszczyźnie wynika ze wspólnego dziedzictwa kulturowego, zbliżonych warunków życia obu narodów oraz wzajemnych kontaktów językowych. Jednakże, choć struktura metaforyczna zooleksemów może być podobna, ich znaczenia różnią się w zależności od kultury, co ma istotne znaczenie w kontekście leksykografii przekładowej i tłumaczeniowej (Bartwicka, 1992).

W wyniku metaforyzacji nazwy zwierząt zaczynają funkcjonować jako określenia ludzi. Jest to proces bardzo aktywny w obu wziętych pod uwagę językach. Sarnowski zauważył, że derywacja semantyczna kształtuje znaczenia, których głównym elementem jest ocena wartościująca. Dotyczy ona w zasadzie tylko ludzi i zazwyczaj ma charakter negatywny (Sarnowski, 1992). Pejoratywy „odzwierzęce” mogą przybierać nawet formę agresji werbalnej, poniżać czy ośmieszać adresata (por. Szerszunowicz, 2006; Sojka-Masztalerz, 2010). Badaniem tego aspektu zajmowali się między innymi Edyta Koncewicz-Dziduch (2020), Olga Evgenevna Frolova (Фролова/Frolova, 2005), Jacek Skawiński (2002), Lyudmila Georgievna Smirnova (Смирнова/Smirnova, 2009), Władysław Lubaś (2003).

Szereg metafor animalistycznych legło u podstaw wielu frazeologizmów, które pełnią rolę ekspresywnych wyzwisk, zastępując określenia neutralne. Ich głównym celem jest podkreślenie wad człowieka poprzez odniesienia do cech stereotypowo przypisywanych zwierzętom. Przenośnie te są wykorzystywane do wyrażania krytyki wyglądu, cech charakteru, zachowania, sposobu bycia czy zdolności umysłowych ludzi.

Odzwierciedlają także relacje między człowiekiem a fauną. W artykule terminy, takie jak *frazelogizmy*, *wielowyrasowce*, *multiwerbizmy* będą używane wymiennie jako synonimy ustabilizowanych związków językowych, których obrazowość nawiązuje do świata zwierzęcego.

Jednym z ważnych zjawisk w zakresie szeroko rozumianej metaforyki zwierzęcej jest pejoratywizacja leksemów odnoszących się do nazw zwierząt gospodarskich, które w kulturze polskiej i rosyjskiej mogą stawać się symbolami różnych pojęć. Poruszony problem doskonale odzwierciedla ewolucja znaczeń polskiego słowa *bydło* i rosyjskiego *скот*.

2. Ewolucja znaczeniowa leksemów *bydło* i *skot*

Słowo *skot* pochodzi od prasłowiańskiego rzeczownika *skotъ*, który miał szersze znaczenie – odnosił się do wszelkiego inwentarza żywego, nie tylko bydła, ale także innych zwierząt hodowlanych. W niektórych kontekstach mógł on oznaczać również majątek lub bogactwo, co wskazuje na dawną koncepcję zwierząt jako istotnej części dóbr materialnych społeczności wiejskiej (por. Brückner, 1927; Фасмер/Fasmer, 1964–1973). W *Słowniku staropolskim* analizowany leksem występuje w dwóch znaczeniach: *skot* ‘1. bydło rogate, zwierzęta domowe; 2. jednostka pieniężna o wartości 1/24 grzywny’ (Urbańczyk, 1953–2002).

Z kolei wyraz *bydło* wywodzi się od rzeczownika zbiorowego, który pierwotnie dotyczył ‘zwierząt domowych’. Jego znaczenie także zmieniało się na przestrzeni wieków. W XIV wieku leksem ten oznaczał ‘żywy inwentarz’ lub ‘oborę’. W wyniku dalszej ewolucji semantycznej, od pierwotnego znaczenia ‘byt’ lub ‘mieszkanie’, słowo *bydło* przekształciło się w termin o odmiennej semantyce: ‘własność’, ‘posiadanie’. W polszczyźnie od XV wieku odnosił się on już głównie do ‘żywego inwentarza rogatego’ (w tym krów, wołów, owiec i kóz) i wyparł starszy rzeczownik *skot*. Warto zaznaczyć, że do języka rosyjskiego leksem *bydło* przeszedł z polszczyzny (por. Фасмер/Fasmer, 1964–1973; Urbańczyk, 1953–2002).

W języku cerkiewnosłowiańskim i staroruskim *скот* oznaczał nie tylko ‘bydło’, ale i ‘pieniądz, majątek’. Izmail I. Sriezniewski odnotował pięć znaczeń tego słowa: *скот* ‘1. скотина, домашнее животное (преимущественно из рогатого скота); 2. скот (в знач. собират.); 3. духовное стадо; 4. имущество; 5. деньги’. Wśród nich pojawiło się nienotowane w języku polskim znaczenie ‘wierni/духовное стадо’ (por. Срезневский/Sreznevskii, 1893–1912).

3. Metaforyka zooleksykalna: znaczenia antropomorficzne

Współczesne rzeczowniki *скот* i *bydło* używane są głównie w kontekście zwierząt gospodarskich, choć bywają także stosowane przenośnie – w znaczeniu antropomorficznym. Ich znaczenia sekundarne dotyczą człowieka podłego, nieokrzesanego, pozbawionego ogłady, nierozumnego.

W polszczyźnie wyraz *bydło* jest wykorzystywany w celu charakterystyki grupy osób, które wykazują brak kultury osobistej, grubiaństwo, a także głupotę i nieposłuszeństwo wobec norm społecznych. W *Słowniku polszczyzny XVI wieku* po raz pierwszy odnotowano, że leksem ten może być użyty jako pejoratywne określenie ludzi: *bydło* ‘motłoch, prostacy; bezbożnicy’. W innych słownikach języka polskiego (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927; Doroszewski, 1958–1969) także pojawiły się znaczenia antropomorficzne: *bydło* ‘*przen.* zgraja, motłoch, czerń, ludzie bezrozumni, niemoralni; człowiek bezrozumny, niemoralny’; *bydlę* ‘głupiec, prostak; człowiek bez ambicji, brudas’; *bydlak* ‘*przen.* obelżywie o człowieku mało wartościowym moralnie, bezmyślnym, godnym pogardy’. Dla żargonu XX-wiecznej polszczyzny były znamienne określenia: *bydło* ‘tłum, zwykle duża liczba uczniów, zachowujący się głośno, także grupa ludzi robiących zadymę’ (Kasperczak i in., 2004); *bydło* ‘1) *złodz.* chuligani; 2) *ucz.* uczniowie’ (Stępiak, 1993).

W ruszczyźnie leksem *быдло* przeszedł proces transformacji semantycznej i zyskał wyrażnie negatywny, pogardliwy wydźwięk. O ile pierwotnie odnosił się on do zwierząt hodowlanych, to w kontekście społecznym mógł charakteryzować ludzi z niższych warstw, szczególnie wykonujących ciężką pracę fizyczną. Dawniej określano nim chłopów, podkreślając ich podporządkowanie oraz życie pełne trudów: *быдло* (от польск. *bydło* ‘скот’) ‘*презрит.* о людях, покорно подчиняющихся чужой воле и проводящих жизнь в тяжелом, изнурительном труде на кого-л.; о людях из низших социальных слоев’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003).

Pejoratywizacja analizowanego wyrazu ukazuje, jak metaforyka zooleksykalna może służyć deprecjonowaniu określonych grup społecznych. Przypisywanie ludziom cech związanych z bydłem – zwierzętami kojarzonymi z uległością, brakiem indywidualizmu czy surowymi warunkami bytowymi – odzwierciedla hierarchię społeczną i stereotypy. Konotacje ‘bierności’, ‘posłuszeństwa’, ‘poddania’ są nadal aktualne i tworzą warstwę semantyczną leksyki żargonowej. Porównajmy przykłady: *быдло* ‘*угол.* 1) *презрит.* слабоумный, глупый, малокультурный человек; 2) *презрит.* о добросовестно работающем заключенном’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2000), *быдло* ‘1. *прост. презрит.* или *бранно* о людях, покорно, бессловесно выполняющих тяжелую работу; 2. *жарг.* об умственно отсталых людях’ (Мокиенко/Mokienko, 1995).

Rosyjskie słowo *скот* wykorzystywane jest zarówno w kontekście krytyki moralności człowieka, jak i w odniesieniu do ludzi prostych, poddanych woli innych. W słowniku poświęconym ruszczyźnie XI–XVII wieku uwzględniono dwa znaczenia leksemu: *скот* ‘1. образно о людях, вверенных чьему-л. попечению, заботам; 2. *перен.* о человеке, уподобившемся животному своим поведением или состоянием; как бранное слово’ (*Словарь русского языка XI–XVII вв./Slovar’ russkogo yazyka XI–XVII vv.*, 1975–2008). Różne derywaty słowotwórcze rzeczownika *скот* nawiązują do konotacji aktualnych we współczesnym języku rosyjskim (‘bezwzględność’, ‘okrucieństwo’, ‘podłość’, ‘brak kultury’ i ‘brak moralności’). Na przykład: *скотоподобный* ‘1) уподобившийся скоту; с грубыми, низменными инстинктами (*скотоподобный деспот*); 2) грубый, низменный (*скотоподобное поведение, скотоподобная жизнь, скотоподобно*

жить)’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003); *скотский* ‘1) неопрятный, нечистоплотный или грубый, низменный (*скотский образ жизни*); 2) непорядочный, низкий, подлый (*скотский поступок, скотская выходка*)’ (Кузнецов/Kuznetsov, 2003).

4. Językowy obraz bydła we frazeologii

Językowy obraz bydła we frazeologii ma dwojaki charakter. Z jednej strony w przysłowia i powiedzeniach dotyczących szacunku wobec zwierząt podkreślona zostaje wartość użytkowa zwierząt jako ważnego źródła pożywienia i dostatku. Z drugiej strony – frazeologizmy dotyczące bydła często stają się językowym narzędziem wykorzystywanym do deprecjonowania człowieka i podkreślania jego negatywnych cech: bezmyślności, brutalności, uległości czy kierowania się wyłącznie instynktami.

4.1. Bydło jako wartość gospodarcza i symbol dostatku

Bydło w kulturze ludowej prezentowane jest jako kluczowe dla życia wiejskiego. Z uwagi na to w wielu frazeologizmach podkreślono użytkowość inwentarza i konieczność odpowiedniej troski o niego. Wielowyrazowce eksponują przekonanie, że zwierzęta gospodarskie stanowią podstawę stabilności ekonomicznej i dobrobytu. Podkreślają także wartość pracowitości, gospodarności i rozsądnego zarządzania zasobami. Przywołajmy kilka przykładów, które ukazują, jak ważny jest szacunek człowieka wobec posiadanych zwierząt, właściwe podejście i oddanie: *ostatnie bydlę z obory* ‘ostatni zasób’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *ни скота ни живота у кого-л. ‘прикам., прибайт. сиб.* o бедном, неимущем человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008b); *kto bydlęcią nie szanuje, sam siebie szkodzi* (Krzyżanowski, 1969–1978); *lepiej więcej mieć bydła w oborze niżli szmat w komorze* (Krzyżanowski, 1969–1978); *kto w jesieni swych bydląt nie tuczy, ten je w zimie dźwiga, na wiosnę wywłóczy* (Krzyżanowski, 1969–1978); *скотину гладь не рукой, а мукой* (Козлова/Kozlova, 2002); *скотина не скажет, а пить – есть хочет* (Козлова/Kozlova, 2002); *веди за скотиной хороший уход – будешь иметь доход* (Мокиенко, Никитина, Николаева/Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010).

4.2. Obraz bydła jako źródło metafor negatywnie wartościujących człowieka

W bardzo dużej grupie frazeologizmów bydło staje się „narzędziem” krytyki, wyrażającym pogardę wobec cech, które postrzegamy jako negatywne. Związki te obejmują kilka kluczowych grup semantycznych:

- głupota i bezmyślność: *bezmyślne, głupie, nierozumne, skończone bydło* ‘obraźliwie o człowieku głupim bądź łajdaku’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *bydło nie ludzie* ‘pogard. ludzie nieokrzesani, brutalni, bezmyślni’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *лицом детина, да разумом скотина* ‘o взрослом, но глупом человеке’ (Даль/Dal’, 1955);
- brutalność, prymitywizm i podłość: *co za bydlę z kogoś; bydło było, bydło będzie* ‘o ludziach nieokrzesanych, ciemnych, bezmyślnych, brutalnych’ (Zgółkowska, 1994–

2005); *po bydlęcemu* ‘przest. jak bydlę, podle; niegodziwie, niemoralnie’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *как скот* ‘прост. презрит. о грубом, подлом, низменном человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008); *скот скотом* ‘прост. бран. о грубом, подлом, низменном человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);

- degradacja moralna: *żyć jak bydlę* ‘żyć niemoralnie’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *żyć jak bydlę* ‘żyć niemoralnie, rozpustnie, zmysłowo’ (Zgółkowska, 1994–2005); *stać się bydlęciem* ‘rozłajdaczyć się’ (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927); *życie, postępowanie bydlęce* ‘postępowanie niegodne człowieka, rozpustne, łajdackie’ (Skorupka, 1987);
- brak kultury i nieokrzesanie: *bydlę na wolności* ‘uczniowie na przerwie’ (Kasperczak i in., 2004); *bydlę szkolne* ‘uczniowie’ (Kasperczak i in., 2004); *robić bydlę* ‘szaleć, zachowywać się głośno’ (Kasperczak i in., 2004); *bydlę bus* ‘autobus szkolny’ (Kasperczak i in., 2004).

Wyrażenia, takie jak *bezmysłne bydlę* (Müldner-Nieckowski, 2003) czy *bydlę nie ludzie* (Müldner-Nieckowski, 2003) sugerują, że człowiek pozbawiony inteligencji jest postrzegany jako istota bliższa zwierzętom niż ludziom. Z kolei frazeologizmy *stać się bydlęciem* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927), *żyć jak bydlę* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927) czy *życie bydlęce* (Skorupka, 1987) ukazują upadek moralny osoby, która porzuca normy społeczne i kieruje się jedynie pierwotnymi instynktami.

4.3. Bydlę jako symbol bezwzględного traktowania

We frazeologii słowiańskiej podkreślono, że człowiek niekiedy bezwzględnie traktuje inne osoby, okazuje im pogardę i je wykorzystuje. Dominuje nad nimi i czerpie z takiej relacji znaczne korzyści. Frazeologizmy nawiązujące do podjętego problemu wykorzystywane są w kontekście relacji interpersonalnych. Dotyczą one:

- okrutnego obchodzenia się z kimś: *traktować kogoś jak bydlę robocze* ‘traktować kogoś źle, zmuszać do ciężkiej pracy’ (Zgółkowska, 1994–2005); *traktować ludzi jak bydlę* ‘odnosić się do ludzi z pogardą; znęcać się nad ludźmi’ (Zgółkowska, 1994–2005); *обращаться с кем-л. как со скотом* ‘прост. неодобр. о грубом, жестоком обращении с кем-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *относиться к кому-л. как к скоту* ‘прост. неодобр. о чьем-л. грубом, жестоком, крайне неуважительном отношении к кому-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- pracy ponad siły: *bydlę robocze* ‘ciężko pracujący, wykorzystywany jako siła robocza człowiek’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *как рабочий скот* ‘кар. неодобр. о покорных, послушно работающих людях’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- przemocy i przymusu: *знать кого-л. как скотину* ‘томск. о людях, которых грубо, насильно гонят, переселяют куда-л.’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *бить кого-л. как скота (скотину)* ‘прост. о жестоко избиваемом человеке’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

4.4. Bydło jako symbol bierności

Związki konotujące ‘bezwolność’ i ‘brak inicjatywy’ odzwierciedlają postawy i zachowanie osób, które łatwo poddają się wszelkim okolicznościom, nie angażują się w żadne wyzwania, a ich życie pozbawione jest jakiejkolwiek aktywności i celu. Metafora ‘zwierzęcia bez wolnej woli’ odzwierciedla stan umysłu ludzi, które nie walczą o własne przekonania i bezmyślnie poddają się wymaganiom otoczenia: *жить как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о чьей-л. растительной, неприхотливой, мирно и праздно текущей жизни’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *как Божья скотинка* ‘уменьш. прост. ирон. о пассивном, безобидном, безынициативном человеке, ведущем праздный образ жизни и поддающемся обстоятельствам’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a); *ходить как безогородная скотина* ‘ср.-урал. неодобр. о праздно, без цели расхаживающих людях (особенно пьяных) (безогородный ‘бродящий, повсюду блуждающий’)’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

4.5. Bydło jako symbol instynktów i fizjologii

Bydło stało się także symbolem wulgarnego zaspokajania popędów – seksualnych, alkoholowych czy związanych z lenistwem. Ta grupa frazeologizmów odnosi się do następujących problemów:

- popęd seksualny: *скотские обычаи* ‘плотские наклонности’ (Козлова/Kozlova, 2002); *скотский нрав* ‘у кого-л. плотские наклонности’ (Козлова/Kozlova, 2002); *жить как скоты* ‘прост. неодобр. о чьей-л. жизни, подчиненной грубым, животным, низменным инстинктам’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- pijaństwo: *упić (schlać) się jak bydlę* ‘pogard. upić się do nieprzytomności’ (Müldner-Nieckowski, 2003); *пить как скотина* ‘томск. презрит. о напившемся до бесчувствия человеке (особенно женщине)’ (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a);
- lenistwo i brak aspiracji: *bydlę jadło, а потом się pokładło* ‘o ludziach bez żadnych aspiracji, myślących tylko o fizjologicznych potrzebach’ (Zgółkowa, 1994–2005).

Podsumowanie

Językowy obraz bydła we frazeologii zaskakuje swoją dualnością. Z jednej strony bydło w tradycji ludowej stanowi fundament dobrobytu i stabilności wiejskiego życia, o czym świadczą liczne wielowyznaczniki podkreślające znaczenie troski o inwentarz, a także pracowitości i rozsądnego zarządzania zasobami. W tym kontekście zwierzęta gospodarskie są powszechnie szanowane, traktowane jako stworzenia bardzo wartościowe, bez których dostatnie i spokojne życie na wsi byłoby niemożliwe: *кто быдлѣция не шанује, сам siebie szkoduје* (Krzyżanowski, 1969–1978); *веди за скотиной хороший уход – будешь иметь доход* (Мокиенко, Никитина, Николаева/Mokienko, Nikitina, Nikolaeva, 2010).

Jednakże multiwverbizmy związane z bydlęciem, w wyniku rozlicznych kreacji metaforycznych, przybierają także formę ostrej krytyki ludzkich przywar. W takim ujęciu fauna staje się synonimem prymitywizmu i symbolizuje w językowym obrazie świata pogardę wobec cech, takich jak bezmyślność, nieokrzeseanie czy lenistwo. Porównania *żyć jak bydło* czy *stać się bydlęciem* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki, 1900–1927) należy interpretować jako wyraz moralnego upadku i ulegania dzikim, nieokiełznanym instynktom. Obrazy te odzwierciedlają antropocentryczny sposób myślenia, w którym człowiek przeciwstawia swoją naturę zwierzęcej.

We frazeologii słowiańskiej pojawiają się także obrazy bydła jako symbolu okrutnego traktowania. Metafory odwołujące się do wykorzystywania zwierząt w pracy oraz niehumanitarnego podejścia do nich ukazują głęboko zakorzenioną w kulturze tendencję do deprecjonującego traktowania wszelkich istot spoza gatunku *Homo sapiens*. Przykładem są związki frazeologiczne *traktować kogoś jak bydlę robocze* (Zgółkova, 1994–2005) czy *относиться к кому-л. как к скоту* (Мокиенко, Никитина/Mokienko, Nikitina, 2008a).

Można zatem uznać, że słowiańska frazeologia animalistyczna stanowi przestrzeń pełną sprzeczności – od afirmacji wartości praktycznych i użytkowych po krytykę słabości oraz instynktów, które odsłaniają ciemniejsze strony ludzkiej natury. I chociaż niektóre z omówionych związków mogą tracić na znaczeniu we współczesnej komunikacji, wciąż pozostają istotnym elementem językowego obrazu świata i kulturowego dziedzictwa.

Wykaz skrótów

pogard. – pogardliwie
przen. – przenośnie
przest. – przestarzałe
uczn. – żargon uczniowski
złodz. – żargon złodziejski
бран. – бранное
жарг. – жаргонное
ирон. – ироническое
неодобр. – неодобрительное
презрит. – презрительное
прибайк. – Прибайкалье
прикам. – Прикамье
прост. – просторечное
сиб. – сибирское
ср.-урал. – Средний Урал
томск. – Томская область
уменьш. – уменьшительное

Bibliografia

- Bartwicka H. (1992), „*Metafory zwierzęce*” w *języku polskim i rosyjskim*, [w:] J. Wawrzyńczyk (red.), *Lexicographica Slavica. Profesorowi Andrzejowi Bogusławskiemu*, Toruń: UMK, s. 7–14.
- Brückner A. (1927), *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków: Krajowa Spółdzielnia Wydawnicza.
- Czapiga A. (2002), *O метафоризации значений (на примере названий животных в русском, польском и английском языках)*, [w:] E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska (red.), *Świat Słowian w języku i kulturze*, t. III, Szczecin: Zapol, s. 35–40 / Czapiga A. (2002), *O метафоризации значений (на примере названий животных в русском, польском и английском языках)*, [w:] E. Komorowska, Ż. Kozicka-Borysowska (red.), *Świat Słowian w języku i kulturze*, t. III, Szczecin: Zapol, s. 35–40.
- Doroszewski W. (red.) (1958–1969), *Słownik języka polskiego*, t. 1–11, Warszawa: Wiedza Powszechna, PWN.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.) (1900–1927), *Słownik języka polskiego*, t. I–VIII, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Kasprczak M., Rzesutek M., Smół J., Zgólkowa H. (2004), *Nowy słownik gwary uczniowskiej*, Wrocław: Europa.
- Koncewicz-Dziduch, E. (2020), *Kulturowe aspekty „mowy nienawiści” we frazeologii animalistycznej w języku polskim i chorwackim*, „*Zoophilologica. Polish Journal of Animal Studies*”, nr 6, s. 301–313.
- Krzyżanowski J. (red.) (1969–1978), *Nowa księga przysłów i wyrażeń przysłowiowych polskich*, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Lubaś W. (2003), *Polskie gadanie: podstawowe cechy i funkcje potocznej odmiany polszczyzny*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Möldner-Nieckowski P. (2003), *Wielki słownik frazeologiczny języka polskiego*, Warszawa: Świat Książki.
- Sarnowski M. (1992), *Rzeczowniki sekundarnie wartościujące w języku rosyjskim i polskim. Grupa tematyczna „nazwy zwierząt”*, „*Acta Universitatis Wratislaviensis*”, t. LXXIV, s. 91–101.
- Skawiński J. (2000), *Językowy aspekt badań nad zwierzętami w kulturze*, „*Zeszyty Etnologii Wrocławskiej*”, nr 1, s. 93–121.
- Skorupka S. (1987), *Słownik frazeologiczny języka polskiego*, t. 1–2, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Sojka-Masztalerz H. (2010), *O inwektywach zwierzęcych w języku polskim*, „*Kształcenie Językowe*”, t. 8, s. 11–24.
- Stępiak K. (1993), *Słownik tajemnych gwar przestępczych*, Londyn: Wydawnictwo Puls.
- Szerszunowicz J. (2004), *Funkcje pragmatyczne faunizmów w mowie potocznej*, [w:] K. Wojtczuk, A. Wierzbicka (red.), *Funkcja emocjonalna jednostek językowych i tekstowych*, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, s. 243–248.
- Szerszunowicz J. (2006), *Z badań nad zoonwektywami w ujęciu kontrastywnym (na materiale języka polskiego i włoskiego)*, [w:] K. Wojtczuk, V. Machnicka (red.), *Wokół językowej funk-*

cji emocjonalnej. Fakty dawne i współczesne, Siedlce: Wydawnictwo Akademii Podlaskiej, s. 279–290.

Tokarski R. (2001), *Słownictwo jako interpretacja świata*, [w:] J. Bartmiński (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 343–370.

Urbańczyk S. (red.) (1953–2002), *Słownik staropolski*, t. I–XI, Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Oddział Kraków.

Zgółkowa H. (red.) (1994–2005), *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50, Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.

Даль В. (1955), *Толковый словарь живого великорусского языка*, т. 1–4, Москва: ГИС./ Dal' V. (1955), *Tolkovyi slovar' zhivogo velikoruskogo yazyka*, t. 1–4, Moskva: GIS.

Козлова Т.В. (2001), *Идеографический словарь русских фразеологизмов с названиями животных*, Москва: Дело и Сервис / Kozlova T.V. (2001), *Ideograficheskii slovar' russkikh frazeologizmov s nazvaniyami zhivotnykh*, Moskva: Delo i Servis.

Кузнецов С.А. (ред.) (2003), *Большой толковый словарь русского языка*, Санкт-Петербург: Норинт / Kuznetsov S.A. (red.) (2003), *Bol'shoi tolkovyi slovar' russkogo yazyka*, Sankt-Peterburg: Norint.

Мокненко В.М. (1995), *Словарь русской бранной лексики: матизмы, обсценизмы, эвфемизмы*, Берлин: Dieter Lenz Verlag / Mokienko V.M. (1995), *Slovar' russkoi brannoi leksiki: matizmy, obstszenizmy, evfemizmy*, Berlin: Dieter Lenz Verlag.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2000), *Большой словарь русского жаргона*, Санкт-Петербург: Норинт / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2000), *Bol'shoi slovar' russkogo zhar-gona*, Sankt-Peterburg: Norint.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008a), *Большой словарь народных сравнений*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2008a), *Bol'shoi slovar' narodnykh sravnenii*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г. (2008b), *Большой словарь русских поговорок*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G. (2008b), *Bol'shoi slovar' russkikh pogovorok*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Мокиенко В.М., Никитина Т.Г., Николаева Е.К. (2010), *Большой словарь русских пословиц*, Москва: ОЛМА Медиа Групп / Mokienko V.M., Nikitina T.G., Nikolaeva E.K. (2010), *Bol'shoi slovar' russkikh poslovits*, Moskva: OLMA Media Grupp.

Словарь русского языка XI–XVII вв. (1975–2008), т. 1–28, Москва: Наука / *Slovar' russkogo yazyka XI–XVII vv.* (1975–2008), t. 1–28, Moskva: Nauka.

Смирнова Л.Г. (2009), *Люди и звери*, „Русский язык за рубежом”, № 5, с. 48–55 / Smirnova L.G. (2009), *Lyudi i zveri*, „Russkii yazyk za rubezhom”, № 5, s. 48–55.

Соткилава Т.З. (2003), *Метафорические употребления названий животных в латинской Америке и в Испании*, „Вопросы филологических наук”, № 1(1), с. 46–51 / Sotkilava T.Z. (2003), *Metaforicheskie upotrebleniya nazvaniy zhivotnykh v latinskoj Amerike i v Ispanii*, „Voprosy filologicheskikh nauk”, № 1(1), s. 46–51.

Срезневский И.И. (1893–1912), *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам*, т. 1–3, Санкт-Петербург: Типография Императорской

академии наук / Sreznevskii I.I. (1893–1912), *Materialy dlya slovarya drevnerusskogo yazyka po pis'mennym pamyatnikam*, t. 1–3, Sankt-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoi akademii nauk.

Фасмер М. (1964–1973), *Этимологический словарь русского языка*, т. 1–4, Москва: Прогресс / Fasmer M. (1964–1973), *Etimologicheskii slovar' russkogo yazyka*, t. 1–4, Moskva: Progress.

Фролова О.Е. (2005), *Переносные значения названий животных в толковых словарях (антропоцентрический аспект)*, „Русский язык в научном освещении”, № 2(10), с. 137–158 / Frolova O.E. (2005), *Perenosnye znacheniya nazvanii zivotnykh v tolkovykh slovaryakh (antropotsentricheskii aspekt)*, „Russkii yazyk v nauchnom osveshchenii”, № 2(10), s. 137–158.

Michał Ledwosiński <https://orcid.org/0009-0005-6187-2886>
University of Humanities and Economics in Lodz
e-mail: michal.ledwosinski@ahe.email

Soft skills in the work of a translator in the context of new technologies

Umiejętności miękkie tłumacza wobec rozwoju technologii

Abstract

In this article, I address the topic of soft skills. These skills are discussed in the context of translation studies, and later in the article, their importance in working with new technologies is presented, particularly in the conditions for teamwork created by technology. The differences between hard and soft skills are also outlined.

Keywords: soft skills, social skills, competences of a translator, new technologies

Streszczenie

W artykule poruszono temat umiejętności miękkich. Umiejętności te są omawiane w kontekście przekładownictwa. W dalszej części artykułu przedstawiono, jak istotne są one w pracy z nowymi technologiami, w stworzonych przez technologię warunkach do pracy zespołowej. Zaprezentowano także różnice między umiejętnościami twardymi a miękkimi.

Słowa kluczowe: kompetencje miękkie, umiejętności społeczne, kwalifikacje tłumacza, nowe technologie

At first glance, it may seem that in the new era of technological advancement, the ability to communicate with others in a non-confrontational manner and to function effectively within a social group has become less relevant – or even unnecessary. In my view, however, the current trend ought to move in the opposite direction. In today’s translation profession, interdisciplinary skills and social competences are equally important, even in technology-assisted translation work and in work environments with limited human interaction, such as remote work environments.

In the following article, I will begin by discussing the issue of social skills among individuals engaged in translation, encompassing both written translation and interpreting. Regarding the translator and the translation process itself, my focus will be on written translation from English into Polish. According to the PWN Dictionary, the term “translation,” derived from Latin, literally means “transfer”; in this context, it refers to the transfer of content from one language into another. I use the term “content” deliberately, as written translation involves not only sequences of signs bearing specific meanings in the source language but also the necessity of conveying the cultural context of the source country. For this reason, many translators – particularly those at the beginning of their careers – find culturally determined vocabulary present in source texts to be a significant challenge.

The concept of a cultural carrier can be interpreted in various ways. Cultural transmission is conveyed not only through vocabulary but also through the morphological and syntactic structures of a given language (Sypnicki, 2000: 203). At the same time, Tomasz Górski points out that culturally marked elements in a text may be phonetic, lexical, or grammatical. Crucially, culturemes serve specific functions by drawing the reader’s attention to the culture to which they refer. One must also acknowledge that their perceived foreignness is relative, as it depends on the recipient’s competences (Górski, 2018: 358).

As the examples above illustrate, anyone wishing to engage in translation must possess not only linguistic knowledge but also a solid understanding of the culture from which the source text originates. It is also essential to mention another key factor in the translator’s work: the target audience of the translated text. There are multiple types of audiences that must be considered when preparing a translation. This is particularly important in the case of specialized texts, as not every text written in a technical or expert language is addressed to professionals within the relevant field.

The translation process, which comprises numerous elements and sub-processes, requires the translator to possess a specific set of competences and skills. These can be categorized into linguistic, general, and broader intellectual competences. To illustrate the most fundamental of these, I refer to Justyna Fudala-Paszkowska’s (2021: 30–31) definition of linguistic competence:

“By linguistic competence, we mean an innate knowledge of one’s native language, which every person unconsciously acquires during the process of growing up. It enables us to use language freely based on certain linguistic norms that, as has already been noted, are innate and naturally function within our environment.”

General competences play a crucial role in translation, as they encompass the ability to understand context, interpret meaning, and adapt the translation to the specific characteristics of the target audience. As Roman Lewicki observes, knowing a foreign language

is not sufficient to qualify as a translator; a deeper understanding of various domains of knowledge is also required:

“Individual declarative and procedural knowledge significantly influences the quality of translation, as it helps increase the degree of conscious control over the translation processes, and thus affects the final quality of the translated text” (Lewicki, 2017: 182). It is precisely these general competences that allow for an appropriate adaptation of the translation to the cultural and social realities in which the target language operates.

Among the essential competences of a translator, proficiency in both the source and target languages remains indispensable, as does the ability to create functionally equivalent texts based not only on linguistic knowledge but also on broadly defined cultural and social competence. Emphasis is placed particularly on the ability to perform a textual analysis of the original, interpret literary works, and possess extralinguistic knowledge necessary for understanding the source text (Hlebec, 2008: 19). As indicated above, a translator must not only know and understand the language used by the author but must also be able to analyze the author’s style and the intentions embedded in the text.

In the context of translation strategy, which I will address shortly, it is important that the translator not only thoroughly familiarizes themselves with the source text, but ideally with the entire body of work of a given author. Acquiring knowledge about the author’s interests and the environment in which they operate allows for a more accurate recreation of their style in the translated version.

Knowledge, combined with the personal integrity of the translator, can be considered two guiding principles that should form the core tenets of a translator’s code of ethics (Parandowski, 1955: 13). In the classical approach, the translation strategy is divided into two stages: the collection of materials (which also involves the organization of knowledge), and the production of the translation itself. The first stage is usually the most critical for the quality of the final product, as the diligent gathering of various types of knowledge – or “contexts” – and of information about the author significantly facilitates the process. Familiarity with the author’s style enables the translator to faithfully convey the intended meaning of the work in the target language.

According to Jerzy Bartmiński (2001: 111–120), the work of a translator involves several contextual dimensions:

1. Presupposed context – as the name suggests, it is assumed by the author and presupposed by the text.
2. Historical context – this can be reconstructed on the basis of historical data, which represent a complex of unique and unrepeatable circumstances conducive to the emergence of the given text.
3. Constructed context – the recipient creates this to achieve specific goals (e.g., typological or comparative).

While the process of gathering knowledge necessary for translation is relatively straightforward, the conceptual and more mechanical aspects of the translation process are considerably more complex. To better describe this part of the process, I refer to the methodological framework proposed by Barbara Lewandowska-Tomaszczyk (2017: 133–135), who conceptualizes the role of the translator as a profession composed of

three layers of competence: subject-transfer competence, organizational and managerial competence, as well as self-awareness and efficiency in content transfer.

Within the category of subject-transfer competence, we can identify the following sub-competences: linguistic, textual, domain-specific, cultural, and transfer competence (Neubert, 2004), as well as message realization competence, which can be most succinctly described as “linguistic fluency combined with the ability to link content embedded in the structures of the source and target texts, thereby enabling the realization of the semantic intent expressed in the original” (Fudala-Paszkowska, 2021: 32). Another important component is internalization competence, understood as the ability to incorporate into the translation those concepts that exist solely in the target language, which may facilitate the reader’s interaction with the text.

As for the organizational and managerial competence, it encompasses:

- the ability to distinguish the structures of the source language and to select appropriate structures in the target language;
- the ability to make informed linguistic decisions;
- pragmatic competence, which involves the awareness of the appropriateness of using certain linguistic forms in different contexts.

In addition, Lewandowska-Tomaszczyk (2017: 133–135) emphasizes the importance of the translator’s linguistic self-awareness concerning both languages, as well as transfer efficiency, understood as the ease of transferring semantic material from the source text to the target text.

When discussing the competences of a translator, it is also worth considering the responsibilities that arise from this profession—namely, how one should approach each translation task, as well as what practices should be strictly avoided. The effort to formulate a comprehensive list of tasks and requirements for becoming a good translator has been ongoing since the early 1950s when Polish academia began to advocate for the recognition of translation studies as a distinct scholarly discipline, separate from more general fields of study.

Around the same time, a set of competences and practices began to emerge, intended for both novice translators and experienced professionals. Unlike many prescriptive regulations within this domain, Gabriel Karski’s treatise does not seek to limit the translator’s autonomy or to offer overly didactic guidance. Instead, Karski developed a kind of *catechism* – a code of conduct for translators – where he outlines several fundamental principles:

1. One should not rush the translation process, to maintain a certain distance and resist the influence of suggestions induced by the source language.
2. It is necessary to exercise moderation, both in literalness and in stylistic embellishment.
3. It is recommended to translate prose from only one language (though this principle does not apply to poetry, as shorter texts allow for more concentrated attention).
4. One must not translate from a second-hand version (i.e., a translation of a translation).
5. The translator must engage in continuous education and must not rest on their laurels – ongoing development of one’s craft is a fundamental obligation.

6. Possessing at least a minimal degree of literary aptitude is essential (Karski, 1955: 268–270).

In my view, this list of traits, guidelines, and aspirations represents a specific image of the translator as conceived by the academic community of that era. Many of the above principles remain relevant for contemporary translators. Some, such as the prohibition against translating from second-hand versions, stem from common sense and should be instilled in every beginner.

However, it is important to emphasize that this canon lacks attention to “soft” skills, which are equally vital in the translator’s professional life—namely, interpersonal abilities and broadly understood social competences. As the above examples and the general academic approach suggest, the translator’s work was long viewed as limited to bilingual proficiency and lexical knowledge.

In early linguistic and translation theories, translation competence was understood as highly specialized knowledge, often confined to language and terminology within the translator’s area of expertise. This view, rooted in the work of linguist scholars such as Jean-Paul Vinay and Jean Darbelnet (1958) and Roman Jakobson (1959), remained dominant for many years. However, the development of translation studies as a field independent from linguistics eventually challenged this paradigm (Kruk-Junger, 2020).

Thus, from the 1950s and throughout subsequent decades, the prevailing belief was that translation work involved little more than language skills, dictionary use, and editorial tasks – that is, so-called “hard skills.” At the same time, as previously noted, the act of translation itself was largely conceived as a mere transfer of content from one language into another.

Over the years, and with the development of translation studies as a distinct discipline, this approach to the translator’s profession has gradually evolved – both in terms of how translation knowledge is conveyed and within the academic community itself. The community of translators, which initially emerged from broader disciplines such as Political Science, began developing its tools and methods for gathering data specific to this new field.

With the cultural turn that began in the 1990s, the translator (as well as their interaction with extratextual participants in communication) was placed in a new light. The translator started to be viewed as a real agent, no longer subordinate to the author or the source text in the name of fidelity. This new perception significantly influenced changing views of the profession, including the perspective that “the translator is the most important factor determining the nature of the translation” (Osadnik, 2010: 213).

Data collection and analysis have allowed for a more nuanced understanding of the skills required in translation, and highlighted the necessity of placing greater emphasis on the social dimensions of the translation process—namely, communication with others and the ability to gather relevant information. One of the first scholars to point to the importance of soft skills emphasized that “translation” primarily entails the ability to perform a social role – that is, to fulfill a function assigned by society to this activity, to those who perform it, and/or to its products, in a manner deemed appropriate. The acceptance of a set of norms that determine the adequacy of such behavior, and the ability

to navigate among all factors that may constrain it, thus becomes a fundamental condition for becoming a translator in a cultural environment (Toury, 1995: 53).

In terms of the evolving view of translators' work and competences in the years that followed, particularly noteworthy is the approach of scholars who conceptualized translation not merely as linguistic transfer between nations and cultures, but as a form of cultural transfer – encompassing the conveyance of concepts, modes of thinking, and stylistic nuances specific to the author. In this context, David Katan's contribution is significant; he expands the role of the translator as a "cultural mediator" (Katan, 1999), who, in the course of their work, may – and even should – intervene in the source text to ensure that the final translation conveys and elucidates the cultural context present in the original.

For this reason, Katan argues that soft skills, especially effective communication (both general and with the intended audience), are the most crucial traits of a good translator. He incorporates Ronald Taft's (1981) framework of four groups of competences for cultural mediators: knowledge about society (i.e. cultural knowledge), communicative skills (verbal and non-verbal), technical skills necessary for performing the translation, and social skills enabling the individual to function within society (Katan, 1999: 12). These competences may broadly be divided into "soft" and "hard" skills.

Hard skills include editorial, linguistic, and socio-cultural competences. In contrast, soft skills focus on the ability to interact effectively with the social environment, independently acquire knowledge about the nature of the translation task, and gain insight into the author's intent or background. For the purposes of identifying these competences, I will refer to materials from Daniel Gile's *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training* (1995), as well as research conducted by the PACTE group at the Universitat Autònoma de Barcelona.

Although Gile's model primarily applies to interpreting, many of its proposed competences are relevant to the broader field of translation. In addition to cognitive competences – such as world knowledge, disciplinary knowledge, and proficiency in both languages – he also lists technical skills (for text-related work), and familiarity with disciplinary conventions. Moreover, Gile (1995) underscores the importance of competences most commonly associated with soft skills, emphasizing the ability to act professionally, which he argues contributes to enhancing the *social status* of the profession. Gile takes an optimistic stance, suggesting that most of these competences can be developed through education, and thus translator training should be optimized to support this goal.

Additional insight into soft competences comes from a 2007 study conducted by the PACTE research group, which examined professional translators and language learners. Based on their findings, the following competences were identified as essential for translators – both written and oral. This comprehensive and in-depth research helped to establish a list of necessary translation skills:

- **Bilingual sub-competence** – active proficiency in two languages;
- **Extra-linguistic sub-competence** – domain-specific, cultural, encyclopedic, and general world knowledge;
- **Translation knowledge sub-competence** – familiarity with professional translation practices;

- **Instrumental sub-competence** – knowledge of resources such as dictionaries and other reference tools;
- **Strategic sub-competence** – the ability to solve translation problems using all other sub-competences;
- **Psycho-physiological components** – personal characteristics of the translator that affect the translation process, including cognitive traits (memory, perception, attention, emotions), attitudinal traits (intellectual curiosity, perseverance, discipline, critical thinking), and general abilities (creativity, logical reasoning, analysis, synthesis) (Beeby et al., 2009).

It is important to emphasize that the above overview does not exhaust the full range of competences that a translator should possess, nor does it clearly distinguish between soft skills and more general competences. However, it provides a general insight into the potential areas in which these competences can be identified. Among the areas listed, this study finds that strategic and psychophysiological subcompetences are most closely aligned with the domain of soft skills.

The strategic area refers to the ability to integrate elements from all competence domains to solve problems, including the ability to think creatively and to apply competence elements beyond textbook definitions. Meanwhile, the psychophysiological area focuses on the individual approach of each translator, excluding memory – whose quality should be relatively consistent across professionals – but encompassing traits such as critical thinking, intellectual curiosity, and emotional responses, which vary significantly from person to person.

Given this individual variability, a deeper analysis of translator competences would require the creation of a personalized catalog for each professional translator.

While discussing these final competences and subcompetences, I would also like to touch upon the topic of new technologies applied in the field of translation. In terms of specific examples, I will examine the importance of competences responsible for interpersonal relationships and cognitive abilities (i.e. soft skills) in technology-assisted translation work, particularly in the context of computer-assisted translation (CAT) tools. These are software solutions that support translators in producing efficient and consistent translations.

At the same time, I will contrast CAT tools with Machine Translation (MT). First and foremost, it is necessary to differentiate the role and significance of these two technologies. CAT tools do not perform translation autonomously; rather, they serve as support mechanisms for human translators. They include the following key features:

- **Translation Memory (TM):** This stores previously translated segments (e.g. sentences or phrases) alongside their equivalents in the target language. When the translator encounters similar or identical fragments in the future, the tool suggests pre-existing translations, thus accelerating the process and ensuring terminological consistency.
- **Terminology Databases:** These enable the creation and management of glossaries containing specialized terms and their translations, which helps maintain consistent terminology throughout a translation project.
- **Text Segmentation:** This function divides the text into smaller units, such as sentences or paragraphs, thereby facilitating the translation process and the use of translation memory (Mikrut, n.d.).

Machine Translation (MT), in turn, refers to the process in which a computer program automatically translates text or speech from one natural language to another, without direct human intervention. It is a research domain situated at the intersection of computational linguistics and artificial intelligence, aiming to enable computers to understand and process human language in a manner that approximates human capabilities. The process of machine translation comprises the following main approaches:

- Statistical Machine Translation (SMT): Based on the analysis of large bilingual data sets (corpora), SMT statistically predicts the most probable translation of a given text segment. This model was prevalent in the 1990s and the early 21st century.
- Neural Machine Translation (NMT): Utilizes artificial neural networks to model the translation process. NMT is capable of considering the context of entire sentences, which leads to more fluent and natural translations compared to earlier methods (*Machine-Translation*, 2001).

As can be inferred from the definitions above, computer-assisted translation (CAT), which relies on the collaboration between human translators and machines, generally yields higher-quality results than fully automated machine translation – albeit at the cost of longer production times. At the same time, human-generated translations enhance the capabilities of CAT tools, as these tools can draw upon increasingly rich datasets and vocabularies, further improving translation quality over time.

It must also be acknowledged that translation work today is no longer strictly an individual endeavor. With the advancement of technology and the widespread adoption of remote work, enabling simultaneous collaboration among several or even dozens of translators, **social skills** have become more crucial than ever. Soft skills now play a more significant role than in the past, allowing translators to effectively use technological tools and collaborate efficiently with clients and project teams.

To demonstrate that soft skills have a critical impact on the quality of a translator's work, as well as on their functioning as professionals in their work environment, I will present three examples from different spheres of translation practice.

The first example is closely related to the competences identified in the PACTE model, particularly strategic and psychophysiological subcompetences. Translation work often requires managing multiple projects simultaneously and meeting tight deadlines. The ability to manage time effectively, prioritize tasks, and cope with stress is essential for maintaining high quality and timeliness. As Katarzyna Kruk-Junger (2020) points out, time and stress management, along with self-assessment and the application of development strategies, are vital personal and interpersonal competences for translators.

Alongside technological progress and the globalization of the translation industry, international collaboration has also expanded. In today's globalized world, translators often work in multinational teams, where effective communication and teamwork skills are invaluable. Interpersonal competences such as assertiveness, empathy, and conflict resolution enable the building of strong relationships with both clients and colleagues. Additionally, the ability to negotiate and articulate expectations leads to a better understanding of client needs and more tailored services. As Aleksandra Brożek-Sala (n.d.) notes, a translator with well-developed soft skills is better equipped to build

relationships with both clients and fellow translators, which facilitates negotiations on rates and deadlines.

The final point concerns the need for continuous professional development. The translation industry is constantly evolving, introducing new technologies and methodologies. Translators must be prepared to continuously improve both their technical and interpersonal skills. Openness to feedback, participation in training programs, and independent knowledge acquisition are crucial for maintaining high-quality services and adapting to changing market demands. As Anna Gajewska observes, it is essential to cultivate an approach oriented toward the needs of both clients and collaborators, which requires ongoing self-evaluation and a willingness to learn (Gajewska, 2013).

In today's world, where technology increasingly permeates all areas of life, professionals need to remain as competitive as possible. One pathway to this goal is the integration of new technologies in a non-invasive way. The computer-assisted tools discussed in this article represent precisely such an approach. However, for these tools to reach their full potential, they must be supported by uniquely human attributes. Adaptability to new technologies, effective communication, creativity, time management, and a commitment to continuous improvement are competences that not only help translators meet the demands of the modern market but also allow them to stand out from the competition. These competences are inherently human traits – something machines are unlikely to replicate in the foreseeable future, if ever. However, these skills are not innate. An individual entering the translation profession does not possess them from the outset; many must be cultivated through a demanding developmental process. Therefore, in today's labor market, it is crucial not to rely solely on machine potential, but to remain committed to personal and professional growth.

References

- Bartmiński J. (2001), *Kontekst złożony, historyczny czy kreowany?*, [in:] A. Pajdzińska, R. Tokarski (eds.), *Semantyka tekstu artystycznego*, Lublin: Biblioteka Narodowa Magazyn Książek.
- Beeby A., Fernández M., Fox O., A.H. Albir, I. Kozlova, A. Kuznik, W. Neunzig, P. Rodríł guez, L. Romero, S. Wimmer (2009), *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making*, "Across Languages and Cultures", no. 10(2), pp. 207–230, <https://doi.org/10.1556/Acr.10.2009.2.3>
- Brożek-Sala A. (n.d.), *Tłumacz i soft skills*, https://www.e-tlumacze.net/artykuly/tlumacz-i-soft-skills?utm_source=chatgpt.com [accessed: 5.04.2025].
- Fudala-Paszkowska J. (2021), *Strategie translatorskie w tłumaczeniu związków wielowyrzowych polskich przekładach serbskiej, chorwackiej i bośniackiej prozy powstałej po 1991 roku: Ekwiwalencja tłumaczeniowa*, Wrocław–Siedlce: Instytut Kultury Regionalnej i Badań Literackich im. Franciszka Karpińskiego.
- Gajewska A. (2023), *Kompetencje i umiejętności miękkie i twarde – czym są i jak je rozwijać?*, <https://eventis.pl/artikul/kompetencje-i-umiejtnosci-miekkie-i-twarde-czym-sa-i-jak-je-rozwijac-id116> [accessed: 5.04.2025].

- Gile D. (1995), *Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, <https://doi.org/10.1075/btl.8>
- Górski T. (2018), „Konotacja obcości” w przekładzie, [in:] A.R. Knapik, P.P. Chruszczewski (eds.), *Między tekstem a kulturą. Z zagadnień przekładoznawstwa*, Wrocław: AE Academic Publishing.
- Hlebec B. (2008), *Opšta načela prevodenja*, Beograd: Beogradska knjiga.
- Jakobson R. (1959), *On Linguistic Aspects of Translation*, [in:] R.A. Brower (ed.), *On Translation*, Cambridge: Harvard University Press, pp. 232–239.
- Katan D. (1999), *Translating Cultures. An Introduction for Translators, Interpreters and Mediators*, Manchester: St. Jerome Publishing.
- Kruk-Junger K. (2020), *Między Oryginałem a Przekładem 2020*, nr 4(50), pp. 55–72.
- Lewandowska-Tomaszczyk B. (2017), *Rozwój kolaboratywnej kompetencji tłumaczeniowej*, [in:] A. Stolarczyk-Gembiak, M. Woźnicka (eds.), *Zbliżenia 3. Językoznawstwo – translatologia*, Konin: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.
- Lewicki R. (2017), *Definiowanie pojęcia kompetencja na potrzeby ustalania zakresów i kryteriów oceny efektów kształcenia tłumaczy*, [in:] B. Lewandowska-Tomaszczyk (ed.), *Kompetencje współczesnego tłumacza (2016–2017)*, Konin: Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa.
- Machine-Translation* (2001), [in:] Wikipedia, https://en.wikipedia.org/wiki/Machine_translation [accessed: 5.04.2025].
- Mikrut J. (n.d.), *Czym są narzędzia CAT? – Oprogramowanie wspomagające tłumacza*, <https://tradospolska.pl/blog/komputerowe-wspomaganie-tlumaczen-czym-sa-narzedzia-cat> [accessed: 5.04.2025].
- Neubert A. (2004), *Equivalence in Translation*, [in:] H. Kittel (ed.), *Übersetzung – Translation – Traduction. An international Encyclopedia of Translation Studies*, vol. 1, Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Osadnik W.M. (2010), *Błąd językowy, błąd kulturowy i nieudolny przekład – trzy rodzaje grzechów tłumacza*, [in:] P. Fast, A. Świeściak, Olszta A. (eds.), *Błąd (i jego konsekwencje) w przekładzie*, Katowice – Częstochowa: „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Lingwistycznej.
- PACTE (2009), *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making*, “Across Languages and Cultures”, no. 10(2), pp. 207–230, <https://ddd.uab.cat/pub/pagweb/2016/trec/node/72.html>
- Parandowski J. (1955), *O znaczeniu i godności tłumacza*, [in:] M. Rusinek (ed.), *O sztuce tłumaczenia*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Słownik języka polskiego PWN*, entry: transliteracja, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/translacja.html> [accessed: 5.04.2025].
- Sypnicki J., Szeplińska-Karkowska M. (2000), *Czynniki kulturowe amplifikacji tekstu w procesie tłumaczenia*, [in:] W. Kubiński, O. Kubińska, T.Z. Wolański (eds.), *Przekładając nieprzekładalne*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Taft R. (1981), *The Role and Personality of the Mediator*, [in:] Bochner S. (ed.), *The Mediating Person: Bridges Between Cultures*, Cambridge: Schenkman.

Toury G. (1995), *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Vinay J.P., Darbelnet J. (1958), *Stylistique comparée du français et de l'anglais*, Paris: Didier.

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

Artem Velychko <https://orcid.org/0009-0001-1299-0377>
University of Białystok
e-mail: a.velychko@uwb.edu.pl

Lexicographic issues in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. Part II: Developing dictionary model entries

Kwestie leksykograficzne związane z tworzeniem dwujęzycznych słowników idiomów dla osób uczących się. Część II: Opracowywanie haseł modelu słownikowego

Abstract

This article is the second in a series devoted to common lexicographic issues arising in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. It discusses selected aspects of the structure of such dictionaries and describes a dictionary model created to illustrate practical lexicographical solutions. Specifically, the structural aspects discussed here encompass macrostructural issues such as the overall arrangement of idioms, mediostructural aspects involving the use of cross-references, and microstructural issues related to the formulation of definitions, selection of example sentences, and provision of linguistic labels. The resulting dictionary model features 34 entries of English weather idioms. These expressions are likely to engage learners due to the cultural significance of discussing weather in the British Isles. Yet, the solutions discussed here are broadly applicable and could be used in the compilation of bilingual dictionaries of idioms in general.

Keywords: bilingual dictionary, idiom dictionary, lexicography, lemma arrangement, example sentences, dictionary definitions, weather idioms

Streszczenie

Niniejszy artykuł jest drugim z serii poświęconej powszechnym problemom leksykograficznym pojawiającym się przy tworzeniu dwujęzycznych słowników idiomów dla osób uczących się. Omówiono w nim wybrane aspekty struktury takich słowników i opisano model słownika stworzony w celu zilustrowania praktycznych rozwiązań leksykograficznych. W szczególności omówione tutaj aspekty strukturalne poruszają kwestie makrostrukturalne, takie jak: ogólny układ idiomów, mediostrukturalne, obejmujące stosowanie odsyłaczy, oraz mikrostrukturalne, związane z formułowaniem definicji, wyborem przykładowych zdań i dostarczaniem wskaźników językowych. Powstały model słownika zawiera 34 hasła angielskich idiomów pogodowych. Te wyrażenia prawdopodobnie zaangażują uczniów ze względu na kulturowe znaczenie dyskusji o pogodzie na Wyspach Brytyjskich. Jednak omawiane rozwiązania mają szerokie zastosowanie i mogą być wykorzystane przy tworzeniu dwujęzycznych słowników idiomów w ogóle.

Słowa kluczowe: słownik dwujęzyczny, słownik idiomów, leksykografia, układ lematów, przykładowe zdania, definicje słownikowe, idiomy pogodowe

Introduction

Idioms constitute a crucial and unique aspect of each language, posing difficulties for language learners, who often find it challenging to discern their actual meanings which, having been shaped by cultural factors for centuries, are now embedded in seemingly familiar words. To ensure that the representation of these lexical items is exhaustive and convenient for dictionary users, various lexicographic issues need to be addressed. The first part of this series (Velychko, 2025) deals with the identification of Polish idiomatic counterparts for English idioms. Having selected 30 Polish equivalents for 34 English idiomatic expressions, the present article takes the next step by producing a lexicographic representation of these items.

This article discusses central issues arising in the process of compiling a bilingual learner dictionary of idioms, thus focusing on arranging lemmata, formulating definitions, providing cross-references, choosing example sentences, and adding linguistic labels. In addition to outlining possible solutions to the problems typically accompanying these procedures, this article illustrates the application of some of the discussed solutions in practice by creating a dictionary model on the theme of weather idioms. Section one describes the dictionary model of weather idioms by discussing its topic, primary and secondary functions, target users, and idiom types included. The following section focuses on approaches to arranging entries and providing cross-references. Section three discusses approaches to formulating definitions, while section four illustrates methods of choosing example sentences from corpora. Section five touches upon linguistic labels indicated in the dictionary model entries. The last section presents the result of this work, which is 34 entries of the bilingual dictionary model of weather idioms. The article ends with a summary of the previously discussed topics.

Description of the bilingual dictionary model of weather idioms

The topic covered by the dictionary model is English weather idioms and their Polish idiomatic and non-idiomatic equivalents. These expressions either embrace weather-related words, e.g. *to be (as) right as rain*, or are directly relevant to the topic of weather conditions, e.g. *a cold snap*. Having been shaped for centuries, this class of vocabulary now constitutes an integral part of the English language. Owing to the geographical location of the British Isles, the factor of changeable and unpredictable weather has had a tremendous impact on people's way of thinking and their speaking habits, thus causing the emergence of many weather-related idioms and expressions (Zoltán, 2013: 270). Many English weather expressions, including idioms and metaphors, are rooted in associations drawn between certain weather conditions and habitual perceptions of human life aspects. Accordingly, a storm is associated with the manifestation of aggression or upcoming hard times, whilst rain is believed to be a sign of misfortune (Żołnowska, 2011: 172f).

The dictionary model of weather idioms is passive, meaning that it provides translations of lemmata from L2 into L1, that is, from English into Polish. Nevertheless, this reference work may be advantageous for active use as well since it includes both linguistic data typical of monolingual dictionaries, such as SL (source language) definitions and example sentences, as well as linguistic data typical of bilingual dictionaries, such as TL (target language) equivalents, definitions, and example sentences. The primary focus on the reception component is due to the fact that it is idiom reception and L2 to L1 translation that pose the most difficulties for L2 dictionary users, while in production, they can convey the same ideas by using paraphrases or other non-idiomatic lexical items (Svensén, 2009: 193). Consequently, the dictionary model is aimed primarily at Polish native speakers who are expected to have at least an intermediate (B1) and preferably upper-intermediate (B2) level of proficiency in the English language according to the Common European Framework of Reference (CEFR).

The dictionary is designed to be consulted by high school and university students as well as by individuals willing to enrich their English language lexicon. As mentioned earlier, the secondary objective of the dictionary is to aid native speakers of Polish in active usage, which is frequently unfulfilled by typical bilingual dictionaries that limit their range of use by focusing solely on equivalents and not including example sentences, foreign language definitions, etc. To summarise, the most relevant information a Polish native speaker can retrieve for decoding purposes is English definitions and Polish equivalents, and for encoding purposes – explanations and examples of usage in English, grammatical information, as well as information on pronunciation, which is sometimes included for idiom constituents that are not widely used at B1 and B2 levels. The dictionary can also be consulted as a bidirectional active dictionary by learners of Polish who are proficient in English and whose level of Polish is expected to be at least upper-intermediate (B2). This higher proficiency level is attributed to the more advanced vocabulary of Polish definitions and citing examples. Consequently, for encoding, the users will find Polish equivalents of English idioms and their examples of usage in context.

The total number of English weather idioms in the dictionary model is 34, while the number of their Polish equivalents identified in the first part of the study (Velychko, 2025) equals 30¹. Various idiom types, i.e. sayings or sentential idioms and proverbs or non-sentential idioms², are included. Headwords of sentential idioms are capitalised to reflect their appearance in natural text:

a lightning conductor

Lightning never strikes (the same place) twice

put/keep sth on ice

The dictionary is synchronic since it presents idioms that are either extensively used in contemporary language or are widely recognised by native speakers of both languages. For this reason, idioms such as *it is raining cats and dogs*³ or *to keep a weather eye on something/somebody* are present in the dictionary. The selection process considered an idiom's presence in well-known dictionaries such as the *Collins Cobuild Dictionary of Idioms (CCDI)* (1995), the *Cambridge International Dictionary of Idioms (CIDI)* (1998), the *Merriam-Webster Dictionary (MWD)* (2004), and *A Dictionary of American Idioms (DAI)* (2004).

Lemma arrangement

In dictionaries, an idiom can appear as a lemma in entries or as a subentry under one of its constituents' entries. Given its exclusive focus on idioms, the dictionary model adopted the former approach, which was more suitable due to the independent status and opaque meanings of idioms (Svensén, 2009: 194f).

A separate issue is that of the appropriate arrangement of lemmata in the dictionary macrostructure. Placing multi-word entries based on the most semantically prominent component may be beneficial for L1 users, who are likely to locate a desired lexical item through logical reasoning. L2 users, in turn, would benefit much more from a form-based searching system. By way of example, a **structural approach** can be adopted for placing idioms in a dictionary (Yong, Peng, 2007: 181ff). Thus, several issues on the part of a dictionary compiler are addressed through the structural description and categorisation of idioms. These issues often include determining an idiom's key and secondary constituents, reducing cross-references for the sake of space-saving, and preventing inconsistency and confusion over the treatment of idioms of similar structures. In this regard, each category is defined based on certain structural combinations and their constituent types, with a key constituent being a determining factor that contributes to an idiom's meaning. Grammatical words are neglected, whereas lexical words play a prominent role in entry arrangement. Six main categories of phrase idioms⁴ can

¹ It is noteworthy that for some English idioms, Polish idiomatic equivalents were not identified, and Polish definitions were provided instead, hence the difference between the number of English idioms and Polish equivalents.

² A detailed discussion on idiom typology can be found in the first article of the series.

³ See publications by Rundell (1995) and Takaie (2002), who express opposing views regarding the actual usage and native speakers' familiarity with the idiom *it is raining cats and dogs*.

⁴ Adopted from Yong and Peng (2007: 177ff), this classification of idioms according to their word class distinguishes between phrasal idioms and sentence (sentential) idioms. The former include fixed combinations such as verb + noun, verb + noun + preposition, preposition + noun, adjective + preposition + noun, etc., while the latter

be distinguished and placed under the corresponding entries: nominal idioms (*break the ice, rain or shine*, etc.) at noun entries, adjectival idioms (*fair-weather friend, hot and bothered*, etc.) at adjectival entries, pronominal idioms (*all or nothing, something of a (something)*, etc.) at pronominal entries, verbal idioms (*check in, turn something off*, etc.) at verbal entries, adverbial idioms (*on the never-never, once again*, etc.) at adverbial entries, and numeral idioms (*at sixes and sevens, for two cents*, etc.) at numeral entries. Although not exhaustive, this categorisation still offers several significant advantages. Since an idiom's placement is determined based on the above guidelines, it is practically unnecessary to provide cross-references, which makes this approach space-saving. More importantly, lexicographers will benefit from this method as it greatly facilitates entry arrangement and leaves no doubt as to where a certain idiom should be placed. As regards users, to avoid difficulties when consulting a dictionary, they should refer to the user's guide. However, those who lack a general knowledge of parts of speech may still face some problems.

Sentence idioms are normally positioned under a headword that acts as a subject within a sentence. Consequently, the idiom *every cloud has a silver lining* would be placed under the headword *cloud*. As this example indicates, a noun phrase may be composed of one word, and users will easily locate this idiom. However, a noun phrase may also be represented by a group of words, as in *birds of a feather flock together*. The headword in the noun phrase *birds of a feather* should then be necessary for placing the idiom in macrostructure. In this case, the noun *birds* is a headword, and the whole idiom will therefore be placed under the lemma *bird*. Another possible noun phrase composition is a sequence of words including a clause as in *those who are quick to promise are generally slow to perform*. If the first element is a pronoun (*those* in this case) or another grammatical word, another keyword should be determined. This can be achieved by focusing on the words surrounding the main verb in the sentence or the main verb itself. In this idiom, the fitting entry is *quick*, because it is the closest word to the verb *promise*.

Verbless sentence idioms, as well as other idioms with complicated sentence structures, should be provided under the first keyword. In the idioms *any port in a storm* and *it's an ill wind that blows nobody any good*, the keywords that should serve as lemma entries are *port* and *ill*, respectively.

An alternative, **onomasiological approach** to arranging lemmata involves grouping entries into semantic categories, where idioms with similar or related meanings are listed together (Svensén, 2009: 197; Michta, 2022: 90ff). Considering that the dictionary model of weather idioms is a thematic dictionary, it adopts the onomasiological approach rather than the form-based and structural or alphabet-governed, exclusively **semasiological**⁵ dictionary macrostructure. Furthermore, the idioms are arranged in a **niche-alphabetic word list**, where each **niche-entry lemma**, which is a heading lemma, is segmented into niches headed by **niche lemmata** (Bergenholtz, Tarp, 1995: 193ff). A prerequisite for

have features of sentences, e.g. subject-verb agreement, verb inflexions, etc. Notably, verbal idioms are treated here as phrasal verbs. This exact classification of idioms is provided for demonstrational purposes and, therefore, does not mean that the structural approach cannot be applied to other idiom typologies.

⁵ Being based on the expressional aspect, semasiological dictionaries arrange entries alphabetically pursuant to their spelling, pronunciation, rhyme, etc (Svensén, 1993: 23ff).

defining a thematic category and placing lemmata within the dictionary is constituents related to the topic of weather. Both niche-entry lemmata and niche lemmata follow the alphabetic order, with the niche lemmata having the letter-by-letter placement. In the example below, a niche-entry lemma is *lightning*, while niche lemmata are idioms *a lightning conductor* and *a lightning rod*:

LIGHTNING

a lightning conductor (*BrE*) a person or thing that is criticised for something, although other people are also responsible (*cf.* a lightning rod).

a lightning rod (*AmE*) (*see* a lightning conductor)

Whenever there is more than one weather-related word within an idiom, the first of them is selected as the main entry, and the remaining one or more are treated as secondary. Consequently, the idiom *to blow hot and cold* is located under the entries *hot* and *cold*, with all its microstructural information provided in the entry for *hot*:

HOT

blow hot and cold (about sb/sth) to often change your attitude toward someone or something so that people cannot understand your real feelings.

COLD

blow hot and cold (*see* HOT)

In order to guide users to the primary entry of the idiom, a cross-reference is provided under the secondary entry. In this case, under *cold*. **Cross-references** may occur in primary and secondary entries simultaneously if secondary ones include additional information about idioms, such as their alternative forms, regional varieties, etc. Cross-references are indicated by *see* or *cf.* markers. The indicator *see* guides users from one idiom to another to demonstrate its definition along with other microstructural data, while the *cf.* indicator directs users to an idiom's alternative form or other expressions it may be related to. If idioms belong to one niche-entry lemma, the cross-references they contain are as follows (*see/cf.* idiom), as in the example below:

LIGHTNING

a lightning conductor (*BrE*) a person or thing that is criticised for something, although other people are also responsible (*cf.* a lightning rod)

a lightning rod (*AmE*) (*see* a lightning conductor)

When idioms are located under different niche-entry lemmata, cross-references are provided as either (*see* NICHE-ENTRY LEMMA) or (*cf.* idiom at NICHE-ENTRY LEMMA entry):

COLD

blow hot and cold (*see* HOT)

or

a brass monkey /bra:s/ (*BrE, informal*) to be extremely cold (*cf.* brass monkey weather at WEATHER entry)

When directing to two or more idioms, the '&' sign is placed between them, e.g. (*cf.* bring somebody/something in from the cold & come in from the cold).

Formulating definitions

Lexicographic definitions can be provided in different formats, which should be determined by dictionary functions, category of an elucidated lemma, and target users. The formats discussed in this section are analytical phrases, full-sentence definitions, synonyms (Kamiński, 2021: 90), and paraphrases (Svensén, 2009: 201).

Analytical phrases, which are most effective for defining nouns, consist of a superordinate term along with further semantic characteristics that are peculiar to a given lemma when compared to other members of its category (Kamiński, 2021: 90). For example, the Cambridge Dictionary website defines the word *cat* as “a small animal with fur, four legs, a tail, and claws, usually kept as a pet or for catching mice”. In this definition, the phrase “an animal” serves as a superordinate term, whilst the following description lists more specific differentiating features of the word.

Commonly found in learner dictionaries, **full-sentence definitions** include an introductory clause, which features a given lexical unit within its typical context, and the main clause, which explains its meaning (Barnbrook, 2002). This type of linguistic information is particularly advantageous for elucidating verbs in dictionaries aiming to assist in language production. In addition to encompassing both contextual information and semantic characteristics of the lemma, an important advantage of such definitions is accessibility for language learners, which reflects the fact that they resemble natural conversations. Moreover, when examining full-sentence definitions in the *Collins Cobuild English language dictionary* (1987), where this definition model was first introduced, Adamska-Sałaciak (2012: 328) notes that it avoids purely technical lexicographic elements such as abbreviations, parentheses, tildes, slashes, and omitted articles. Consequently, full-sentence definitions are accessible even to those who might be unfamiliar with specific lexicographic conventions.

The third definition format involves the provision of one or more synonyms, or near-synonyms, of a lemma. **Synonym definitions** offer paradigmatic information and are useful for text production and vocabulary expansion. This format is advantageous for space-saving purposes (Svensén, 1993: 119) and in cases when high semantic precision is not imperative (Landau, 2001: 398). The drawbacks it suffers from directly concern the notion of synonymy itself since identifying absolute synonyms in a language is rarely feasible (Kamiński, 2021: 90ff). Even if absolute synonyms exist, they may turn out to be more challenging in terms of comprehension for dictionary users than the lemma itself. Other problems may arise when users are misled by possible regional, stylistic, contextual, and expressive features of provided synonyms, which lexicographers may unwittingly overlook. In some dictionaries, however, it is an established practice to provide both analytical and synonym definitions in one entry.

Lemmata comprised of different parts of speech, as well as of idioms, can likewise be explained by means of **paraphrases**. Svensén (2009: 201) points out that definitions of motivated idioms⁶ may reuse one of their components, e.g. *to be as cold as ice* – *to*

⁶ In Kvetko's (1999: 43f) idiomatic typology, motivated idioms are referred to as *phraseological combinations*, whereas Svensén (2009: 190ff) uses the term *semi-idioms*.

*be very cold*⁷ or *to get into hot water* – *to get into* a situation when someone is angry at you and you are likely to be punished or criticised. This method of explaining meaning is designed to align as closely as possible with the structural and semantic features of idiomatic expressions.

In the English-Polish dictionary model of weather idioms, descriptive explanations of meanings are given in both L2 and L1. English definitions occur much more frequently because for most English weather idioms, Polish idiomatic equivalents were identified and there was no need to provide additional Polish definitions considering target users and dictionary functions.

SL (English) definitions for lemmata are provided on the grounds that TL (Polish) equivalents of idioms do not always fully correspond to SL items and, in many instances, merely constitute their approximate analogues (Svensén, 2009: 201ff). These were formulated in the format of paraphrases. There were several reasons for the choice of this format. First, as stated earlier, analytical phrases are normally employed for defining nouns rather than multiword expressions such as idioms. Second, similar to Polish equivalents, English synonyms did not always sufficiently match the lemma semantically. Where it was necessary, the data concerning synonymous or antonymous idioms related to the lemma was provided in the form of cross-references and, therefore, there was no need to list them twice in a single entry. Moreover, explaining the meaning of idioms, which are mostly multiword expressions, through synonyms was oftentimes unfeasible. Last but not least, the paraphrases in the dictionary model predominantly constitute combinations of two or more full-sentence definitions found in a variety of reference sources. For space-saving purposes, it was decided to retrieve and focus only on the semantic aspects of these definitions, especially because the weather idioms were further exemplified in the field of cited examples.

The sources used for formulating definitions included paper dictionaries such as the *CIDI*, *MWD*, *CCDI*, and *DAI*, as well as online dictionaries such as the Cambridge Dictionary website, the Merriam-Webster Dictionary website, the Oxford Learner's Dictionaries website, and the Lexico website. To give an example, the definitions for three related idioms *to come in from the cold*, *to leave somebody/something out in the cold*, and *to bring somebody/something in from the cold* are based on those found in *CIDI* and *CCDI*. Table 1 shows the definitions from these dictionaries and the weather dictionary model definitions resulting from them. It is worth mentioning that the third idiom's definition constitutes a combination of the two remaining idioms since neither *CIDI* nor *CCDI* defines this expression.

⁷ These definition examples are taken from the dictionary model compiled as a part of the current article.

Tab. 1. Definitions formulated on the basis of the *CIDI* and *CCDI*

Idiom 1	<i>to come in from the cold</i>
<i>CIDI</i> definition	If someone comes in from the cold, they become part of a group or an activity which they were not allowed to join before.
<i>CCDI</i> definition	If someone or something comes in from the cold, they become popular, accepted, or active again after a period of unpopularity or lack of involvement.
Resulting definition	to join or become popular again in a group that did not accept you before or to finally start or return to participating in an activity which you were not allowed to do before
Idiom 2	<i>to leave somebody/something out in the cold</i>
<i>CIDI</i> definition	to not allow someone to become part of a group or an activity
<i>CCDI</i> definition	If a person or organisation is left out in the cold, they are ignored by other people and are not asked to take part in activities with them.
Resulting definition	not to let someone or something join or return to a group or participate in an activity again
Idiom 3	<i>to bring somebody/something in from the cold</i>
<i>CIDI</i> definition	the definition is absent
<i>CCDI</i> definition	In the form of an additional explanation in the entry for <i>to come in from the cold</i> : “You can also say that they are <i>brought in from the cold</i> ”.
Resulting definition	to let someone or something join or return to a group or participate in an activity which they were not allowed to do before

Source: own elaboration based on the sources indicated in the table.

In cases when entries featured polysemous lemmata, these were divided into several sections, each representing a certain sense, as in the following example:

(come) rain or shine⁸ 1. whatever the weather is. 2. whatever happens.

Another important aspect of formulating L2 definitions that lexicographers should consider is the intended user's proficiency in the foreign language. **Controlling definition vocabulary** is a common procedure that ensures the match between L2 proficiency level and the sophistication of the lexicon employed in definitions. According to Neubauer (1989: 900), there are five methods of controlling definition vocabulary. The first method is the most unrestricted, allowing for the use of any words to define lexical units. The second approach relies on utilising ‘simple language’ but with no strict criteria as to which words should be avoided. The third method is based on a specified list of words, most of which should be prioritised in making definitions. In the fourth approach, all the defining vocabulary items must belong to a specified list of words, while in the last approach, not

⁸ Even though the first sense of this expression might not seem to be figurative, both senses are provided in the CIDI, and, consequently, are included in the dictionary model.

only defining vocabulary but also the meanings of words in definitions must be strictly controlled by applying only predetermined ones.

The dictionary model assumes that native Polish speakers are expected to know English at B1-B2 levels. Consequently, the English definitions were formulated by adopting the third approach, primarily utilising B1-level vocabulary as outlined by the Common European Framework of Reference (CEFR). This lexicon was prioritised, though not exclusively, in the majority of cases when word selection decisions had to be made.

In some dictionaries, words and expressions are frequently indicated by proficiency labels according to CEFR, which came in handy in compiling this lexicographic work.⁹ By way of example, of the candidate definitions 1 and 2 for the idiom *to be on ice*, only the latter matched the level of users' language competence and was included in the dictionary model.

Definition 1: to be deferred or put off indefinitely.

Definition 2: to be delayed or postponed for a period of time.

L1 definitions were predominantly based on paraphrases of SL definitions and paraphrases from such websites as ReversoContext, Etutor, and Bab.la. Consequently, considering that for the English idiom *to catch somebody cold*, a Polish equivalent expression was not identified, it was given the Polish definition “zaskoczyć kogoś”, which is a paraphrase of the English definition “surprise somebody with something”.

Selecting example sentences

Since this is a descriptive general-purpose dictionary, example sentences from general language corpora are used to demonstrate idiom usage in context. The major advantage of corpus-based examples over those invented by a human is that the former are more likely to feature an unbiased selection of words and more accurately capture grammatical nuances and possible restrictions of the exemplified lexical units (Hanks, 2009: 225ff). Two perspectives on the proper example selection from corpus data can be identified. One of them argues for choosing exclusively **highly authentic language samples** produced in real-life situations or those that served actual communication purposes. The contrary view on this issue is that authentic corpus materials tend to abound in digressions, context-related implications, and other potentially excessive data. Consequently, under this view, lexicographers should strive for **idealised versions of authentic sentences**, which are concise, uncomplicated, and straightforward. It is noteworthy that for some lexical items, the identification of idealised examples in corpora may be unfeasible.

For this study, an intermediate solution was employed, choosing English and Polish examples in accordance with both perspectives on corpus data selection. Some of them are quite long and sometimes consist of more than one sentence (especially those featuring

⁹ Alternatively, the Oxford Text Checker tool can help to ascertain the complexity of lexical items that are not labelled in available dictionaries. The tool can be accessed at <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/text-checker/>.

sentential idioms), which is useful in giving a comprehensive account of the expressions in their typical context and achieving a higher level of authenticity. At the same time, great care was taken to ensure the context was simple, unambiguous, and unaffected by such unfavourable factors as, for instance, loose ends, digressions, and so on.

English example sentences were collected from the corpora available on English-Corpora.org, i.e. News on the Web (NOW), the TV Corpus, the Movie Corpus, and COCA, as well as from those available on Sketch Engine, i.e. the Film Corpus, the English Web Corpus (enTenTen), and the Spoken British National Corpus 2014. In turn, Polish example sentences were collected utilising the Narodowy Korpus Języka Polskiego¹⁰ website.

Similar to definitions, example sentences had to correspond to the level of users' L2 proficiency. Thus, of the candidate example sentences 1 and 2 for the idiom *to be skating/walking on thin ice*, the latter was chosen due to posing fewer challenges for L2 users:

Example sentence 1: *Hofi was **walking on thin ice** as he never passed up an opportunity to ridicule the obvious absurdities of the current government.*

Example sentence 2: *Sometimes buying a used car can be like **skating on thin ice**.*

Not only was the sentence simplicity considered in the selection process but also the context in which the sentences appeared. For this reason, in most instances, sentences including people's personal data or specific and factual knowledge were avoided. Both example sentences 3 and 4 feature the idiom *to bring somebody/something in from the cold*. Yet, only example sentence 4 was chosen since the information it presents does not require any specific political or historical background to comprehend the text.

Example sentence 3: *Tory Peter Jones said it was time South Africa was **brought in from the cold**.*

Example sentence 4: *The company finally **brought** its former workers **in from the cold** after months of intense negotiations.*

Other topics a dictionary compiler should be cautious about when selecting citing examples, as well as providing definitions, include race, gender, religion, ideology, and cultural nuances of, for instance, communities being described in a reference work (Adamska-Sałaciak, 2012: 332ff). To avoid potential alienation of the user, one can approach the process of providing extralinguistic information selectively, adopting a minimalist approach in cases of uncertainty.

At times, additional caution was needed since some examples included words or phrases graphically identical to certain idioms but were literal in meaning, thus should not be used in the dictionary. Example sentences 5 and 6 are literal and figurative, respectively.

Example sentence 5: *A figure skater in the sparkly dress was **skating on thin ice**.*

Example sentence 6: *Sometimes buying a used car can be like **skating on thin ice**.*

As recommended by Bergenholtz and Tarp (1995: 203f), in bilingual and monolingual dictionaries, examples should not only appear in succession, but also follow SL and TL order or, more specifically, the lemma and equivalent order. Following the authors' advice, example sentences immediately follow the equivalents within each entry, with Polish sentences coming after English ones. To facilitate the discrimination of sentences from

¹⁰ The National Corpus of the Polish Language.

the remaining parts of an entry, these are typed in italics and led by an arrow sign ‘→’, with exemplified idioms themselves being displayed in bold type. English example sentences occur first regardless of their number, whereas Polish ones are provided only if Polish equivalents also constitute idioms.

Labels

When required, labels were provided for lemmata in brackets. All the labels were typed in italics and placed in the following order: diatopic label, diachronous label, register, and passive voice. If two or more labels occur in one entry, they are separated by commas.

As the first label presented in the label field, a **diatopic** or **diatopical label** indicates a language variety in which a particular expression is most frequently used (Hartmann, James, 1998: 40). When more than one label appeared, preference was given to British English. Some entries include **diachronous labels** represented by the *old-fashioned* designation. The **register** is illustrated by *formal* and *informal* labels, and if neither of them is provided, the expression is assumed to be neutral in style. A label indicating an expression's **passive voice** appears after the register label and contains a frequency indicator *usually passive*. Additionally, **IPA phonetic transcription** was given in several entries. Only those idiom elements potentially unfamiliar to Polish speakers with intermediate (B1) or upper-intermediate (B2) proficiency in English were transcribed. Importantly, the phonetic transcription reflects the pronunciation characteristic of British English.

Entries of the bilingual dictionary model of weather idioms

This section illustrates the resultant entries of the dictionary model of weather idioms. This reference work was created according to the principles discussed in the previous sections. When it comes to idiom selection and equivalent identification, the entries include items that were captured as a result of the analysis performed in the first part of this series. This section provides their lexicographic description. The dictionary model microstructure has the following format:

NICHE-ENTRY LEMMA

Niche lemma (*diatopic, diachronous, register, voice labels*) /pronunciation/
SL definition (*see/cf.* cross-reference).

TL equivalent/TL definition

- SL example sentence featuring **the idiom**.
- TL example sentence featuring **the idiom**.

It is worth mentioning, however, that not all weather idioms found in the aforementioned idiom dictionaries were included in the entries. The reason for this is the limitations of the current study caused by time constraints and the confined space of the article. Consequently, this work does not aim to be a comprehensive dictionary of weather idioms but rather serves as a model illustrating some compilation methods of bilingual learner dictionaries of idioms.

Abbreviations

BrE – British English
AmE – American English
AuE – Australian English

sb – somebody
sth – something

CLOUD

Every cloud has a silver lining an expression used to say that positive aspects can be found even in a negative situation (*cf.* For every cloud, a silver lining & There is a silver lining to every cloud & Within every cloud, there is a silver lining).

Nie ma tego złego, (co by na dobre nie wyszło); szczęście w nieszczęściu

• **Every cloud has a silver lining.** *You're only 20. What do you know about life?*

• *As the trip's been cancelled, I'll be able to go to the match this Saturday. **Every cloud has a silver lining.***

• *A kiedy przytrafia mi się coś złego, tłumaczę: **nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło.** W życiu nie wszystko musi się udawać, to byłoby za piękne.*

• *To było **szczęście w nieszczęściu.** Wszystkim pasażerom, głównie dzieciom, udało się wyjść z płonącego autobusu, zanim cały pojazd stanął w ogniu.*

For every cloud, a silver lining (*see* Every cloud has a silver lining)

There is a silver lining to every cloud (*see* Every cloud has a silver lining)

Within every cloud, there is a silver lining (*see* Every cloud has a silver lining)

COLD

a cold snap a short period when the weather suddenly becomes cold.
przejściowe ochłodzenie

• *Health experts warned the elderly, children and the sick to avoid going outside when **a cold snap** is passing through.*

be as cold as ice to be very cold.

zimny jak lód

• *Your hand is **as cold as ice.***

• *Dłonie masz **zimne jak lód.***

be cold enough to freeze the balls off

a brass monkey /bra: s/ (*BrE, informal*) to be extremely cold (*cf.* brass monkey weather at WEATHER entry).

zimno jak w lodówce/psiarni

• *You should get a blanket. It's **cold enough to freeze the balls off a brass monkey.***

• *Zziębnięci pasażerowie rzucają się do wagonów i tu czeka ich rozczarowanie – w środku **zimno jak w lodówce.***

blow hot and cold (*see* HOT)

catch sb cold (*AmE, informal*) to surprise sb with sth.

zaskoczyć kogoś

• *Don't tell her about my visit, I want **to catch her cold.***

bring sb/sth in from the cold (*usually passive*) to let sb/sth join or return to a group or participate in an activity which they were not allowed to do before (*cf.* come in from the cold & leave sb/sth out in the cold).

wrócić do łask

• *The company finally **brought** its former workers **in from the cold** after months of intense negotiations.*

• *Wszyscy kinomani wstrzymali oddech w oczekiwaniu: Czy reżyser **wróci do łask** branży filmowej? A może zawiedzie i już do końca straci pozycję w Hollywood?*

come in from the cold to join or become popular again in a group that did not accept you before or to finally start or return to participating in an activity which you were not allowed to do before (*cf.* bring sb/sth in from the cold & leave sb/sth out in the cold).

przywrócić kogoś do łask

• *After excluding him from the team for months, the coach has finally **let him come in from the cold.***

► Z okazji siódmych urodzin, firma **przywróciła do łask** byłych redaktorów, z którymi zerwała wszelkie kontakty i uparcie odmawiała komentarzy na wszystkie tematy przez prawie trzy miesiące.

feel/go hot and cold (see HOT)

in the cold light of day after sth has happened, one thinks of it without emotions, calmly and clearly.

na chłodno

► *In the cold light of day, the plans they'd made didn't seem such a bad idea.*

► Musimy zważyć **na chłodno** plusy i minusy.

leave sb cold to be completely uninteresting to sb.

nie robić wrażenia na kimś

► *The film, which once moved her, now leaves her cold.*

leave sb/sth out in the cold not to let sb/sth join or return to a group or participate in an activity again (cf. bring sb/sth in from the cold & come in from the cold).

zostawić kogoś na lodzie

► *Every other prestigious profession has one form of bonus or another. Why are teachers left out in the cold?*

► *Jestem pewny, że jego numery niedługo będą latały po antenie, a on, po założeniu grupy profesjonalnych muzyków, zostawi nas na lodzie.*

HOT

be in/get (sb) into hot water to be in or get into a situation when sb is angry at you, and you are likely to be punished or criticised.

napytać (sobie) biedy

► *A shopkeeper got himself into hot water after being accused of selling fake products.*

► *A teraz ostrzegam cię: jeżeli od tej chwili odezwiesz się nie pytany lub przeszkodzisz mi w lekcji, napytasz sobie biedy i będziesz gorzko żałował.*

blow hot and cold (about sb/sth) to often change your attitude toward sb/sth so that people cannot understand your real feelings.

zmieniać zdanie jak rękawiczki

► *The boss keeps blowing hot and cold about the marketing campaign – one day he finds it*

excellent, and the next day he wants to make changes.

► *I'm a person who blows hot and cold: on one day I may allow behaviour that, on another day, I am not going to tolerate.*

► *Ten koleś w szarym garniturku zmienia zdanie jak rękawiczki.*

feel/go hot and cold (all over) (BrE & AuE, informal) to be in a state when sb/sth shocks or makes you feel so nervous that your body is hot and cold at the same time.

oblewają/oblały kogoś siódme poty; coś mrozi/zmroziło komuś krew w żyłach

► *When she looks at me, I go hot and cold all over.*

► *Ona obraca w żart jego słowa, stara się wyjść z twarzą, zachować godność. Choć oblewają ją siódme poty, wstydzi się, że wszyscy dookoła odgadują jej upokorzenie.*

► *Zanim wyszedł, powiedział coś, co zmroziło mi krew w żyłach.*

hot air (informal) insincere words or promises.

puste słowa

► *He gave me a lot of hot air about what a great opportunity it was.*

► *Dobrze jest myśleć o sprawiedliwości i zasadach, jednak to nic więcej, jak puste słowa.*

ICE

be on ice to be delayed or postponed for a period of time (cf. put/keep sth on ice).

wisieć/być zawieszonym w próżni

► *We now know that this idea has been on ice for six years.*

► *Wszystkie ustalenia zarządu miasta dotyczące inwestycji miejskich są od wielu miesięcy zawieszone w próżni, bowiem nie ma kto podjąć decyzji.*

be skating/walking on thin ice to be doing sth that is dangerous or could cause trouble.

stąpać po kruchym lodzie/po niepewnym gruncie

► *Sometimes buying a used car can be like skating on thin ice.*

► *Kamil mówił ostrożnie. Świadom, że stąpa po kruchym lodzie.*

break the ice to start a conversation or action that makes people feel more relaxed, especially if they have never met before (cf. an ice breaker).

przełamać (pierwsze) lody

► *She **broke the ice** by telling us a joke.*

► *Na początku młodzież była nieco onieśmielona koniecznością tańczenia w parach. Jednak kiedy **pierwsze lody** zostały już **przełamane**, wszystko zaczęło wyglądać dużo lepiej.*

cut no ice with sb not to be important or have any effect on sb.

coś spłynęło/spływa po kimś jak woda po kaczce

► *Her opinion **cuts no ice with him**.*

► *Jak zawsze, obraźliwe słowa **spłynęły po nim jak woda po kaczce**.*

an ice breaker a game or activity sb does to involve new people in interaction with each other and make them feel more comfortable and relaxed (cf. break the ice).

ćwiczenie/gest służący przełamaniu pierwszych lodów

► *Playing darts at the beginning of the party should be a good **ice breaker**.*

put/keep sth on ice to delay or postpone sth for a period of time (cf. be on ice).

odkładać coś na jakiś czas

► *The developer has **put the project on ice**.*

LIGHTNING

Lightning never strikes (the same place) twice said to show that it is unlikely that sth unusual or unpleasant will happen in the same place or to the same person twice.

Piorun nigdy nie uderza dwa razy (w to samo miejsce)

► *I know you're scared to go back on a plane after that crash, but **lightning never strikes twice**.*

► *Nie martw się. **Piorun nigdy nie uderza w to samo miejsce dwa razy**.*

a lightning conductor (BrE) a person or thing that is criticised for sth, although other people are also responsible (cf. a lightning rod).

koziół ofiarny

► *He had always been **a lightning conductor** when things went wrong.*

► *Robią z niego **koziła ofiarnego**, chociaż w sprawę zamieszani są też inni.*

a lightning rod (AmE) (see a lightning conductor)

like a streak of lightning /stri:k/ very quick.

błyskawicznie

► *He was running **like a streak of lightning**.*

► *Wiadomości rozeszły się **błyskawicznie**.*

RAIN

be (as) right as rain (informal) to feel healthy again.

zdrowy/zdrów jak ryba

► *It was only a minor operation. She'll **be right as rain** in a couple of days.*

► *Miał wrodzone zapalenie płuc. Dziś jest **zdrowy jak ryba**.*

It never rains but it pours (BrE) said when sth unpleasant has happened and more other unpleasant things start happening, too (cf. When it rains, it pours).

Trafić/wpaść z deszczu pod rynnę

► *I missed my train this morning, lost my wallet and spilt coffee all over myself. **It never rains but it pours**.*

► ***Wpadliśmy z deszczu pod rynnę**. Musieliśmy wyprowadzić się z budynku, gdy zażądali ogromnego czynszu. Znaleźliśmy miejsce w budowlu należącej do samorządu za niewielką opłatę, ale okazało się, że wyłączono w nim ogrzewanie.*

rain cats and dogs (old-fashioned) to rain very heavily.

leje jak z cebra

► *I don't like the sun, I like it **raining cats and dogs**.*

► *Od samego rana **lało jak z cebra**. Całe szczęście, że nie musiałem nigdzie wychodzić.*

(come) rain or shine

1. whatever the weather is.

(czy) słońce czy deszcz

► *Exercise and play with your dog every day, **rain or shine**.*

► ***Słońce czy deszcz**, jedziemy na kemping.*

2. whatever happens.

(czy) słońce czy deszcz

▸ *This concert will take place **rain or shine** in the school building.*

▸ *Czytam 30 stron dziennie, czy **słońce** czy **deszcz**.*

When it rains, it pours (AmE) (see It never rains but it pours).

WEATHER

be/feel under the weather to feel sick.
czuć się pod psem

▸ *You look a little **under the weather**. How long have you had these symptoms?*

▸ *Dziś **czuję się pod psem**. I choć wstałam, cały dzień się pokładam z temperaturą 37.1, zatkanym nosem i innymi 'przyjemnościami'.*

brass monkey weather /bra:s/ (BrE, informal) extremely cold weather (cf. be cold enough to freeze the balls off a brass monkey at COLD entry).

zimno jak diabli

▸ *Oh, it's **brass monkey weather** out there tonight!*

▸ *Warszawa wygląda podobnie — śniegu sporo i **zimno jak diabli**.*

a fair-weather friend sb who is a friend only when things are going well for you.

falszywy przyjaciel

▸ *I'm not like those so-called **fair-weather friends** of yours.*

▸ ***Falszywy przyjaciel** gorszy jest od wroga.*

keep a weather eye on sth/sb (BrE & AuE, old-fashioned) to observe sth/sb very closely in order to avoid possible problems.

rzucić okiem na coś/na kogoś; mieć kogoś/coś na oku

▸ *We've promised him that we will all **keep a weather eye on** the situation.*

▸ *Czy mogłabyś **rzucić okiem na** moje rzeczy, kiedy pójdę popływać?*

▸ *Portier **ma na oku** każdego, kto wchodzi do Liceum Ogólnokształcącego nr 1.*

make heavy weather of sth/doing sth (BrE & AuE) to use much time and efforts doing sth, even though it is not difficult.

nie móc dojść z czymś do ładu

▸ *An actress is **making heavy weather of** what should be a simple scene.*

▸ *Zorientowałem się, że mam jeszcze zaległości z pracy domowej, ale **nie mogę dojść do ładu** z materiałami.*

Summary

The current work is the second article on the topic of the representation of idioms in learner dictionaries. While the process of selecting the best-fitting TL idiom equivalents is shown in the previous article of the series, this article discusses a number of issues that should be addressed when creating a bilingual learner dictionary of idioms, including lemma arrangement, definition formulation, example sentence selection, as well as the provision of linguistic labels and cross-references.

The article provides examples of some of these lexicographic approaches by compiling the English-Polish dictionary model of weather idioms. The dictionary model presents English weather idioms and their Polish idiomatic and non-idiomatic equivalents, featuring 34 entries of 34 English and 30 Polish sentential and non-sentential idioms. It is a synchronic dictionary aimed at reception activities by Polish native speakers. In addition, Polish users can also use it for production, as well as learners of Polish can consult it as an active bidirectional dictionary. The onomasiological arrangement of entries is governed by a niche-alphabetic word list, with weather-related elements being a defining factor in

the idiom placement. Definitions of idioms constitute compilations of those found in other reliable sources, while example sentences adopt both perspectives on corpus-based data selection, hence are authentic and idealised at the same time. Linguistic labels appearing in some entries indicate language varieties, obsolescence of some lexical items, register, passive voice, and British pronunciation.

As regards further research on weather idioms, the current work could be expanded to include more topic-related expressions, especially focusing on those with high frequencies in large general-language corpora. Another aspect that could be enhanced in the future dictionary of weather idioms concerns the provision of more grammatical and contextual information about alternative forms of expressions, including more details regarding possible component variations. Introducing these modifications along with adding Polish definitions and pronunciation to the entries could increase the usefulness of the dictionary with regard to encoding activities.

Whatever approach might be adopted in the course of the expansion of this type of reference work, it is imperative to ensure that supplementing it with new information neither hinders its convenient consultation nor leads it away from its primary objectives. Sometimes, restrictions as to dictionary functions might prove beneficial for the users, since an overwhelming amount of linguistic data could potentially discourage them from using a dictionary.

References

- Adamska-Sałaciak A. (2012), *Dictionary definitions: problems and solutions*, “Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis”, no. 129/4, pp. 323–339, <https://doi.org/10.4467/20834624SL.12.020.0804>
- Barnbrook G. (2002), *Defining Language: A Local Grammar of Definition Sentences*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, <https://doi.org/10.1075/scl.11>
- Bergenholtz H., Tarp S. (1995), *Manual of specialized lexicography: the preparation of specialised dictionaries*, Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, <https://doi.org/10.1075/btl.12>
- Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment* (2001), Council of Europe (CEFR), Strasbourg: Language Policy Unit.
- Hanks P. (2009), *The Impact of Corpora on Dictionaries*, [in:] P. Baker (ed.), *Contemporary Corpus Linguistics*, London: Bloomsbury Publishing, pp. 214–236.
- Hartmann R.R.K., James G. (1998), *Dictionary of lexicography*, London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780203017685>
- Kamiński M.P. (2021), *Defining with Simple Vocabulary in English Dictionaries*, Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, <https://doi.org/10.1075/tlrp.22>
- Kjellmer G. (1996), *Idiomen, kollokationerna och lexikonet*, “LexicoNordica”, no. 3, pp. 79–91.
- Kvetko P. (1999), *Anglická frazeológia v teórii a praxi*, Bratislava: Univerzita Komenského.

- Landau S. (2001), *Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Makkai A., Boatner M.T., Gates J.E. (2004), *A dictionary of American idioms*, New York: Barrons Educational Series.
- Micha T. (2022), *Systemy pojęć w terminologii i słowniku*, Białystok: Wydawnictwo Prymat.
- Mish F.C. (2004), *The Merriam-Webster Dictionary*, Springfield: Merriam-Webster.
- Neubauer F. (1989), *Vocabulary Control in the Definitions and Examples of Monolingual Dictionaries*, [in:] R. Gouws, U. Heid, W. Schweickard, H.E. Wiegand (eds.), *Wörterbücher Dictionaries Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*, 3 vols, Berlin: De Gruyter Mouton, pp. 899–904.
- Rundell M. (1995), *The word on the street*, “English Today”, no. 11.3, pp. 29–35.
- Sinclair J. (ed.) (1987), *Collins COBUILD English language dictionary*, London: Collins.
- Sinclair J. (ed.) (1995), *Collins COBUILD Dictionary of Idioms*, Birmingham: HarperCollins.
- Svensén B. (1993), *Practical Lexicography: Principles and Methods of Dictionary-Making*, Oxford : Oxford University Press.
- Svensén B. (2009), *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Takaie H. (2002), *A Trap in Corpus Linguistics: The Gap between Corpus-based Analysis and Intuition-based Analysis*, “English Corpus Linguistics in Japan”, no. 38, pp. 111–130.
- Velychko A. (2025), *Lexicographic issues in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. Part I: Selecting Polish equivalents for English weather idioms*, “Językoznawstwo”, 1/22, pp. 17–31, <https://doi.org/10.25312/j.8943>
- Waiter E. (1998), *Cambridge International Dictionary of Idioms*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yong H., Peng J. (2007), *Bilingual Lexicography from a Communicative Perspective*, Amsterdam–Philadelphia: Benjamins Pub, <https://doi.org/10.1075/tlrp.9>
- Zoltán I.G. (2013), “It’s Raining Cats and Dogs” – *Weather in English Idioms*, “Studia Universitatis Petru Maior”, no. 14, pp. 270–277.
- Żołnowska I. (2011), *Weather as the source domain for metaphorical expressions*, “AVANT. The Journal of the Philosophical-Interdisciplinary Vanguard”, no. 2, pp. 165–179.

Internet sources

- Bab.la (n.d.), <https://en.bab.la/> [accessed: 5.11.2023].
- English-Corpora (n.d.), <https://www.english-corpora.org/> [accessed: 7.11.2023].
- Etutor (n.d.), <https://www.etutor.pl/> [accessed: 4.11.2023].
- Lexico (n.d.), <https://www.lexico.com> [accessed: 4.11.2023].
- NKJP – Narodowy Korpus Języka Polskiego (n.d.), <http://nkjp.pl/> [accessed: 7.11.2023].
- Oxford Learner’s Dictionaries website (n.d.), <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> [accessed: 7.11.2023].

Oxford Text Checker (n.d.), <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/text-checker/> [accessed: 7.11.2023].

ReversoContext (n.d.), <https://context.reverso.net/translation/> [accessed: 7.11.2023].

Sketch Engine (n.d.), <https://app.sketchengine.eu> [accessed: 7.11.2023].

The Cambridge Dictionary (n.d.), <https://dictionary.cambridge.org/> [accessed: 4.11.2023].

The Merriam-Webster Dictionary (n.d.), <https://www.merriam-webster.com/> [accessed: 7.11.2023].

Gunel Imran Eyvazli <https://orcid.org/0009-0009-2568-094X>
Azerbaijan University of Languages
e-mail: e.n.g.i@rambler.ru

Lexical and grammatical means of communication between text components

Leksykalne i gramatyczne środki komunikacji między składnikami tekstu

Abstract

The article discusses the means of communication between the components of the semantic structure of English language text. The structural and semantic features of sentences that make up a complex syntactic whole are especially highlighted. Special attention is paid to the problem of the interrelation of sentences in the compositional and semantic structure of a complex syntactic whole. The semantic connection between the previous context and subsequent sentences of the text is carried out by lexical and grammatical means of communication. Proper use of these means of communication plays an important role in text formation. The text as a whole speech product and its separate units are treated of only through the concept of coherence. Researchers certainly emphasize this feature of the text, focusing on external means of creating coherence. As a rule, linguistic communication signals of sentences sequences are considered within the framework of a single whole. However, the concept of coherence presupposes not only the presence of external signs of the cohesion of sentences, but also the presence of an internal, semantic, deep connection of all the meanings (or most of the meanings) that make up a text fragment. The linguistic approach to the text is aimed at revealing the typical structure of any text in general, its linguistic, structural and compositional formality.

Keywords: text components, cohesion, complex syntactic whole, means of communication, retro-fact, intro-fact, anaphor, cataphor

Streszczenie

W artykule omówiono środki komunikacji między składnikami struktury semantycznej tekstu w oparciu o materiał języka angielskiego. Podkreślono cechy strukturalne i semantyczne zdań, które składają się na złożoną całość składniową. Szczególną uwagę zwraca się na problem wzajemnych powiązań zdań w strukturze

kompozycyjnej i semantycznej złożonej całości składniowej. Semantyczne połączenie między poprzednim kontekstem a kolejnymi zdaniem tekstu odbywa się za pomocą leksykalnych i gramatycznych środków komunikacji. Właściwe wykorzystanie tych środków komunikacji odgrywa ważną rolę w tworzeniu tekstu. Tekst jako całość produktu mowy i jego oddzielne jednostki są traktowane tylko przez pojęcie spójności. Badacze podkreślają tę cechę tekstu, koncentrując się na zewnętrznych środkach tworzenia spójności. Z reguły sygnały komunikacji językowej sekwencji zdań są rozpatrywane w ramach jednej całości. Pojęcie spójności zakłada jednak nie tylko obecność zewnętrznych znaków spójności zdań, ale także obecność wewnętrznego, semantycznego, głębokiego połączenia wszystkich znaczeń (lub większości znaczeń), które składają się na fragment tekstu. Podejście językowe do tekstu ma na celu ujawnienie typowej struktury każdego tekstu w ogóle, jego formalności językowej, strukturalnej i kompozycyjnej.

Słowa kluczowe: składowe tekstu, spójność, złożona całość składniowa, środki komunikacji, retrofakt, introfakt, anafora, katafora

Introduction

The recognition of a text as a unit of the highest level of the linguistic system directs all efforts of linguists to search for the common ground that forms the foundations of certain texts, the formulas and rules by which they are built. For the text theory, the crucial task seems to be “not the creation of an integral construct, but the differentiation of text types, the accumulation of knowledge about their properties and the construction of a typology of text on this basis” (Гуревиц/Gurevič, 2007). Highlighting the categories of text and considering their functioning in texts of various communicative orientations will greatly help clarify the status of the text as an object of linguistic investigations.

Various differential features, or “grammatical” categories, are proposed as the basis for the typology of the text; attempts are being made to propose a classification of text categories (Abdullayev, 1998; Абдуллаев/Abdullayev, 1983; Гальперин/Gal’perin, 1977; Николаева/Nikolaeva, 2012; Тураева/Turaeva, 1986). Despite the diversity of opinions of linguists about the structural organization of the text, it should be noted the absolute unity of researchers is observed on the point that coherence is the main feature of the text. Actually, the linguistics of the text originated from the analysis of the types and means of communication between independent sentences. However, as an object of research, the category of coherence has recently attracted the attention of linguists relatively (Гальперин/Gal’perin, 1981; Кручинина/Kruchinina, 1982; Ноздрин/Nozdrina, 1981; Halliday, 1976).

The category of cohesion is closely related to the concept of text structure. It should be noted that the structure is a way of interconnection, interaction of its constituent components (Виноградов/Vinogradov, 1963). There is no consensus on the problem of the component structure of the text. Nevertheless, most linguists recognize Complex Syntactic Whole (CSW) as “directly composing” the text.

It was the great interest in the types and means of communication at the supra-phrasal level that led linguists to identify cohesion as a formal semantic category of text. The term „cohesion” in this sense expresses the process of text unfolding in its entirety and reflects both the substantive and structural aspects of its organization. If the study of the content of the cohesion category involves the analysis of the logical and semantic relations be-

tween the correlated components, then the consideration of the expression of this category involves the identification of linguistic means that are “signals in terms of expression” of the cohesion category (Кручинина/Kruchinina, 1982). As Halliday notes, “cohesion is a part of the system of a language. The potential for cohesion lies in the systematic resources that are embedded in the language itself” (Halliday, 1976).

It was Halliday, together with Hassan, who first attempted to identify a system of formal means of cohesion based on modern English texts. It should be noted that the author uses the term “cohesion” in a narrow sense, actually extending it to a group of sentences, that is, within the CSW. Meanwhile, it seems quite obvious that a wide variety of linguistic means can be used at the textual level, capable of expressing a semantic connection between correlated CSW. On the other hand, even traditional, “systemic” means of communication can acquire additional or new meanings and perform unusual functions in the text, which is explained by the special nature of the system inherent in the text as a speech product (Гальперин/Gal’perin, 1977; Кухаренко/Kuharenko, 1988; Николаева/Nikolaeva, 2012).

Findings

At the CSW level, semantic-syntactic contact between sentences can be achieved through different types of cohesion: conference, anaphora, cataphora, substitution, determination, and connection. Our focus is on connection, which is carried out by various lexical and grammatical means of communication. Not only individual lexeme can act as a means of communication, but also stable expressions can perform a union function.

To determine the means of communication, we will use three criteria: 1) semantic, 2) structural, and 3) functional.

Semantically, means of communication are a class of words that have one common denominator – a relation, or a connection. Structurally, they have an invariant form (in rare cases, limited variability). At the same time, we exclude from consideration cases of free word combinations, as well as such predicative units as “*that is why*”, “*that is (to say)*”, “*I assume (mean)*”, which can allow a wide variability, despite their apparent structural stability. In addition, functionally, they should probably be interpreted as main parts of complex sentences. As for the means of communication, they function either parenthetically or autonomously in relation to the members of the sentence. Relevantly, we note that for some means of communication, the initial position in the sentence is obligatory (for example: *and*, *but*), and for others it is optional (for example: *however*, *though*, etc.).

Among the formal means of communication, it is possible to distinguish the following groups:

- 1) conjunctions – *and, nor, neither, or, but, though, for, so, then*, etc.;
- 2) adverbs – *still, then, then, so, also, before, however, yet, meanwhile, instead, moreover, beside, anyway, nevertheless*, etc.;
- 3) modal words and expressions – *surely, fortunately, sadly, true, of course, certainly, undoubtedly*, etc.
- 4) quantitative numbers – *one, two, three*, etc.

- 5) adverbs formed from ordinal numbers – *firstly, secondly*, etc .
- 6) introductory phraseological units – *in fact, at least, for instance (example), above all, in particular, in contrast, on the one (other) hand*, etc.

As you can see, the first five groups of means of communication are distinguished based on their belonging to a certain part of speech. If we take into account that we are talking about the same functional feature of means of communication, then it remains to assume that the existence of some homonym forms in the first and second groups – “*then*”, “*so*” – is explained by their semantic differences.

Meanwhile, Potebnya also pointed out the unreasonableness of interpreting the same lexeme as two parts of speech, “the same word cannot be an adverb and a conjunction at the same time, and if they say that the difference between these words consists only in the syntactic meaning, then this is only a mistake. It appears to be small, but in essence it contains all the difference that can exist between words in a formal relationship” (Потебня/Potebnya, 1958).

No less difficulties arise when differentiating modal words and adverbs, since both contain a sign of modality. It is not by chance that they distinguish: 1) proper modal words: “*certainly, indeed, surely, maybe, perhaps, perhaps, of course*” and 2) adjunctive modal words: “*moreover, nevertheless, still, however, therefore, first, secondly*”, etc. [Гуревич/Gurevič, 2007; Ильиш /Il'iš, 1971).

Occupying a borderline position between old and new information, the means of communication is determined by both the preceding content of the utterance and the content of the subsequent utterance introduced by it. Otherwise, the dependence of the value of the means of communication on the retro-factum can be called an anaphoric vector, and the dependence on the intro-factum can be called a cataphoric vector. Both vectors are oppositely directed, interdependent, and represent a unity of opposites.

In the pragmatic aspect, communication between the addressee and the recipient of information is carried out through the value of the same means of communication. An indicator of addressing, or an address vector, is an implicitly or explicitly expressed by the modality of a means of communication. Consequently, a triple vector complex is fixed in the semantics of the means of communication – anaphoric, cataphoric and addressable. In this regard, it should be emphasized that the address vector is irrelevant for the semantics of the neutral means of communication “and”. The research notes that “and” performs only the syntactic function of connecting words or sentences, “which should be considered together” (Гуревич/Gurevič, 2007).

Discussion and results

Now let's define the possible types of semantic relationships between narrative sentences, which are fixed by means of communication in text formation. The means of communication “*so*”, “*therefore*”, “*subsequently*” express the causal relationship between statements. The anaphoric vector of these means of communication is directed to the cause – retro-fact, and the cataphoric vector is directed to the effect – intro-fact. In this case, the address

vector can be expressed implicitly. "With her attitude it is certain things are not going to get better for us, the people who exist at the bottom end of the scale. So we are going to need our Morning Star more than ever." (DBRS..., 2014).

The second type of semantic relationship between the retro-fact and the intro-fact of statements is called successivity. Communication tools of this type perform logical and factual functions, reflecting the sequence of events, facts, and logical operations. The indicator of successivity in the text is usually the means of communication with the meaning of enumeration – "*one*", "*two*", "*first*", "*secondly*", etc., which serve to divide the CSW into parts depending on the degree of their significance for the author. The logical connection between statements organized in this way undoubtedly facilitates the recipient's perception of information. "It is worth noticing that there are two kinds of explanation here. First, the scientist explains the objects of his study by producing scientific explanations for them. Secondly, the philosopher explains how the scientific explanations can themselves be understood." (Palmer, 1976).

The peculiarity of the "*one*" and "*first(-ly)*" means of communication is that anaphorically they imply the presence of a retro-fact, while cataphorically they indicate the initial stage in a series of successive facts of a prospective plan.

For a literary text, an important category that ensures the concreteness and realism of the description is the temporal and spatial continuum. The realization of this category is achieved by various means, one of which is the means of communication that transmit the sequence of events, phenomena, and actions of the characters.

So, "*already*", "*before*", "*earlier*", "*so far*" indicate that the events of the intro-fact precede the events of the retro-fact. The group "*to begin with*", "*at first*", etc. emphasizes not only the connection of the intro-fact with the retro-fact by the succession of events, but also the fact that the intro-fact can be two-stage, i.e. structurally represented by a complex sentence or a sequence of sentences, the parts of which are connected by means of communication "*and then*" / "*but then*". For example: "Stella's face went cold and stern for a moment as he weighed the boy up. At first he thought it was a more subtle attempt at ridicule but then he realized that this black faced young lad was genuine." (Parker, 1978).

The next group of means of communication of the "*then*" type is united by the common semantic feature "*then, later*". These include "*then*", "*later*", "*afterwards*", "*soon*", "*suddenly*", "*immediately*", "*now*", "*here*". At the beginning of the sentence, these means of communication have an indefinite and generalized meaning. "Sidney had been shouting out the tale and one by one the tavern was listening. Suddenly the place erupted into shrieks of laughter." (Parker, 1978).

And the last group of communication tools that establish a successive relationship between components includes "*finally*", "*at last*", "*in the end*". They usually introduce an intro fact of a resultant nature in relation to the events of the retro-fact.

The third type of semantic relationship between the components implements can be called a contra-fact, since in this case the means of communication "*but*", "*yet*", "*on the contrary*", "*conversely*", "*on the other hand*" explicate various kinds of oppositions between retro-fact and intro-fact. "I do not wish to imply by this that all stressed syllables in an utterance are perceived as equally prominent. On the contrary, stressed syllables

that are produced with moving pitch or high pitch will be perceived as more prominent in general than stressed syllables produced on mid or low pitch.” (Brown, 1977).

The following series of communication tools: “*also*”, “*moreover*”, “*in addition*”, etc. establishes an additive relationship between the components. The cataphorical vector of these means of communication indicates that the intro-fact is an addition to the retro-fact. “The FSO range starts at £ 2, 849 for the 1300 saloon. The includes a year’s car tax and VAT. In addition there is a 1500 saloon model which retails at £3, 049.” (DBRS..., 2014).

The fifth type of semantic relations between connected sentences are expressed with the following expressions like “*in particular*”, “*at least*”, “*for instance*” (*example*), etc. This type of relationship is determined as a specifying, or determining.

“Linguists are not the only scholars who have been interested in semantics. In particular the subject has been of interest to philosophers and psychologists.” (Palmer, 1976).

Here, the cataphorical vector of the communication means indicates the clarifying, more private nature of the intro-fact compared to the retro-fact. In other words, the means of communication implements one of the sides of the general and private relationship, namely from the general to the particular.

The other side of the relationship between the general and the particular – from the particular to the general – is reflected in the sixth type of communication of the narrative sentences of the CSW, performed by means of communication “*in general*”, “*generally*”, “*all in all*”, “*overall*”, etc. In this generalizing type of communication, the retro-fact is a detail, a particular factor that underlies the result or generalization expressed in the intro-fact. “Less likely in terms of meaning is the common origin of guest and hostile, until it is remembered that strangers might be treated either as friend or enemies. Generally the less obvious identifications of meaning are well supported by the evidence of sound laws.” (Palmer, 1976).

The seventh, alternative, type of communication between the components of the CSW is determined by the means of communication “*or*”. Alternative character can be of two kinds, since the choice between objects can be made either on the basis of their identity or on the basis of their differences. Let’s compare the examples: “... It is not at all clear that the word is a clearly defined unit. ... In Arabic the definite article is written as part of the word; in English it is not. There are no clear criteria for deciding which of these is the more appropriate. Or let us compare greenhouse with White House (in the White House).” (Palmer, 1976). On the one hand, in this example, we are talking about a retro-fact and an intro-fact about non-identical objects of linguistic research (article + word and word + word), and the difference between the objects is emphasized in the meaning of the means of communication. However, on the other hand, the essence of the problem remains the same for both objects. The choice between them is based on the identity of the problem.

The following eighth form of semantic relationship between the given components is called comparative. Here, in the form of a connective part the following words are observed “*similarly*”, “*likewise*”, “*likely*”, “*equally*”, etc. Here these words are used to point to analogy of similarity of retro-fact and intro-fact. For example: “To say this is a tulip entails this is a flower, and this is scarlet entails. This is red. Similarly, there are two boys entails. There are two children.” (Palmer, 1976).

A type of semantic relationship between the components of the comparative type is the communication carried out by means of communication “*nor*”, “*neither*”. In this case, the analogy is drawn in a negative way.

The last type of semantic relationship between components is called modal-evaluative. It is installed by four groups of communication facilities:

- a) hesitantive – “*perhaps*”, “*probably*”, “*maybe*”, etc.;
- b) assertive – “*yes*”, “*certainly*”, “*indeed*”, “*of course*”, etc.
- c) negative – “*no*”;
- d) qualitative-evaluative – “*sadly*”, “*lucky*”, etc.

These groups of means of communication have a pronounced address vector, as they differ in the communicative and pragmatic nature of their semantics. The anaphoric factor is expressed in their implicit scheme of connection “*and*”, “*a*”, “*but*”, which is confirmed by the possibility of their substitution by means of communication “*and*”, “*but*”. “A so-called «safe» limit will always be regarded as a minimum rather than a maximum by those people who imagine that drinking impairs other drivers performance but not their own. Sadly, that includes most drivers.” (DBRS..., 2014).

As Gurevich notes, the modality of introductory words can be, perhaps, probably “always turns out to be controlling, so that the main composition of the sentence becomes, as it were, a dictatorial subordinate part. [...] in terms of deep semantics, a simple sentence with an introductory modal word is equivalent to a complex sentence with a modal main part [...]” (Гуревич/Gurevič, 2007).

So, the means of communication of the modal-evaluative type have a three-vector meaning and mainly perform an actual function in communication. It should be noted that the function of cohesion as a textual category is to create a logical and semantic continuum of the text. “Cohesion is a category of a logical plan, it is linear” (Хлебникова/Hlebnikova, 1983). It is natural to assume that in terms of cohesion, the category of the logical plan, the share of allied means of communication will be quite high. After all, the nature of the communication carried out by unions is to convey the “logical turn of thought” of the author of the text (Шахифович/Šahifovič, 1991).

The analysis of the linguistic material allows us to draw a number of preliminary conclusions about the specifics of the functioning of unions as formal means of cohesion in an artistic prose text. Of all the conjunctions, the most significant are the compositional conjunctions “*and*” and “*but*”, which is probably due to the fact that the connective relation is the most general, broad relation covering all syntactic “levels”. The frequency of conjunctions as linguistic means of cohesion is very low compared to their frequency at lower syntactic “levels”: phrasal and inter-phase. In the vast majority of cases, the semantics of conjunctions at the super-phrasal level does not undergo any significant changes. However, in general, it should be noted that the syntactic function of conjunctions at this level becomes more flexible, “elastic”: for example, the repetition of some conjunctions in the initial position in distantly correlated CSW contributes to the implementation of the integration category; in turn, the factor of repetition of the union in the nomination position affects the semantic “volume” of such a union, inducing one or the other of these, introducing some nuances into its semantics.

The specifics of the functioning of the allied means of cohesion in a literary text are mediated by the functional features of the style of artistic speech, in which “the aesthetic and cognitive function transforms all other functions of language” (Гальперин/Gal’perin, 1977). The nature of a literary text is such that practically any elements of the language in it can acquire stylistic labeling, that is, realize the potential to carry additional super-linear information (Одинцов/Odincov, 1980). This fully applies to allied means of cohesion. Let’s illustrate this point with two of the most illustrative examples from the works of D.H. Lawrence.

In D.H. Lawrence’s novel “The Prussian Officer”, one can note the high frequency of the connective conjunctions “and” and “but” at all syntactic “levels”. These conjunctions, “scattered” throughout the text of the novel, connect larger or smaller segments of the text that coincide with the sentence or CSW. This distribution of conjunctions contributes to the realization of the category of integration and sets a rhythm that creates the effect of slowness and monotony of narration, especially at the beginning of the novel. The somewhat slow rhythm of the novel is explained by its thematic feature: the events described by the author unfold against the background of strictly regulated, unremarkable everyday army life. However, the very fact of the “diversity” of the text segments connected by the conjunctions “and” and “but”, as well as the irregularity of their alternation (especially in the second and third parts) introduces some disruption to the rhythm of the narrative. The rhythmic glitch turns out to be not indifferent to the content of the novel. The incipient hostility between the central characters of the work, the Captain (an arrogant Prussian aristocrat) and his orderly (a simple village guy), which grows into an irresistible hatred throughout the story, is manifested, in particular, by this malfunction. By the end of the novel, the frequency of using the conjunctions “and” and “but” is gradually increasing; the segments that they connect are getting shorter. All this creates a certain “tension” in the syntax, which expresses, along with other formal means, the build-up of emotional tension in the relationship between the characters. The peculiar arrhythmic “pulsation” of the conjunctions “and” and “but” in the text of the novel prepares the denouement and thereby implements the category of prospect. In this literary text, the conjunctions “and” and “but” perform rhythmic and emotive stylistic functions.

Of great interest is an excerpt from the second part of the novel, which describes the actions and feelings of an orderly soldier who killed his commander. “Every now and then, a man harrowing on a strip of fallow shouted to his oxen, at the turn. The village and the white-towered church was small in the sunshine (CSW1). And he no longer belonged to it – he sat there, beyond, like a man outside in the dark. He had gone from everyday life into the unknown and he could not, he even did not want to go back.” (CSW2) (Lawrence, 1977).

As we can see, in this segment of the text, the compositional conjunction “and” and “but” performs syntactic communication at the phrasal, inter-phrasal and supra-phrasal levels. However, if we analyze the meaning of the union “and” and the functions it performs in this extended context, we can see the fundamental difference between “and”, which is a means of cohesion between CSW1 and CSW2.

An interesting example of the stylistic use of the compositional conjunction “but” is found in the short story *England, My England* by D.H. Lawrence. In this work, the con-

junction “*but*” is not only one of the leading linguistic means of expressing meaningful and conceptual information, but also undergoes deep semantic transformations. The story is based on the contrast of the features of the main characters, representing almost incompatible types both in terms of their social roots and temperament. The contrast, expressed by various linguistic means (of which the conjunction “*but*” plays the most active role), is like a counterpoint to the whole story. In the passage below, the role of the conjunction “*but*” in expressing the meaningful and conceptual information of the text is demonstrated, in our opinion, especially vividly. “Egbert was out it. Without anything happening, he was gradually, unconsciously excluded from the circle. His wife still loved him, physically.” (CSW1).

“But, but – he was almost the unnecessary party in the affair. He could not complain if Winifred. She still did her duty towards him. She still had a physical passion on which he had put all his life and soul.” (CSW2).

“It was a long and ever recurring but.” (CSW3).

“And then after the second child, another blonde, winsome touching, little thing, not so proud and flame-like as Joyce – after Annabel came, then Egbert began truly to realize how it was.” (CSW4).

“His wife still loved him. But – and now the but had grown enormous – her physical love for him was of secondary importance to her. After all she had had it, this physical passion, for two years now. It was not this, that one lived from. No, no – something sterner, realer.” (CSW5).

“She began to resent her own passion for Egbert – just a little she began to despise it. For after all there he was, he was charming, he was lovable, he was terribly desirable.” (CSW6).

“But – but – oh, the awful looming loud of that but: – he did not stand firm in the landscape of her life like a tower of strength, like a pillar of significance...” (CSW7) (Lawrence, 1977).

In the first four CSWs, the conjunction “*but*”, repeated many times in the nomination position, constructively belongs to Egbert’s speech party. Accumulating these oppositions, the conjunction “*but*” gradually acquires a self-sufficient meaning: it loses the grammatical status of a service word and undergoes a process of substantiation (a long while and ever recurring but in CSW3). Since CSW5, the union “*but*” has been part of the speech party of Egbert’s wife Winifred, fulfilling the function of implementing the integration category. At the same time, the “*but*” alliance helps to identify meaningful and conceptual information not only in this section of the text, but also in the story as a whole: family drama is inevitable, because Egbert and Winifred’s socio-historical roots (social origin, upbringing, cultural traditions, etc.), differing to the point of incompatibility, are stronger than physical love. The subsequent events in the story seem to illustrate the deepening discord in Egbert and Winifred’s family, in which “centrifugal” forces prevail over family attachment to the hearth and children. Special mention should be made of the role of other formal means, which in this case play a subordinate role compared to the “*but*” union. These are graphic means of expression: “but, – but” in CSW2 and CSW3, where it signals a vague premonition of trouble (loss of love, understanding between spouses), which has

not yet turned into confidence; in CSW3 and CSW7, the conjunction “*but*”, which has undergone substantiation, is italicized, which further enhances its stylistic labeling. The lexical means of expression include epithets: “a long while and ever recurring” to the substantive “*but*”, signalling that a vague sense of trouble and alienation between spouses has become quite familiar.; the metaphorical epithet in the last CSW (the awful looming cloud of that but!) expresses not only the heroine’s subjective and evaluative attitude to the disorder in her family, but also indicates a kind of informative “progression” in the semantics of the union “*but*”, which in this text, being the leading means of implementing intra-textual connections, acquires a special, a textual meaning that gives it an almost symbolic significance on the scale of the entire work.

Conclusion

As the analysis of examples shows, even at the super-phrasal (super-segmental) level, allied means of cohesion can acquire stylistic labelling. This primarily applies to the compositional conjunctions “*and*” and “*but*”. The aesthetic and cognitive function of a literary text allows these unions, along with some other linguistic means (primarily lexical), to realize the conjugation of certain text categories, in particular the categories of integration, informative content of conceptual information and prospectus.

Special textual consistency can transform the usual functions of conjunctions as service words, as well as make changes in their semantics. In an artistic prose text, conjunctions can perform a number of stylistic functions, such as emotive, rhythmic, and expressive-excretory. A close interaction is established between the function of the union in the text and its meaning. On the one hand, the categorical meanings of conjunctions as grammatical means of communication determine their functions in the text. On the other hand, the functions performed by conjunctions in a particular speech work, in turn, affect their semantics: they identify, recreate, form and generate shades of meaning or even new meanings.

References

- Abdullayev Ə.Ə. (1998), *Aktual üzvlənmə və mətn*, Bakı: Xəzər Universitetinin Nəşriyyatı.
- Brown G. (1977), *Listening to Spoken English*, London: Longman Publishing.
- DBRS Finalizes Provisional Ratings on WFRBS Commercial Mortgage Trust 2014-C25 (2014), “Morning Star”, 12 December.
- Halliday M.A.K. (1976), *Cohesion in English*, “English Lang.”, Ser. 9 M.A.K. Halliday, R. Hasan, London: Longman.
- Lawrence D.H. (1915), *England, My England*, London: Penguin Books.
- Lawrence D.H. (1977), *The Prussian Officer*, London: Penguin.
- Palmer F.P. (1976), *Semantics. A New Outline*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Parker G. (1978), *The Darkness of the Morning*, Moscow: Progress Publishers.

Абдуллаев К.М. (1983), *Актуальное членение предложения в азербайджанском языке*, “Советская тюркология”, № 1, с. 61–75 / Abdullaev, K.M. (1983), *Aktual'noe členenie predloženiâ v azerbajdžanskom âzyke*, “Sovetskaâ tûrkologiâ”, № 1, s. 61–75.

Блох М.Я. (1983), *Теоретическая грамматика английского языка: Учебник для студентов филологических факультетов университетов и факультетов английского языка педагогических вузов*, Москва: Высшая школа / Blokh M.Â. (1983), *Teoretičeskaâ grammatika angliïskogo âzyka: Učebnik dlâ studentov filologičeskih fakul'tetov universitetov i fakul'tetov angliïskogo âzyka pedagogičeskih vuzov*, Moskva: Vyssaâ škola.

Виноградов В.В. (1963), *Стилистика: Теория поэтической речи*, Москва: АН СССР / Vinogradov V.V. (1963), *Stilistika: Teoriâ poëtičeskoï reči*, Moskva: AN SSSR.

Гальперин И.Р. (1977), *К проблеме зависимости предложения от контекста*, “Вопросы языкознания”, № 1, с. 48–55 / Gal'perin I.R. (1977), *K probleme zavisimosti predloženiâ ot konteksta*, “Voprosy âzykoznaniâ”, № 1, s. 48–55.

Гальперин И.Р. (1981), *Текст как объект лингвистического исследования*, Москва: Наука / Gal'perin I.R. (1981), *Tekst kak ob"ekt lingvističeskogo issledovaniâ*, Moskva: Nauka.

Гуревич В.В. (2007), *Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков: Учебное пособие*, Москва: Флинта, Наука / Gurevič V.V. (2007), *Teoretičeskaâ grammatika angliïskogo âzyka. Sravnitel'naâ tipologiâ angliïskogo i russkogo âzykov: Učebnoe posobie*, Moskva: Flinta, Nauka.

Ильиш Б.А. (1971), *Строй современного английского языка. Учебник по курсу теоретической грамматики для студентов педвузов*, Ленинград: Просвещение / Il'iš B.A. (1971), *Stroj sovremennogo angliïskogo âzyka. Učebnik po kursu teoretičeskoï grammatiki dlja studentov pedvuzov*, Leningrad: Prosvešenie.

Кручинина Л.И. (1982), *Основные средства когезии английского научного текста*, Автореф. дис. ... канд. филол. наук., Москва / Kruchinina L.I. (1982), *Osnovnye sredstva kogezi angliïskogo nauchnogo teksta: Avtoreferat dis. ... kand. filol. nauk. [Author's abstract of PhD dissertation (Philological Sciences)]*, Moskva.

Кухаренко В.А. (1988), *Интерпретация текста*, Москва: Просвещение / Kuharenko V.A. (1988), *Interpretaciâ teksta*, Moskva: Prosvešenie.

Николаева Т.М. (1987), *Единицы текста и теория текста*, “Исследования по структуре текста”, с. 27–57 / Nikolaeva T.M. (1987), *Edinicy teksta i teoriâ teksta*, “Issledovaniâ po strukture teksta”, s. 27–57.

Николаева Т.М. (2012), *О чем рассказывают нам тексты?*, Москва: Языки славянских культур / Nikolaeva T.M. (2012), *O čem rasskazyvajut nam teksty?*, Moskva: Âzyki slavânskikh kul'tur.

Ноздрина Л.А. (1981), *Композиция и грамматические средства связности художественного текста*: Автореф. дис. ...канд. филол. наук., Москва / Nozdrina L.A. (1981), *Kompoziciâ i grammatičeskie sredstva svâznosti hudožestvennogo teksta: Avtoref. dis. ... kand. filol. nauk.*, Moskva.

Одинцов В.В. (1980), *Стилистика текста*, Москва: Наука / Odincov V.V. (1980), *Stilistika teksta*, Moskva: Nauka.

Потебня А.А. (1958), *Из записок по русской грамматике*. Т. I–II. Москва: Учпедгиз / Potebnâ A.A. (1958), *Iz zapisok po russkoï grammatike*. Т. I–II, Moskva: Učpedgiz.

Тураева З.Я. (1986), *Лингвистика текста*, Москва: Просвещение / Turaeva Z.Â. (1986), *Lingvistika teksta*, Moskva: Prosvešenie.

Хлебникова И.Б. (1983), *К проблеме средств связи между предложениями в тексте (на материале английского языка)*, “Иностранные языки в школе”, № 1, с. 6–11 / Hlebnikova I.B. (1983), *K probleme sredstv svâzi meždû predloženijami v tekste (na materiale angliïskogo âzyka)*, “Inostrannye âzyki v škole”, № 1, s. 6–11.

Черняховская Л.А. (1983), *Смысловая структура текста и ее единицы*, “Вопросы языкознания”, № 6, с. 114–123 / Černâhovskaâ L.A. (1983), *Smyslovaâ struktura teksta i ee edinicy*, “Voprosy âzykoznanîâ”, № 6, s. 114–123.

Шахифович А.М., Габ М.А. (1991), *Прагматика текста: психолингвистический подход*, [в:] Красных В.В. (отв. ред.), *Текст как единица коммуникации. Сборник научных трудов*, вып. 371, Москва: МГЛУ, с. 103–112 / Šahifovič A.M., Gab M.A. (1991), *Pragmatika teksta: psiholingvističeskij podhod*, [v:] Krasnyh V.V. (otv. red.), *Tekst kak ediniça kommunikacii. Sbornik naučnyh trudov*, vyp. 371, Moskva: MGLU, s. 103–112.

Izabela Kozera-Sławomirska
Uniwersytet Jagielloński
e-mail: izabela.kozera@uj.edu.pl

 <https://orcid.org/0000-0001-6852-4132>

Сериальные глагольные конструкции в русском языке и их турецкие эквиваленты (на материале редупликативных выражений)

Serial verb constructions in modern Russian and its Turkish equivalents (based on reduplicative expressions)

Абстракт

Настоящая статья посвящена проблеме сериальных глагольных конструкций в русском языке и их турецким эквивалентам. Объектом анализа послужили русские и турецкие глагольные цепочки, созданные по принципу редупликации, отобранные на корпусном материале. Эмпирический материал доказывает, что несмотря на типологические и грамматические различия между русским и турецким языками, оба обладают функционально эквивалентными сериями глаголов.

Ключевые слова: сериальные глаголы, двойные глаголы, глагольная цепочка, русский, турецкий, редупликация, сопоставительный анализ

Abstract

This article is devoted to the problem of serial verb constructions in the Russian language and their Turkish equivalents. The object of analysis was Russian and Turkish double verbs with a reduplicative type of structure selected from corpus data. Empirical material proves that despite typological and grammatical differences between Russian and Turkish languages, both have functionally equivalent series of verbs.

Keywords: serial verbs, double verbs, Russian, Turkish, reduplication, comparative analysis

Введение

Сериальные глагольные конструкции представляют собой немало важный вопрос морфологии, который исследуется начиная с XIX века (Riis, 1853; Christaller, 1875; Zimmermann, 1858) по сегодняшнее время (Aikhenvald, 2006; Вайс, 2013). Указанное явление фиксируется прежде всего в африканских языках (напр. в языках акебу (Шлуинский, 2018), йоруба (Маянц, 1971), эве и акан (Шлуинский, 2010)) но «синтаксически неделимые последовательности глаголов» (Хирик, 2022: 155) наблюдаются также во многих других языках мира (напр. в финно-угорских (Вайс, 2003)), что порождает вопрос об универсальности этого феномена. Сравнительный анализ данного вопроса на материале неродственных языков – русского и турецкого, отличающихся грамматической системой, представляет собой особый предмет настоящего исследования, тем более что подобные сопоставительные анализы до сих пор не проводились.

К постановке вопроса

Сериальные глагольные конструкции (англ. *a serial verb construction* (Aikhenvald, 2006: 1)¹ определяются различными терминами: *двойные глаголы* (Вайс, 1993: 74), *сериальный глагол*, *глагольная цепочка* (Стойнова, Шлуинский, 2013), *парные глаголы* (Csató, 2001). Разнообразие указанных понятий вытекает из множества языков, на материале которых это явление исследуется, поэтому некоторые из них имеют отношение лишь к узкому языковому материалу, ср.:

Попытки подбора строгого диагностического набора признаков для сериализации [...] трудно характеризовать как удачные, поэтому следует иметь в виду, что хотя термин «сериализация» достаточно удобен для практики конкретно-языкового описания, для построения типологических обобщений его использование затруднительно (Галимов, Интернет-ресурс).²

К примеру, определение *парные глаголы* является неадекватным относительно русского языка.³ В русском языке явление сериальных глагольных конструкций некоторыми исследователями считается маргинальным (Стойнова, Шлуинский, 2013), несмотря на факт, что оно фиксируется уже в памятниках древнерусского языка (Петрухин, 2016: 596) и давно выделяется в трудах по современной грам-

¹ «A serial verb construction (SVC) is a sequence of verbs which act together as a single predicate, without any overt marker of coordination, subordination, or syntactic dependency of any other sort. Serial verb constructions describe what is conceptualized as a single event. They are monoclausal; their intonational properties are the same as those of a monoverbal clause, and they have just one tense, aspect, and polarity value. SVCs may also share core and other arguments. Each component of an SVC must be able to occur on its own. Within an SVC, the individual verbs may have same, or different, transitivity values» (Aikhenvald 2006: 1).

² https://chuklang.ru/media/sketch/ckt_TG_serial_constructions.pdf [доступ: 11.02.2025].

³ Парными глаголами в русском языке определяются глаголы, образующие видовые пары по принципу предельности/непредельности действия.

матике. В «Очерках по синтаксису русской разговорной речи» Н.Ю. Шведовой (1960) впервые рассматриваются конструкции этого типа (Шведова, 2003: 57–64, цит. за Петрухин, 2016: 596). Под этим понятием подразумеваются глагольные сочетания в семантических отношениях одновременности действия (напр. *идет посвистывает*), т.е. «конкретное действие, осуществляемое в процессе пребывания в том или ином состоянии» (там же: 57) (*лежать, сидеть, стоять*) или движении. Характерным признаком является следование друг за другом, напр. *сяду подумаю* («конкретное действие, осуществляющееся в результате предварительного движения туда, где это действие должно быть осуществлено» (там же: 61). Кроме указанных характеристик, Н.Ю. Шведова выделяет также два подтипа: 1) «глаголы-близнецы», типа *не ест-не пьет, напился-наелся; разула-раздела*; 2) однокоренные сочетания: *ждет-поджидает; хожу-похожу; ловить не переловить, глядят-не наглядятся* (там же: 57–66).

Среди работ последнего времени многоаспектное описание проблематики двойных глаголов в русском языке принадлежит Д. Вайсу (Daniel Weiss). Лингвист рассматривает разные типы двойных глаголов (Вайс, 1993: 74), которые отражают сближение двух действий по признаку полной одновременности (глагольная цепочка как вариант сочинительной конструкции ‘X и Y’) (тот же, 2008: 154–155) или по признаку следования во времени (сначала X потом Y) (там же: 168). В работах Вайса рассматриваются условия употребления в зависимости от грамматического оформления (залогового, временного и видового), напр. глаголы в императиве (напр. *Ешьте не спешите! Потрудись ответить!*) (Вайс, 2013: 320), одновидовое оформление (напр. *верьте не верьте*) (там же: 333), цепочки глаголов совершенного вида (вроде *похлопал-погладил* (Вайс, 2008); случаи грамматикализации одного члена конструкции (тот же, 2013: 319–320), а также ареальные связи с финно-угорскими языками (Вайс, 2003; Weiss, 2012). Наименьше места автор посвящает глагольным цепочкам в виде лексического удвоения, т.е. чистого повторения вроде *погодите-погодите* (Вайс, 2013: 321) или парам с «нечистым» повторением типа *слушайте-послушайте* и *пейте-попейте* (там же: 325). Указанный тип конструкции является существенным с точки зрения отобранного сравнительного материала, так как русский и турецкий языки, несмотря на типологические и грамматические различия, обладают функционально эквивалентными сериями глаголов, ср.:

тур. *Paraları aramış taramış ama bulamamış* (Хирик, 2022: 167).

досл. рус. ‘Он искал искал деньги, но не нашел’ (собст. перевод).

Турецкие глаголы *aramak* и *taramak* имеют значение ‘искать’. Нанизывание лексем с синонимическим значением в данном контексте создает эффект длительного, безрезультативного действия, что в русском языке является характерным для глаголов несовершенного вида. Для турецкого языка, лишенного типично славянской категории глагольного вида, другой контекст с указанными глаголами дает возможность также результативного прочтения, ср.:

тур. *Tüm kitaplığı aradım taradım bulamadım* (там же: 166).

рус. ‘Я прочесал всю библиотеку, не нашел’ (там же: 166, перевод О.М. Кадыровой).

В русском языке нанизывание синонимических лексем фиксируется в фольклорных текстах (напр. *грустить-печалиться* (Вайс, 2008: 157), *Киньте-бросьте меня в Матушку-Волгу* (там же: 159)), нередко определяется как плеонастический оборот речи. В турецком языке явление сериальных глаголов явно недостаточно описано, так как большинство исследований сосредоточивалось на языках Африки. Турецкому языку посвящены труды Э. Хирика, которые были переведены переводчиком, О.М. Кадыровой, с целью донести до русскоязычного читателя их содержание. Э. Хирик приводит следующую дефиницию анализируемого явления:

Сериальные глагольные конструкции – это конструкции, в которых последовательность из двух и более глаголов или один глагол описывают одно событие (Хирик, 2022: 154).

Лингвист замечает, что сериальные конструкции в турецком языке часто подлежат процессу лексикализации, нередко становятся фразеологизмами (там же: 162), ср.: тур. *Bana marketten ekmek al gel* (там же: 162).

Фразу *al gel* дословно следует перевести как ‘возьми приди’, но учитывая синтаксическое единство обоих глаголов, их можно заменить одним глаголом *getir* ‘принеси’ (там же: 163), так как они сообщают об одном событии, которое состоит из последовательных актов. Указанный признак является ключевым для сериализации.

Объект анализа/эмпирический материал

Объектом анализа послужили русские и турецкие глагольные цепочки, созданные по принципу редупликации, понимаемой в широком смысле, как смысловой (семантический повтор), так и формальной (повтор морфемы). Основной мотивировкой для указанного отбора являются поиски параллелей данного феномена в неродственных языках, в которых нередко редупликация на формальном уровне соответствует понятийному повтору в другом языке. Существенно то, что в русском языке указанный тип сериальной конструкции часто не соответствует ни критерию одновременности действия, ни критерию последовательности. Конструкция типа *поели-попили* (Вайс, 2008: 171), основанная по принципу повторяющейся приставки, не является временно-локализованной (там же: 171), но наличие приставки вписывает ее в общую событийность (прототипическое односитуативное значение (там же: 158)). Таким образом, глагольная цепочка построена с некой коммуникативной целью, что придает ей дополнительный смысл. В данном случае способ выражения говорящим поисков подходящей формулировки (там же) заключается в нанизывании глаголов с одним и тем же префиксом. Глаголы типа *напился-наелся*, *разула-раздела* в отличие от однокоренных сочетаний определяются Н.Ю. Шведовой как «глаголы-близнецы» (Шведова, 2003: 57–66). В свою очередь, в турецком языке в качестве эквивалентов фиксируются фразы со вспомогательными глаголами как компонентами цепочки, напр. *yeyip içtek*, причем указанная конструкция благодаря наличию деепричастного аффикса *-ır* имеет строго последовательный характер (тур. *yeyip içtek* – досл. рус. *съедавши пить*) и часто переводится с помощью сочинительного союза, который

вводит хронологический порядок наступления действий (напр. *O ueyip içti* – рус. *Он съел и выпил*). В турецком языке глагольные цепочки могут быть образованы как с участием маркера связи (*ip*), так и без него (довольно длинные цепочки глаголов, содержащие аффикс деепричастия фиксируются в исторических текстах на турецком языке (Aydemir, 2010: 64).

Отобранный объект анализа (редупликативная фраза) обладает еще одним преимуществом перед другими серийными конструкциями – ее оформление значительно облегчает поиск иллюстративного материала в двух корпусах исследуемых языков – НКРЯ (Национальный корпус русского языка) и Turkish Web 2020 (Sketch Engine). Поиск по глагольным цепочкам в обоих источниках выявляет большое количество шума, что дает явно ложные результаты. Для явления двойных глаголов в русском языке характерно отсутствие орфографического регулирования (в глагольных сериях допустимы как дефис, так и пробел, нередко функцию дефиса перенимает тире) (Вайс, 2013: 322–323). В свою очередь турецкий язык слабо пользуется кодифицированными правилами пунктуации. Учитывая указанные ограничения, в настоящем исследовании наблюдения велись за редупликативным типом серийной глагольной конструкции.

Анализ сериальных глагольных конструкций

В НКРЯ поиск проводился по запросу дефисных конструкций, состоящих как минимум из двух глаголов – приставочных или однокоренных в непосредственном расстоянии. Стоит заметить, что указанный тип конструкции в проведенных до сих пор исследованиях обычно исключался из рассмотрения, ср. (Стойнова, Шлуинский 2013, Вайс, 2013: 321). В турецком языке запрос касался двусоставной глагольной конструкции с учетом как повторяющегося компонента, так и выражения с суффиксом *-ip*.

3.1. В эксцерпированном материале на русском языке фиксируются фразы, компоненты которых объединены общей фреймовой семантикой, но не соединены естественной последовательностью:

- 1) А на следующий день в гримерной, когда артисты (те, с которыми он вчера пил) готовились к представлению, мог сказать им на полном серьезе: «Вот, ребята, мы вчера **сидели-выпивали**, но должен вам сказать, что я не знаю, что такое желание выпить». [Игорь Кио. Иллюзии без иллюзий (1995–1999)];⁴
- 2) Под эту «попсу» (слово-то какое идиотское, примитивное, но очень часто употребляемое теперь) хорошо **плясать-дергаться**, но не с утра же до вечера – надо когда-то и поработать. [Ирина Архипова. Музыка жизни (1996)];
- 3) Бабушка махнула рукой **полузасмеялась-полувсхлипнула**: «Да ладно, Миша! [Ирина Муравьева. Мещанин во дворянстве (1994)];

⁴ Приводятся контексты по поиску в НКРЯ вместе с оригинальной ссылкой на источник – www.ruscorpora.ru [доступ: 13.03.2025]).

- 4) Сейчас многие так: сначала **целуются-милуются**, потом поголоднее, а там и ссоры. [И. Грекова. Перелом (1987)];
- 5) Такие удивительные объявления мы прочли однажды в удивительной калифорнийской газете «Ram Goblet» («Баран и бокал» – видимо, намек на возможность «**выпить-закусить**»), набранной архаическим шрифтом по средневековому правописанию. [Василий Аксенов. Круглые сутки нон-стоп // «Новый Мир», 1976];
- 6) Не могу забыть, как он в кремлевском кабинете **обнимался-целовался** с отставным Хазановым, давно вышедшим в тираж. [Анатолий Салуцкий. Немой набат // «Москва», 2019];
- 7) Из раза в раз повторялось одно и то же: солидная публика, пообщавшись, расходилась, следом, доедая десерт, разбегались любители **пожрать-выпить** на халяву. [Ю.М. Поляков. Любовь в эпоху перемен (2015)].

3.2. В материале на русском и турецком языках зафиксированы фразы, компоненты которых связаны разными семантическими отношениями:

а) синонимические пары

- 1) И не просто сейчас, а прямо сейчас, **движется-крутится** просто непонятное количество разных молекул. [Евгений Гришковец. ОдноврЕмЕнно (2004)];
- 2) Создатели данной системы не могут также вразумительно объяснить, для чего рядовому обывателю втридорога покупать куртку или свитер, которые не хуже хозяина понимают, где светит солнце, а где **шумит-гудит** зрительный зал? [Александр Волков. Одеться с иголки и без ниточки // «Знание -- сила», 2003];
- 3) Все вокруг было **изрыто-испахано**, снег покрыт бурой земляной пылью и бледно-зелеными клочьями мха, окрестные елочки и кедрушки изгрызены вщепки. [Михаил Тарковский. Стройка бани // «Роман-газета», 2018];
- 4) Поднял хобот и так **дунул-затрубил**, что с травяных кустов посыпались жёлтые гроздья, океан взволновался, а Куки с Паки успели укрыться в ушах слонёнка. [Александр Дорофеев. Эле-Фантик // «Мурзилка», 2003];
- 5) И пусть лодочка **плыла-качалась** в бетонных берегах идеологии – они стали видны только теперь, когда бетон облупился и потрескался. [Валерий Кичин. Актер, который не умел носить костюм. Борису Чиркову -- вечному Максиму -- ровно сто лет // «Известия», 2001.08.12];
- 6) Носящий астральные знаки мужчина уставился на него так, будто тот попросил на субботу атомную субмарину, порыбачить на ней, ту самую, ради безопасности которой и создавалась резервная система. Вновь **скрипнуло-шаркнуло, звякнуло-блеснуло**. Рука потянулась к телефону, приказано было «предоставить и проконтролировать». [Анатолий Азольский. Лопушок // «Новый Мир», 1998];
- 7) Огненная стрела просвистела в небе, рассекла его серое дно, и **зашевелились-зашуршали** болотные кочки, лопнула пленка льда в луже, крикнула выпь, а в бочаге, под самым шалашом, гулко бухнула щука. [Юрий Коваль. Лесник Булыга (1985)];
- 8) Было отчетливо видно, как повыше ключицы под белой невинной кожей **бьется-пульсирует** голубая жилка... [И. Грекова. Фазан (1984)];

- 9) Я эти деньги горбом зарабатываю, **тру-скребу**, а ему на забаву. [И. Грекова. «Скрипка Ротшильда» (1980)];
- 10) Каждый еду к себе потянул. **Ворчат-рычат**. А сорока сверху как закричит: [Е.И. Чарушин. Тюпа, Томка и сорока (1946)];
- 11) Автор выражает с этим несогласие и видит в этом часть государственной политики, направленной на то, чтобы заставить людей **терпеть-смиряться**. [С.Л. Худиев. Курс православной культуры в школах нацелили на смирение с бедностью? (2017.02) // «Правмир», 2017];
- 12) Разбуженные этим настырным голосом, проснулись и остальные звуки, хлынули в уши: **зашуршала-загрохотала** по насту поземка, **заныл-заколотился** об крышу ветер, **звякнули-забренчали** оледенелые ветви яблонь в саду. [Гузель Яхина. Дети мои (2018)].

Данные примеры с синонимической редупликацией фиксируются также в турецком языке, ср.:

- 13) abi istersen **bağır çağır**.. sana olan saygı ve sevgim, bu saatden sonra zerre kadar azalamaz⁵ (досл. рус. ‘Брат, **кричи кричи**, если хочешь.. Мое уважение и любовь к тебе отныне не уменьшится ни в малейшей степени’);
- 14) **Yalvarmak, yakarmak**, seni sevmektir [...]. (досл. рус. ‘**Просить, умолять** – значит любить тебя [...]’);
- 15) Sana dokunmak hayatın içinde **durup dinlemek** gibi, sana dokunmak nefes almak gibi, sana dokunmak tüm kelimeleri yakmak gibi [...]. (рус. ‘Прикоснуться к тебе – это как **прислушаться** к жизни, прикоснуться к тебе – это как дышать, прикоснуться к тебе – это как сжечь все слова’);
- 16) **Ağlaya sızlaya** uçağa bindik [...] (досл. рус. ‘Мы сели в самолет, **плача и жалуясь**’);
- 17) Aklından yardım etme düşüncesi geçerken «ya...» ile başlayan endişelerle **dolup taşımak** demektir. (рус. ‘Это означает, что вас **переполняют** переживания, которые начинаются со слов «а что, если...», в то время как мысль о помощи приходит вам в голову’).

В турецком языке глаголы с синонимическим значением нанизываются без явных пунктуационных закономерностей (ср. Примеры (13), (14), (16)). Интересной является конструкция с глаголом *durmak* (рус. ‘остановиться’) в деепричастной форме (наличие суффикса *ır*), указывающая на длительность действия (ср. Пример (15)), выраженную в русском языке с помощью приставки *при-*. Фразу *durup dinlemek* можно также перевести как ‘внимательно слушать’. Прием удвоения глагольных форм используется для усиления семантики, в данном случае с целью выражения длительности, нарастания действия (ср. также Гениш, Фурат, Евсеева, 2020: 46). Аналогично следует интерпретировать фразу *dolup taşımak* в значении ‘переполняться’ (см. Пример (17)).

⁵ Приводятся оригинальные турецкие контексты по поиску в Turkish Web 2020 (Sketch Engine). Сохраняется исходная запись.

б) антонимические пары

- 1) Сначала это: сколько вобрал, впитал, почувствовал, осмыслил, кому поверил, кого предал, кого простил, кого **нашёл-потерял**, кого любил-не любил, где смысл, где бессмыслица. [Елена Стрельцова. Чехов. Трилогия. Кончаловский // «Культурологический журнал», 2017];
- 2) И что ж вы делаете в таких случаях? Надо **выключать-запускать, выключать-запускать**. В воздухе. [А. Торгашев. Воздух испытателей // «Кот Шрёдингера», 2017];
- 3) Несколько раз **влез-вылез**, в совершенно измятом костюме. [Игорь Кио. Иллюзии без иллюзий (1995-1999)];
- 4) Горстями, комьями безостановочно кидали мы землю. Грошев **сгибался-разгибался**, как колодезный журавель. Давай, давай! – подгонял он и тут же сбивчиво начинал объяснять, как было дело: – Кругом блестело, кругом. [Юрий Коваль. Гроза над картофельным полем (1974)];
- 5) Поморгал. **Вдохнул-выдохнул**. Послушай, Василаке! – сказал я, убедившись, что дыхание мое выравнено и голос не прерывается. [Б.Е. Клетинич. Моё частное бессмертие (2015) // «Волга», 2016];
- 6) Если что, звони мне. Потом еще поучимся дверь **отпирать-запирать**. А у меня ведь нет никакого чипа, правда? – спросила Маша. [Андрей Клепаков. Опекун // «Волга», 2016];
- 7) Действительно, маленький у вас город. Не **сойтись-разойтись**, не сосвататься...» вдалеке от придирчивых глаз...» – закончил Колобков куплет из фильма «Дело было в Пенькове». [Ю.М. Поляков. Любовь в эпоху перемен (2015)];
- 8) Подъехав к дому, они так развернули машину, чтобы фары были направлены на наши окна, и стали **включать-выключать** их. [протоиерей Владимир Тимаков, Д. Менделеева. Уход от слежки, «Андрюшкины» роды и другие воспоминания о митрополите Антонии Сурожском (19.06.2015) // Православие и мир (pravmir.ru), 2015].

В русском языке антонимические глагольные цепочки создаются не только по принципу семантически противопоставленных глаголов (ср. Примеры (1) (2)). Существенную роль играет также чистая антонимия приставок, напр. **влез-вылез, отпирать-запирать** (см. Примеры (3)-(8)). Указанный подтип в турецком языке оформляется с помощью однокоренных глаголов в виде деепричастных оборотов, см.:

- 9) Almanya'nın ihracat gücü olmasaydı, bazı ülkelerin **düşe kalka** krizden kurtulmaya çalıştığı Avrupa ekonomik bakımdan çok daha kötü duruma düşerdi. (рус. 'Если бы экспортная мощь Германии не существовала, Европа, где некоторые страны **с трудом** оправляются от кризиса, находилась бы в гораздо худшем экономическом положении');
- 10) Grip tedavisine belirtiler ortaya **çıkar çıkmaz** hemen başlamak oldukça önemlidir. (рус. 'Очень важно начать лечение гриппа **как только** появятся симптомы');
- 11) İş **biter bitmez** hemen arkadan aşağıya inip 3 araç değiştirerek merkeze gideceğiz. (рус. '**Как только** работа закончится, мы спустимся вниз и поменяем три машины, чтобы отправиться в центр');

- 12) Son bir ay içinde yine **yatıp kalkıp** Netflix dizisi konuştuk. (рус. ‘За последний месяц мы **снова и снова** говорили о сериалах Netflix’);
- 13) Ama **gelir gelmez** diğer arkadaşlarla kaynaştık. (рус. ‘Но **как только** мы **приехали**, мы пообщались с другими друзьями’).

Глагольные антонимические цепочки в турецком языке нередко построены на однокоренных глаголах по модели *-ır... -maz*, т.е. к основе первого глагола присоединяется аффикс настоящего-будущего времени, ко второй основе – отрицательный аффикс этого времени. Конструкция «служит для передачи резкой смены и быстроты действия» (Зарипова, 2016: 7) (ср. Пример (10-11, 13)). Антонимическая фраза *düşe kalka* (досл. рус. ‘падая и вставая’) часто переводится для обозначения действия, которое происходит с трудом/при котором испытываются трудности (см. Пример (9)). Аналогично следует отнести к фразе *yatıp kalkıp* (досл. рус. ‘ложась вставая’), которая выражает действие, повторяющееся регулярно. Указанные конструкции все чаще функционируют как лексикализованные фразы.

в) пары - конверсивы:

В русском языке серии конверсивных глаголов не являются частотными. Тем не менее интересно, что как в русском, так и в турецком наблюдается идентичный пример конверсивной пары, рус. *купить* – тур. *almak* (также в значении ‘брать, набирать’); рус. *продать* – тур. *vermek* (также в значении ‘давать, терять’), ср. тур. *alışveriş* ‘покупки’.

- 1) Наверное, свою роль сыграло и то, что, будучи высоким руководителем, а потом «понижившись» до посла, он не придавал, как его предшественники, значения всяким мелочам, мелким интригам: его не интересовало, кто с кем спит или кто там чего **купил-продал** и так далее. [Игорь Кио. Иллюзии без иллюзий (1995–1999)];
- 2) Ama siz **yemeye içmeye** hiç ara vermeden devam eder, kendinize hiç dikkat etmezseniz, veya aşırı kilo **alıp verip** vücudun dengesini bozarsanız, memede büyüme mutlaka az da olsa olur. (досл. рус. Но если вы продолжаете **есть и пить** без остановки, вообще не обращаете на себя внимания или если вы **набираете и теряете** лишний вес и нарушаете баланс своего тела, рост груди обязательно произойдет, хотя и незначительный).

Цель глагольных конверсивных цепочек заключается в поисках подходящей формулировки говорящим, в указании потенциальных выходов из данного положения.

г) пары - гипонимы:

- 3) Она-то **спит-ночует**, а я не могу... [Людмила Петрушевская. Маленькая волшебница // «Октябрь», 1996];
- 4) Вот и остается, Геннадий Николаевич, **создать-испечь** свою партию-пирог. [Б.Я. Каштанова. На другом берегу // «Советская Россия», 2003.08.23];
- 5) Зря, что ли, мы в Раменках об этом до ночи **говорили-спорили**? [Анатолий Салуцкий. Немой набат // «Москва», 2019];
- 6) Я об этом не думаю, – откликается Капитонов, **идя-продвигаясь** (то здесь, то там падают пешеходы). [Сергей Носов. Фигурные скобки (2015)];
- 7) Bu meydanda, şehir yönetiminin meclisi düzenli olarak bir araya gelip güncel konularda **konusur tartışır**, bilgi alışverişinde bulunur ve şehri ilgilendiren genel

kararlar alırlarmış. (рус. 'На этой площади регулярно собирается совет городской администрации, чтобы **поговорить и обсудить** текущие вопросы, обменяться информацией и принять общие решения, касающиеся города').

В турецком языке цепочки глаголов в отношениях гипонимии употребляются намного реже чем именные образования (напр. тур. *ses seda* (рус. 'звук шум'), тур. *yüz sürat* (рус. 'лицо рожа'), тур. *it köpek* (рус. 'пёс собака'), тур. *eş dost* (рус. 'друзья товарищи'), тур. *güç küvet* (рус. 'сила мощь'), тур. *kolu kanadı* (рус. 'рука крыло') (Aktaş, 2023: 3586)).

3.3. Отдельную группу образуют фразы с однокоренными глаголами: напр. *сидите-отсидживайтесь*.

- 1) Эксперимент по продаже земельных участков с аукциона до сих пор будоражит умы коммерсантов и журналистов, хотя, казалось бы, уже **писано-переписано** на эту тему немало. [Светлана Бударцева. Красная площадь не продается // «Вечерняя Москва», 2002.03.14];
- 2) Для того откуда-то привезли фанерный ящик хрусталя и фарфора, которые Анечка тонкими пальчиками до самого вечера **расставляла-переставляла** на длинном, покрытом белой скатертью столе. [Василь Быков. Болото (2001)];
- 3) **Смотря-пересматривая** любимого гайдаевского «Пса-Барбоса» – первый советский образец классического жанра «комической фильма», кто отдает себе отчет в том, что весь ритм и драйв этого шедевра выстроен исключительно музыкой Богословского? [Валерий Кичин. Сны о Помпее // «Известия», 2001.07.20];
- 4) Положение их трудное – хлеба нет, обувь изнасилась, одежда **латана-перелатана**, стыдно в школу идти... [Андрей Рыбалка. Рассказы о Ленине: А Вас-то, Алексей Пахомович, за что вешать? (2018.12)];
- 5) Колюня помнил – и то было самое первое, младенческое воспоминание жизни, – как бабушка носила его на руках по огромным, словно во дворце, залам и коридорам и не могла поверить, что она, некрасивая и нелюбимая в своей семье купеческая дочь и гимназистка, [...] **битая-перебитая** русская баба, сподобится получить на старости лет отдельную квартиру, а в ней свою комнату, где будет стоять старенькое пианино, комод, высокая кровать и древний шкаф с зеркалом. [Алексей Варламов. Купавна // «Новый Мир», 2000];
- 6) Ну-ну, – сказал он, отрезал кусочек мяса, положил в рот и стал аккуратно жевать, глядя куда-то мимо меня. **Говорено-переговорено**. Я шучу, конечно, про трамвай... не попал и не попаду... но все-таки! [Андрей Волос. Недвижимость (2000) // «Новый Мир», 2001];
- 7) Андрей замешкался, что-то случилось со шнурками, пока **перевязывал-завязывал** – минута прошла, выскочил, увидел Алю со спины, всю белую, и подумал: голубое сияние исходило от невесты его. [Анатолий Азольский. Лопушок // «Новый Мир», 1998];
- 8) Поначалу можно было предположить вмешательство шведского теософа Сведенборга, трактат которого «Небесные тайны» прилежно **читывал-перечитывал** Александр Христофорович. [Юрий Давыдов. Синие тюльпаны (1988–1989)];

- 9) Ну что про него сказать? Я таких **видел-перевидел**: Фрейд, Джойс, Пикассо, Модильяни, театр «Кабуки» и все такое. [Ю.О. Домбровский. Факультет ненужных вещей, часть 4 (1978)];
 - 10) Сейчас в разряд самых слабых начинают выдвигаться наивные дети перестройки, чудом выжившие в развале девяностых, **обманутые-переобманутые**. [Анатолий Салуцкий. Немой набат // «Москва», 2019];
 - 11) Ректор **хвалил-нахваливал** преподавателя астрономии: «Ах, какой умница! [Анна Кириллова. Про Звездочёта. Сказка для детей изрядного возраста (2015)].
- Для указанных конструкций в русском языке характерно присоединение приставки к второму члену-глаголу. В турецком языке из-за нехватки приставочного образования этим конструкциям соответствует редупликация одинаковых глаголов, причем часто в виде деепричастных оборотов:
- 12) Yine çıplak ayaklarla kamp alanına döndük ve hazırlanıp **koşa koşa** denize gittik. (рус. 'Мы снова вернулись в лагерь босиком, собрались и **побежали** к морю');
 - 13) Bunlar çok basit şeyler olabilir... Mesela yarın sabah kahvaltınızı bir kazak giyip balkonda yapın, işe farklı bir yoldan etrafınıza **baka baka** gidin [...] (рус. 'Это могут быть очень простые вещи... Например, наденьте свитер и позавтракайте на балконе завтра утром, пойдите на работу другим маршрутом, **осматриваясь** по сторонам');

Турецкие выражения типа *koşa koşa* (досл. рус. 'бегая бегая'), *baka baka* (досл. рус. 'смотря смотря') путем редупликации усиливают глагольное значение, что часто передается на русский язык с помощью приставочных глаголов.

Для русского языка характерным феноменом безэквивалентным по отношению к турецкому языку являются фразы с повторением приставки. Ее наличие вписывает действие в общую событийность. Некоторые контексты обладают обобщающим значением, см.:

- 1) Мама и малыш так просто и органично составили одно целое, а ему, добытчику и главе семейства, теперь приходится самому готовить себе ужин, а на закуску выслушивать попреки: «Я тут кручусь, как белка в колесе, а ты...», или умильное сюсюканье: «А вот мы как хорошо **пописали-покакали**...» [Мария Давыдова. Кто в доме хозяин? // «100% здоровья», 2003.01.15];
- 2) Ураган нарочно **выдул-вымыл** из неё всю память. [Александр Дорофеев. Эле-Фантик // «Мурзилка», 2003];
- 3) Все были **обуты-одеты**, никто не нуждался, не жил в подвалах и коммуналках. [Сати Спивакова. Не всё (2002)];
- 4) Заблеяли воздушные барашки-бекасы, ныряя с одной волны ветра на другую, а на дальнем, недоступном болоте в серебряные и медные трубы переливчато **заиграли-закурлыкали** журавли. [Юрий Коваль. Лесник Булыга (1985)];
- 5) Флотский еще на подножке изобразил притворный ужас от того, что его столь много **понашло-понаехало** встречать... [Василий Шукшин. Печки-лавочки (1970–1972)];
- 6) Встала она со постели пуховая и видит, что все ее пожитки и цветочек аленький в кувшине позолоченном тут же стоят, расклашены и расставлены на столах

- зеленых малахита медного, и что в той палате много добра и скарба всякого, есть на чем **посидеть-полежать**, есть во что приодеться, есть во что посмотреться. [С.Т. Аксаков. Аленький цветочек (1858)];
- 7) Пару раз мы сгоняли усатого с унитаза: мол, ничего, **подождешь-потерпишь**, но Том с этим не смирился и отомстил по-кошачьи – кучей и лужей на полу в коридоре. [Инна Ошевнева. Его высочество Том // «Дальний Восток», 2019];
 - 8) Взяв ведро с картошкой, чтобы **помыть-почистить**, Ваганов направился к блестящей за полем гаюляна речке. [Владимир Тыцких. Через три войны // «Дальний Восток», 2019];
 - 9) Артист словно бы **досказывает-доигрывает** то, что «проснулось» в его Войничком. [Елена Стрельцова. Чехов. Трилогия. Кончаловский // «Культурологический журнал», 2017];
 - 10) Отдыхали. Встречались **погулять-покурить**. Вечером шли смотреть «Капитана Врунгеля». [В.Г. Месяц. Преступление и наказание // «Волга», 2016];
 - 11) Вокзал не особенно и изменился, разве что **подкрасили-подновили**, да близлежащие домики снесли все до одного, всюю шли новостройки. [А.А. Бушков. Дверь в чужую осень (сборник) (2015)];
 - 12) Чего в этих косых взглядах на Вознесенского окажется больше: нежелания **вчитаться-вслушаться**, непонимания сути и ткани поэзии или просто желания пнуть «выскочку»? [И.Н. Виравов. Андрей Вознесенский (2015)].

Редупликация в русском и турецком языках – выводы

Удвоенные образования в русском языке обладают многофункциональностью. На первый план выдвигается экспрессивность и выражение интенсивности признака, что нередко связано с языковой игрой и художественным оформлением текста (ср. *общайтесь-лобызайтесь*, *извольте-позвольте* (Вайс, 2013: 327)). Как утверждает Р. Aktaş, в русском языке редупликативные фразы распространены прежде всего в произведениях устного народного творчества (Aktaş, 2023: 3588). Эксцерпированный материал доказывает, что сериальные глагольные конструкции встречаются также в публицистических жанрах, отражающих влияние разговорной речи (ср. Вайс, 2013: 319).-

В турецком языке удвоенные образования являются настолько частотными, что встречаются почти в каждом тексте (Hatipoğlu, 1981: 62, цит. за Aktaş, 2023: 3578), фиксируются во всех частях речи.

Правильно используемое удвоенное выражение обеспечивает семантическую силу, музыкальное дыхание и гармонию в турецком языке, так как оно основано на звуковом соответствии, потому турецкий язык звучит как поэтическая речь (Hatipoğlu, 1981: 62, цит. за Aktaş, 2023: 3578).

Турецкий лингвист, Д. Аксан, утверждает, что редупликация придает турецкому языку необычайную силу и богатство выразительности и составляют важную

особенность с точки зрения формы, синтаксиса, лексикологии и семантики; является отражением национального колорита языка (Aksan, 2002: 81, цит. за Aktaş, 2023: 3578).

На основании проанализированного материала следует прийти к выводу, что основная цель редупликативов заключается в усилении признака выразительности при помощи лексики, находящейся в разных семантических отношениях. Вышеуказанное является общим как для русского, так и турецкого языков, несмотря на различное оформление в обоих языках. В русском языке сериализация глаголов заключается в модифицированном повторе, средством которого является набор приставок и суффиксов глагольной системы (ср. *хвалил-нахваливал, выдул-вымыл*). Удвоенные образования в турецком языке резко отличаются от русских аналогов, так как характеризуются временной локализованностью. Преобладающим средством являются деепричастные обороты, которые вводят иерархический порядок наступления действий. Деепричастные конструкции с суффиксом *-ır* в учебниках турецкого языка часто переводятся на русский язык как сочинительные конструкции с союзом *и*, что прямо свидетельствует об их эквивалентности (ср. *Adamın söylediklerine gülüp geçtik* (Хирик, 2022: 182) (рус. ‘В ответ на слова человека мы улыбулись и прошли мимо’)). Интересно, что во многих случаях редупликативные фразы приводят к аспектуальному обновлению высказывания. Нередко глагольная цепочка в турецком является средством выражения видовых значений, таких как длительность, повторяемость, предельность, что функционально соответствует приставочному видообразованию в русском языке. Указанный вопрос, затрагивающий проблему выражения категории вида в турецком языке, требует дальнейшего анализа и открывает новые научные перспективы.

Библиография / Bibliografiâ

Aikhenvald A.Y. (2006), *Serial Verb Constructions in Typological Perspective*, [in:] A. Aikhenvald, R. Dixon (eds.), *Serial Verb Constructions: Crosslinguistic Typology*, Oxford: Oxford University Press, pp. 1–68.

Aksan D. (2002), *Anadilimizin söz denizinde*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Aktaş R. (2023), *Явление Редупликации в Русском и Турецком Языках*, „ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi”, с. 3575–3590 / Aktaş R. (2023), *Ävlenie Reduplikacii v Russskom i Tureckom Äzykah*, „ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi”, s. 3575–3590.

Aydemir İ.A. (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Ankara: Ankara Grafiker Yayınları.

Chrastaller J.G. (1875), *A Grammar of the Asante and Fante Language Called Tshi [Chwee, Twi] Based on the Akuapem Dialect with Reference to the Other (Akan and Fante) Dialects*, Basel: Basel Evangelical Mission Society.

Csató E.A. (2001), *Turkic Double Verbs in Typological Perspective*, [in:] K.H. Ebert, F. Zuniga (eds.), *Aktionsart and Aspectotemporality in Non-European Languages*, Zürich: ASAS-Verlag, pp. 175–187.

Hatipoğlu V. (1981), *Türk dilinde ikileme*, Ankara: TDK.

Riis H.N. (1853), *Elemente des Akwapim-Dialects der Odschi-Sprache, Enthaltend Grammatische Grundzüge und Wörtersammlung nebst Sammlung von Sprichwörtern der Eingeborenem*, Basel: Bahnmaier.

Weiss D. (2012), *Verb serialization in North East Europe: the case of Russian and its Finno-Ugric neighbours*, [in:] B. Hansen, B. Wiemer, B. Walchli (eds.), *Grammatical replication and grammatical borrowing in language contact*, Berlin–Boston: Walter de Gruyter Mouton, pp. 619–655.

Zimmermann J. (1858), *A Grammatical Sketch of the Akra- or Gã-Language, with Some Specimens of It from the Mouth of the Natives and a Vocabulary of the Same, with an Appendix on the Adanme Dialect*. Vol. 1. Stuttgart: J.F. Steinkopf for the Basel Missionary Society.

Вайс Д. (1993), *Двойные глаголы в русском языке*, [в:] F. Fici-Giusti, S. Signorini (ред.), *Категория сказуемого в славянских языках: модальность и актуализация, Акты международной конференции*, Certosa di Pontignano (Siena), München: Sagner, с. 67–97 / Vajs D. (1993), *Dvoynnye glagoly v russkom yazyke*, [v:] F. Fici-Giusti, S. Signorini (red.), *Kategoriya skazyuemogo v slavyanskikh yazykakh: modal'nost' i aktualizatsiya, Akty mezhdunarodnoy konferentsii*, Certosa di Pontignano (Siena), München: Sagner, s. 67–97.

Вайс Д. (2000), *Русские двойные глаголы: кто хозяин, а кто слуга?* [в:] Л.Л. Иомдин, Л.П. Крысин (отв. ред.), *Слово в тексте и в словаре. Сборник статей к семидесятилетию академика Ю.Д. Апресяна*, Москва: Языки русской культуры, с. 356–378 / Vajs D. (2000), *Russkiye dvoynnye glagoly: kto khozyain, a kto sluga?* [v:] L.L. Iomdin, L.P. Krysin (otv. red.), *Slovo v tekste i v slovare. Sbornik statey k semidesyatiletiyu akademika Yu.D. Apresyana*, Moskva: Yazyki russkoy kul'tury, s. 356–378.

Вайс Д. (2003), *Русские двойные глаголы и их соответствия в финно-угорских языках*, «Русский язык в научном освещении», вып. 2(6), с. 37–59 / Vajs D. (2003), *Russkiye dvoynnye glagoly i ikh sootvet-stviya v finno-ugorskikh yazykakh*, «Russkiy yazyk v nauchnom osveshchenii», vyp. 2(6), s. 37–59.

Вайс Д. (2008), *Временная соотнесенность двойных глаголов совершенного вида*, [в:] А.В. Бондарко et al. (отв. ред.), *Динамические модели: Слово. Предложение. Текст. Сборник статей в честь Е.В. Падушевой*, Москва: Языки славянских культур, с. 155–177 / Vajs D. (2008), *Vremennaya sootnesennost' dvoynnykh glagolov sovershennogo vida*, [v:] A.V. Bondarko et al. (otv. red.), *Dinamicheskiye modeli: Slovo. Predlozheniye. Tekst. Sbornik statey v chest' Ye.V. Paducheyoy*, Moskva: Yazyki slavyanskikh kul'tur, s. 155–177.

Вайс Д. (2013), *Двойные глаголы в русской разговорной речи в зеркале Национального корпуса русского языка: формы императива множественного числа*, [в:] Е. Velmezova (ред.), *Schweizerische Beiträge zum XV. Internationalen Slavistenkongress in Minsk*, с. 319–341 / Vajs D. (2013), *Dvoynnye glagoly v russkoy razgovornoy rechi v zerkale Natsional'nogo korpusa russkogo yazyka: formy imperativa mnozhestvennogo chisla*, [v:] E. Velmezova (red.), *Schweizerische Beiträge zum XV. Internationalen Slavistenkongress in Minsk*, s. 319–341.

Галимов Т.И., *Сериальные конструкции*, https://chuklang.ru/media/sketch/ckt_TG_serial_constructions.pdf [доступ: 18.03.2025] / Galimov T.I., *Serial'nyye konstruktсии*, https://chuklang.ru/media/sketch/ckt_TG_serial_constructions.pdf [dostup: 18.03.2025].

Гениш Э., Фурат К.М., Евсеева А. (2020), *Стилистические функции парных сочетаний в современном турецком языке*, «Человек. Общество. Инклюзия», № 4 (44), с. 43–47 / Genish E., Furat K.M., Yevseyeva A. (2020), *Stilisticheskiye funktsii parnykh sochetaniy v sovremennom turetskom yazyke*, «Chelovek. Obshchestvo. Inklyuziya», № 4 (44), s. 43–47.

Евсеева А.А. (2017), *Роль парных слов в турецком языке*, «Знание», № 3–2 (43), с. 44–50 / Yevseyeva A.A. (2017), *Rol' parnykh slov v turetskom yazyke*, «Znaniye», № 3–2 (43), с. 44–50.

Зарипова А.М. (2015), *Функция редупликации в рассказах Омера Сейфеддина*, «Вестник Челябинского государственного университета», № 27 (382), Филологические науки, Вып. 98, с. 81–84 / Zaripova A.M. (2015), *Funktsiya reduplikatsii v rasskazakh Omara Seyfeddina*, «Vestnik Chelyabinskogo gosudarstvennogo universiteta», № 27 (382), Filologicheskiye nauki, Вып. 98, с. 81–84.

Зарипова А.М. (2016), *Национально-культурное своеобразие редупликации в рассказах Сабахаттина Али*, «Вестник ЮУрГУ». Серия «Лингвистика», т. 13, № 2, с. 5–8 / Zaripova A.M. (2016), *Natsional'no-kul'turnoye svoyeobrazie reduplikatsii v rasskazakh Sabakhattina Ali*, «Vestnik YUURGU». Seriya «Lingvistika», t. 13, № 2, s. 5–8.

Маянц В.А. (1971), *Глагольная цепочка в языке йоруба как средство выражения структурно-семантических особенностей предиката*, [в:] Д.А. Ольдерогге (отв. ред.), *Africana: Этнография, история, лингвистика*, Ленинград, с. 171–200 / Mayants V.A. (1971), *Glagol'naya tsepochnka v yazyke yoruba kak sredstvo vyrazheniya strukturno-semanticheskikh osobennostey predikata*, [v:] D.A. Ol'derogge (otv. red.), *Africana: Etnografiya, istoriya, lingvistika*, Leningrad, s. 171–200.

Петрухин П.В. (2016), *Древнерусские двойные глаголы*, [в:] М.В. Ляпон (ред.), *Язык: поиски, факты, гипотезы: Сборник статей к 100-летию со дня рождения академика Н. Ю. Шведовой*, Москва, с. 596–604 / Petrukhin P.V. (2016), *Drevnerusskiye dvoynnye glagoly*, [v:] M.V. Lyapon (red.), *Yazyk: poiski, fakty, gipotezy: Sbornik statey k 100-letiyu so dnya rozhdeniya akademika N. Yu. Shvedovoy*, Moskva, s. 596–604.

Стойнова Н.М., Шлуинский А.Б. (2013), *Сериальные глагольные конструкции в русском языке*, [в:] Конференция «Русский язык: конструкционные и лексико-семантические подходы». СПб., ИЛИ РАН, 12–14 сентября 2013. <http://iling.spb.ru/confs/rusconstr2013/pdf/handouts/stoynovashluinsky.pdf> [доступ: 18.03.2025] / Stoynova N.M., Shluinskiy A.B. (2013), *Serial'nyye glagol'nyye konstruksii v russkom yazyke*, [v:] Konferentsiya «Russkiy yazyk: konstruksionnyye i leksiko-semanticheskiye podkhody». SPB., ILI RAN, 12–1 sentyabrya 2013, <http://iling.spb.ru/confs/rusconstr2013/pdf/handouts/stoynovashluinsky.pdf> [dostup: 18.03.2025].

Хирик Э. (2022), *Сериальные глагольные конструкции и их место в турецком языке (перевод с турецкого и глоссирование примеров Кадыровой О.М.)*, [в:] А.И. Коган (отв. ред.), *Проблемы общей и востоковедной лингвистики. Языки Востока: изученное и неизученное*, Москва, с. 154–193 / Khirik E. (2022), *Serial'nyye glagol'nyye konstruksii i ikh mesto v turetskom yazyke (perevod s turetskogo i glossirovaniye primerov Kadyrovoy O.M.)*, [v:] A.I. Kogan (otv. red.), *Problemy obsh'ej i vostokovednoj lingvistiki. Yazyki Vostoka: izuchennoye i neizuchennoye*, Moskva, s. 154–193.

Шведова Н.Ю. (1960/2003), *Очерки по синтаксису русской разговорной речи*, Москва / Shvedova N.Yu. (1960/2003), *Ocherki po sintaksisu russkoy razgovornoy rechi*, Moskva.

Шлуинский А.Б. (2010), *Синтаксис глагольной группы и сериальные конструкции в языках эве и акан*, [в:] В.А. Виноградов (ред.), *Основы африканского языкознания. Синтаксис именных и глагольных групп*, Москва: Academia, с. 413–500 / Shluinskiy A.B. (2010), *Sintaksis glagol'noy gruppy i serial'nyye konstruksii v yazykakh eve i akan*, [v:] V.A. Vinogradov (red.), *Osnovy afrikanskogo yazykozvaniya. Sintaksis imennykh i glagol'nykh grupp*, Moskva: Academia, s. 413–500.

Шлуинский А.Б. (2018), *Сериальные глагольные конструкции в языке акебу*, [в:] *Типология морфосинтаксических параметров*, Том 1, выпуск 1, с. 151–171 / Shluinskiy A.B. (2018), *Serial'nyye glagol'nyye konstruksii v yazyke akebu*, [v:] *Tipologiya morfosintaksicheskikh parametrov*, Tom 1, vypusk 1, s. 151–171.

Источники эмпирического материала:

Национальный корпус русского языка, www.ruscorpora.ru [доступ: 18.03.2025] / Natsional'nyy korpus russkogo yazyka, www.ruscorpora.ru [dostup: 18.03.2025].

Turkish Web 2020 (Sketch Engine), <https://www.sketchengine.eu/corpora-and-languages/turkish-text-corpora/> [доступ: 18.03.2025]

Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

Aleksandra Wróbel

<https://orcid.org/0000-0001-8981-8500>

Uniwersytet Gdański

e-mail: aleksandra.wrobel@ug.edu.pl

Motywy zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki

Motives for fighting foreign words in German in the 19th century on the example of gymnastics

Streszczenie

Niniejsze rozważania skupiają się na motywach zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki. Twórcą ruchu gimnastycznego w Niemczech był zagorzały patriota Friedrich Ludwig Jahn. Wraz ze stworzeniem gimnastyki stworzył przynależny do niej język gimnastyki. Jahn swoją purystyczną postawą dążył do wyeliminowania z języka niemieckiego terminów i określeń obcego pochodzenia. W jego ocenie były one zagrożeniem dla narodu i obywateli. Aspekty narodowe stanowiły główny motyw działalności purystycznej Jahna, a język gimnastyki stał się dla niego istotnym narzędziem do walki z obcymi wpływami oraz do osiągnięcia jedności narodowej. Przypisywał mu kluczową rolę. Język stał się jednoczącą siłą podzielonych Niemiec, a puryzm językowy był troską o dziedzictwo narodowe kraju.

Słowa kluczowe: puryzm językowy, XIX wiek, Niemcy, Friedrich Ludwig Jahn, język gimnastyki

Abstract

The aim of this article is to indicate the motives for combating foreign words in German in the 19th century using the example of the language of gymnastics. The creator of the gymnastics movement in Germany was the patriot Friedrich Ludwig Jahn. Along with the creation of gymnastics, he created the language of gymnastics. Jahn with his purist attitude sought to eliminate terms, terms of foreign origin, from the German language. In

his opinion, they were a threat to the nation and citizens. National aspects were the main motive of Jahn's purist activity and the language of gymnastics became for him an important tool for combating foreign influences and achieving national unity. He gave him a key role. Language was the unifying bond of the fragmented Germany and it was therefore important to pay close attention to the language: language purity was part of the national heritage.

Keywords: linguistic purism, 19th century, Germany, Friedrich Ludwig Jahn, the language of gymnastics

Przedmiotem niniejszych rozważań jest język sportu, a dokładnie język gimnastyki w XIX wieku w Niemczech. Wychowanie fizyczne, inaczej gimnastyka bądź turnerstwo, odegrało znaczącą rolę w historii Niemiec i do dzisiaj jest tematem ponadczasowym. Ze względu na ważność polityczną okresu powstania ruchu gimnastycznego język gimnastyki jest tematem wartym zbadania, szczególnie z perspektywy historyczno-językowej. Stworzony przez pomysłodawcę tej dyscypliny sportowej, Friedricha Ludwiga Jahna, język gimnastyki przetrwał po dzień dzisiejszy i w znacznym stopniu wszedł do powszechnego użytku. Część dyscyplin oraz powiązane z nimi słownictwo, które w XIX wieku zaliczały się do ruchu gimnastycznego, tworzą dzisiaj samodzielne dyscypliny sportowe. Istotnym aspektem tworzenia języka gimnastyki przez Jahna było dążenie do wyeliminowania wyrazów obcego pochodzenia i skupienie się wyłącznie na pojęciach pochodzenia niemieckiego. Friedrich Ludwig Jahn przyjął czynną postawę dążącą do dbania o piękno języka niemieckiego. Gimnastyka i język gimnastyki były i są ściśle związane z niemiecką kulturą, historią i polityką, tworząc jednocześnie punkt wyjścia do badań w zakresie językowym, historycznym i społeczno-kulturowym. Czy można mówić o puryzmie językowym w odniesieniu do języka gimnastyki? Jakie były motywy zwalczania wyrazów obcych w XIX wieku na przykładzie Jahnowskiego języka gimnastyki? Co sądził Jahn o rozpowszechnianiu i kultywowaniu ruchu gimnastycznego oraz powiązanego z nim języka? Jakie idee i wymagania postawił sobie Friedrich Ludwig Jahn, tworząc wspomniany język? Powyższe pytania stanowią istotę naszych rozważań.

Ruch gimnastyczny i język gimnastyki w XIX wieku w Niemczech

Pomysłodawcą i twórcą ruchu gimnastycznego w Niemczech w XIX wieku był Friedrich Ludwig Jahn (1778–1852) określany jako ojciec gimnastyki. Jahn wprowadził pojęcia *Turnen* i *Turnbewegung* (gimnastyka, ruch gimnastyczny) jako określenia na ćwiczenia i przyrządy, na których wykonywane były ćwiczenia gimnastyczne. W latach 1806 i 1807 Niemcy znajdowały się w punkcie zwrotnym w kontekście rozwoju narodowego Niemiec. Jednocześnie był to czas utworzenia ruchu gimnastycznego, który był częścią powstającego od 1800 roku niemieckiego ruchu narodowego i odegrał istotną rolę w kształtowaniu nacjonalizmu społecznego w Niemczech. Przemiany polityczne i gospodarcze wpłynęły zatem na rozwój ruchu gimnastycznego, który w konsekwencji rozprzestrzenił się nie

tylko w Niemczech, ale także w innych krajach Europy. Gimnastyka była ściśle związana z samym pomysłodawcą tej dyscypliny sportowej, a jej celem było patriotyczne wychowanie i przygotowanie młodzieży do służby wojskowej. Jahn chciał w ten sposób uchronić kraj przed panowaniem francuskim, a swoje nadzieje pokładał w młodych mężczyznach, których chciał przygotować do ewentualnej walki z Napoleonem. Zadaniem gimnastyki było zatem z jednej strony harmonijne kształtowanie ciała i duszy, z drugiej zaś była ona środkiem do osiągnięcia celu. Koncepcja Jahna skupiała się na społecznej odpowiedzialności człowieka względem drugiego człowieka. Istotą było pobudzenie świadomości narodowej obywateli, którzy mieli za zadanie wziąć przyszłość w swoje ręce, walczyć o swoje prawa, budować ducha obywatelskiego i tożsamość narodową (Jahn, Eiselen, 1816). Naród miał być najwyższą wartością i najważniejszą formą uspołecznienia.

Śmiało można stwierdzić, że gimnastyka odegrała znaczącą rolę w historii Niemiec w XIX wieku i była wykorzystywana do edukacji i rozwoju obywateli. Michael Krüger określił ruch gimnastyczny jako szczególną i symboliczną formę niemieckiego nacjonalizmu (por. François, 2001).

Friedrich Ludwig Jahn łączył w ruchu gimnastycznym zarówno cele polityczne, patriotyczne, militarne, jak i społeczne. Gimnastykę oraz przynależny do niej język można zdefiniować jako narodowy system komunikacji, który realizował się w postawie osób uprawiających tę dyscyplinę, jak też w samym ruchu gimnastycznym oraz w postaci licznych symboli wzmacniających poczucie wspólnoty narodowej, takich jak patriotyczne hasła, flaga, pieśni (por. Pfister, 2001: 202–220). Gimnastyka reprezentowała zatem interesy całego narodu. Pod pojęciem systemu komunikacji rozumie się również formę życia wspólnego, wspieranego poczuciem wolności i własnej wartości. Ruch gimnastyczny z jednej strony skupiał się na ćwiczeniach fizycznych, a z drugiej strony prowadził do umacniania uczuć wspólnoty obywatelskiej i jedności narodowej wśród społeczeństwa, które łączyły wspólny język, kultura i historia. System komunikacji był też rozumiany sam w sobie jako język gimnastyki, czyli terminologia gimnastyczna będąca narzędziem komunikacji, ułatwiającym porozumiewanie się na placu sportowym. Język gimnastyki, czyli *Turmsprache*, miał być zrozumiały dla wszystkich obywateli. Był narzędziem służącym do rozwoju obywateli oraz pogłębiania ich świadomości narodowej.

Friedrich Ludwig Jahn sam określa go mianem języka sztucznego, któremu przypisuje żywotność, ponieważ inspirację do jego tworzenia czerpie bezpośrednio z życia „Soll eine Kunstsprache lebendig sein, so muß sie aus dem Leben hervorgehn” (Jahn, Eiselen, 1816: 26). Można więc wysnuć wniosek, że chciał stworzyć system komunikacji, który miał ułatwić porozumiewanie się na placu gimnastycznym, zachęcić do uprawiania tej dyscypliny sportowej i rozpowszechnić ją na cały kraj.

Friedrich Ludwig Jahn akcentował mocno istotną rolę języka ojczystego. Według niego każdy naród realizuje się w swoim języku ojczystym „In seiner Muttersprache ehrt sich jedes Volk, [...]” (Jahn, 1816).

Puryzm językowy w XIX wieku

Według Petera von Polenza mówimy o dwóch epokowych cechach XIX wieku. Należą do nich: po pierwsze, przejście od klasy feudalnej do społeczeństwa przemysłowego, a po drugie, nacjonalizm (por. Peter von Polenz, 1999). Wiek XIX, dotknięty doświadczeniami francuskiego panowania i wojen wyzwoleniczych, naznaczony był wydarzeniami, które zradyzowały niemiecki nacjonalizm językowy, ale nie doprowadziły do powstania państwa narodowego ani do liberalizacji i demokratyzacji na poziomie politycznym. Przychodzi zatem czas, kiedy rozczarowani obywatele wycofują się w sferę języka, literatury, sztuki i edukacji (por. Stukenbrock, 2005: 241). O ile w XVII i XVIII wieku mówiło się o stworzeniu symbolu narodowego, jakim był „główny język niemiecki”, o tyle w XIX wieku mówiło się o ustanowieniu „języka standardowego” (por. Stukenbrock, 2005: 241). Pojęcie puryzmu języka niemieckiego jest określane jako wysiłki zmierzające do oczyszczenia języka niemieckiego z obcych słów i zapożyczeń. Jest to próba samodzielnego ograniczenia wpływów innych języków poprzez zastąpienie obcego leksykonu odpowiednimi słowami niemieckimi lub stworzenie zupełnie nowych wyrazów niemieckich. W Niemczech według Petera von Polenza termin *puryzm językowy* nawiązuje do działań zmierzających do kultywowania języka w XVII i XVIII wieku w odniesieniu do dwóch zasadniczych tendencji. W centrum tych dążeń było z jednej strony unikanie obcych słów, a z drugiej strony hołdowanie i ugruntowywanie języka niemieckiego (Polenz, 1967). Głównym motywem zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX-wiecznym puryzmie był motyw narodowy, czyli „oczyszczanie” języka ojczystego z obcych elementów, które miało służyć podtrzymaniu świadomości narodowej obywateli.

W XIX wieku puryzm językowy nie koncentrował się już na języku literatury i nauki, tak jak to było w wiekach XVII i XVIII, a skupiał się na zwalczaniu i usuwaniu obcych słów z języka ojczystego. Działalność purystyczna w tym czasie była bardzo zintensyfikowana. Oznacza to, że nowo rozbudzone uczucia narodowe były jednoznaczne z kultywowaniem języka niemieckiego. Oczywiście, puryzm językowy nie był zjawiskiem wyłącznie niemieckim, ale był ogólnie rozpowszechniony w krajach wschodzących. Jako przykład można podać Polskę. Zarówno w Niemczech, jak i w Polsce język można określić jako spoiwo, które w ówczesnym czasie jednoczy i scala naród. Miało to szczególne znaczenie na tle braku państwowości narodowej. Dążenie do czystości języka ojczystego było walką o własny naród i tożsamość narodową. Puryzm językowy stał się więc częścią kulturalno-politycznej walki o niepodległość. Zjawisko to było związane z konkretnymi faktami politycznymi. Na początku XIX wieku aktywność niemieckich purystów skierowana była głównie na zwalczanie wpływów języka francuskiego, co wiązało się z oporem wobec trwającej w tym czasie okupacji napoleońskiej. Polska dla przykładu była podzielona (od końca XVIII wieku do 1918 roku) między trzy mocarstwa okupacyjne: Prusy, Rosję i Austrię. Nie było niepodległego państwa polskiego, i o to właśnie w sposób szczególnie zabiegano. Sytuacja polityczna w konsekwencji doprowadziła do rozbudzenia nastrojów narodowych i zdystansowania się od władz okupacyjnych (Schiewe i in., 2010: 13).

Można śmiało stwierdzić, że aspekty narodowe stanowiły główny motyw działalności purystycznej w Niemczech w XIX i w pierwszych dziesięcioleciach XX wieku. Niemcy są krajem, który od wieków w szczególny sposób borykał się z problemem zespolenia pojęć języka, kultury i narodu. Niemieccy intelektualiści mieli znaczący wpływ na wskazany wyżej dyskurs. Zarówno językoznawcy, jak i różne zainteresowane strony oraz grupy opowiadali się za puryzmem językowym w Niemczech z pobudek patriotycznych (por. Fettig, 2009: 6). W XIX wieku tradycja kultywowania języka i puryzmu nie została zniszczona, co potwierdza powstanie w tym czasie różnych związków i stowarzyszeń, które walczyły z tym, co obce i skupiały się na języku niemieckim. W 1814 roku Karl C.F. Krause i Christian H. Wolke założyli Berlińskie Towarzystwo Języka Niemieckiego (por. Schmidt, 1983: 278–289). Następnie w 1817 roku Georg F. Grotefend powołał do życia Frankfurckie Stowarzyszenie Uczonych Języka Niemieckiego (Grotefend, 1818: 9–11). Kolejnym krokiem w tak zwanej walce z obcymi słowami było założenie w roku 1848 w Heidelbergu przez Josefa D.C. Bruggera Stowarzyszenia na rzecz Czystego Języka Niemieckiego (Brugger, 1862: 9). Te historyczne wydarzenia są ściśle powiązane z wojnami napoleońskimi. W tym czasie, tj. w XIX wieku, wpływ cudzoziemców postrzegano jako egzystencjalne zagrożenie dla tożsamości narodowej. Wśród najważniejszych działań nad zachowaniem języka niemieckiego w omawianym okresie konsekwentnie podkreśla się walkę ze słowami obcymi, uzasadnioną przede wszystkim motywami narodowymi: potencjalne zalanie języka niemieckiego słowami obcego pochodzenia określano jako zniewolenie psychiczne oraz powód do osłabienia uczuć narodowych i świadomości narodowej obywateli. Realne lub przynajmniej jako takie postrzegane zagrożenie dla narodu i języka ze strony obcych rządów francuskich doprowadziło do refleksji jednostki oraz wzrostu świadomości obywateli. Tożsamość narodowa i język ojczysty stopniowo zyskiwały na znaczeniu. Wszystko to doprowadziło do wzmocnienia uczuć narodowych. W szerszym kontekście mowa tu o duchu narodowym, duchu obywatelskim i dyskursie językowo-nacjonalistycznym (por. Stukenbrock, 2005: 246). Obywatele chcieli mieć realny wpływ na kształtowanie własnego życia. Identyfikowali się z narodem, przyjęli postawę patriotyczną, odkryli na nowo swoją tożsamość narodową.

O purystycznych dążeniach Jahna w XIX wieku

W XIX wieku puryzm językowy łączono z ideą jedności Niemiec. Zarówno postawa purystyczna, jak i dążenia do puryzmu językowego widoczne są w działalności Friedricha Ludwiga Jahna. Stworzona przez niego gimnastyka i przynależny do niej język gimnastyki były narzędziem do ratowania narodu niemieckiego przed obcym panowaniem oraz obcymi wpływami. W swoim dziele *Die Deutsche Turnkunst* Jahn przedstawił podstawy do ukształtowania się języka gimnastyki i klarownie usystematyzował ćwiczenia gimnastyczne. We wstępie swojej książki opisuje bardzo szczegółowo rolę i funkcję gimnastyki oraz języka gimnastyki. Ponadto drobiazgowo wymienia, jakim wymaganiom i regułom powinien odpowiadać i sprostać język gimnastyki oraz w jaki sposób należy tworzyć

nowe pojęcia w tym obszarze. Zasad, które zredagował we wstępie do swojej książki, sam przestrzegał, tworząc terminologię gimnastyczną.

Wszystkie założenia Jahna są ze sobą ściśle spójne. Jednakże najważniejsze było dla niego to, aby słowa pochodziły z języka niemieckiego i miały niemieckie pochodzenie. Jego pierwszy wymóg wykluczał użycie obcych słów i jasno wskazywał na jego purystyczną postawę: „eine Deutsche Wurzel sein, oder nachweislich von einer solchen stammen” (Jahn, Eiselen, 1816: 50). Można w tym miejscu wymienić wiele przykładów, wyrazów pochodzenia francuskiego, które zostały zastąpione przez Jahna niemieckimi odpowiednikami. Termin *echappés* został zastąpiony przez *Hocke*, a *Pommaden* – pojęciem *Sattel*. Zamiast francuskiego *Croisé* mamy u Jahna *Schere*, natomiast *Volten* zostało zamienione na *Drehung* (Jahn, Eiselen, 1816). Kolejno można wymienić *Ecarté* i *Ecarquillade*, dla których Jahn znalazł następujące odpowiedniki: *Kreuzsprung* i *Grätsprung/Grätschsprung*. Innym przykładem jest termin *voltigieren*, który pochodzi z języka francuskiego i nie ma niemieckich korzeni. W celu uniknięcia wpływów z języka francuskiego Jahn wprowadził do języka gimnastyki słowo *schwingen*. Francuskie określenie na ćwiczenia gimnastyczne *Pirouette*, które używane było przez poprzednika Jahna, Johanna Christopha GutsMuthsa, zamienione zostało na *Drehung*. Termin *Balance* zastąpił słowem *Schweben*.

Tabela 1 przedstawia zestawienie wybranych pojęć z języka francuskiego oraz ich odpowiedników wprowadzonych do języka gimnastyki przez Friedricha Ludwiga Jahna.

Tabela 1. Wybrane niemieckie odpowiedniki określeń z języka francuskiego, wprowadzone do języka gimnastyki w XIX wieku przez Jahna

Terminologia z języka francuskiego Johann Christoph GutsMuths <i>Gymnastik für die Jugend</i> (1804)	Odpowiedniki w języku niemieckim Friedrich Ludwig Jahn <i>Die Deutsche Turnkunst</i> (1816)
Echappés	Hocke
Pommaden	Sattel
Volten	Drehung/Kreis
Ecartés/Ecarquillade	Kreuzsprung
Revers	Kehre
Croisé	Schere
Pirouette	Drehung
Balance	Schweben
Ricochettieren	Gellen
voltigieren	schwingen

Źródło: GuthsMuts, 1804; Jahn, Eiselen, 1816.

Jahn postrzegał gimnastykę nie tylko w kategoriach aktywności fizycznej, ale także wskazywał na kluczową rolę języka niemieckiego jako języka ojczystego. We wstępie do swojego dzieła *Die Deutsche Turnkunst* (Jahn, Eiselen, 1816) Jahn zwraca uwagę na znaczenie ruchu gimnastycznego, języka gimnastyki oraz starań purystów. Punktem wyj-

ścia puryzmu językowego były dla Jahna boiska gimnastyczne. Trzeba jednak zaznaczyć, że początkowo pomysły i działania Jahna nie spotkały się z powszechną aprobatą. Nie zabrakło oczywiście wątpliwości i krytyki, na co Jahn wskazuje także we wstępie swojej książki *Die Deutsche Turnkunst*:

Doch sonderte sich ein Kern aus, der auch im Winter als Stamm zusammenhielt, und mit dem dann im Frühjahr 1811 der erste Turnplatz in der Hasenheide eröffnet wurde. Jetzt wurden im Freien, öffentlich und vor jedermanns Augen von Knaben und Jünglingen mancherlei Leibesübungen unter dem Namen Turnkunst in Gesellschaft getrieben. Damals kamen die Benennungen Turnkunst, turnen, Turner, Turnplatz und ähnliche miteinander zugleich auf. Das gab nun bald ein gewaltig Gelaufe, Geschwatz und Geschreie. Selbst durch französische Tagblätter mußte die Sache Gassen laufen. Aber auch hier zu Lande hieß es anfangs: Eine neue Narrheit, die alte Deutschheit wieder aufbringen wollen. Dabei blieb es nicht. Vorurtheile wie Sand am Meer wurden von Zeit zu Zeit ruchtbar. Sie haben bekanntlich niemals vernünftigen Grund, mithin wäre es lächerlich gewesen, da mit Worten zu widerlegen, wo das Werk deutlicher sprach (Jahn, Eiselen, 1816: 10).

Jahn zaznacza w tym fragmencie, że pierwsze boisko sportowe, na którym uprawiano gimnastykę, powstało w 1811 roku w Hasenheide. Było to miejsce publiczne, gdzie inni obywatele mogli podziwiać młodych chłopców, którzy wykonywali ćwiczenia gimnastyczne. Przyglądanie się tym wydarzeniom miało również zachęcić oglądających do współuczestnictwa w celu rozpowszechnienia gimnastyki w całym kraju. W tym samym czasie powstały pojęcia *Turnkunst*, *turnen*, *Turner*, *Turnplatz* (gimnastyka, gimnastyk, boisko gimnastyczne) oraz pozostała terminologia bezpośrednio związana z ruchem gimnastycznym. W powyższym fragmencie Jahn podkreśla, że jego działania nie zawsze cieszyły się uznaniem, a wręcz przeciwnie – były negowane i nazywane szaleństwem.

Można zatem stwierdzić, że Jahn jako patriota walczył z tym, co obce zarówno poprzez powstanie niemieckiego ruchu gimnastycznego, jak i kształtowanie się języka gimnastycznego. Jahn mógł konsekwentnie realizować swoją reformę językową właśnie za sprawą utworzonego języka gimnastyki. Jako patriota rozumiał pod pojęciem *obcy* francuzów oraz ich język ojczysty. Walczył zatem z panowaniem francuskim, z Napoleonem i z językiem francuskim. Już w słowie *turn* wskazuje, że uważa *turn-* za oryginalne słowo niemieckie i że francuski *tourner* jest zapożyczeniem z języka niemieckiego. W swojej książce *Die deutsche Turnkunst* podkreśla w odniesieniu do języka gimnastyki niekwestionowane prawo do nazywania rzeczy niemieckich po niemiecku, a dzieła niemieckiego niemieckim: „unbestrittenes Recht, eine deutsche Sache in deutscher Sprache, ein deutsches Werk mit deutschem Wort zu benennen”. W dalszej części pisze: „Warum auch bei fremden Sprachen betteln gehen und im Ausland auf Leih und Borg nehmen, was man im Vaterland reichlich und besser hat” (por. Jahn, Eiselen, 1816: 25). W tym zdaniu dobitnie zaznacza, że język niemiecki ma bardzo bogate słownictwo i nie ma potrzeby zapożyczania słów z innych, obcych krajów. Jahn nade wszystko cenił język niemiecki i przypisywał mu bardziej wszechstronne możliwości wyrazu niż innym językom. Widział w języku ojczystym ogromny potencjał i podkreślał, że język gimnastyki został stworzony dla ludzi o uczuciach patriotycznych, aby przyczynić się do jedności Niemiec.

Charakterystyczny dla tego języka był dobór przez Jahna słownictwa powszechnie znanego, prostego, łatwo wpadającego w ucho. Jednocześnie był to język fachowy. Celem było łatwe zapamiętanie terminologii. O języku Jahn pisał: „möglichts genau, bestimmt, treffend und merkbar sein” (Jahn, Eiselen, 1816: 44). Oznacza to, że miał być to język dokładny, precyzyjny, skrupulatny.

Priorytetem zaś Jahna, i innych purystów XIX wieku, było oczyszczenie języka ojczystego z obcej terminologii.

Odnowa duchowa narodu łączona była z czystością języka. Poprzez unikanie obcych, wręcz wrogich pojęć można było także ustrzec się myślenia o obcych wpływach. Jahn pisał o języku niemieckim następująco: „Ihr Wortmengerei – Armuth, Reinheit – Reichthum und Reinigung – Bereicherung. Die Fremdsucht ist ihr Galle, Gift und Greuel, ein Irrleuchten im Dämmer und Nebel“ (Jahn, Eiselen, 1816: 27–28). To, co najistotniejsze w cytowanym fragmencie, to określenie obcych wpływów jako siły niszczącej i zatruwającej to, co niemieckie.

Jahn przestrzegał przed wrogimi wpływami, uznając je za egzystencjalne zagrożenie dla tożsamości narodowej i najzwyczajniej krytykował wszystko, co obce. Określał *obce* jako niebezpieczne dla ludu i narodu niemieckiego. Ponadto był negatywnie postrzegany przez użytkowników obcych pojęć, którzy w przeciwieństwie do niego wspierali nową terminologię i nie widzieli w niej niczego złego. On zaś krytykował taką postawę, a użytkowników niechcianego języka i terminologii określał mianem zdrajców Niemiec (Jahn, 1810: 334). Jego postawa była bardzo radykalna, a on sam był nietolerancyjny wobec wszystkich użytkowników obcych słów. To Jahn wymyślił termin *Volkstum* (naród, bycie narodem), obejmujący różne aspekty życia, w tym kulturę, historię i mentalność, związane z danym narodem. Podsumowując, można śmiało stwierdzić, że wśród motywów zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim dominowały motywy narodowe, a „oczyszczanie” języka ojczystego z obcych elementów miało służyć podtrzymaniu świadomości narodowej obywateli (Lipczuk, 2014: 35).

Podsumowanie

Język gimnastyki zmieniał się wraz z upływem czasu. Należało go dostosować do nowych warunków i wymagań społeczeństwa oraz następujących zmian politycznych. Takie działania można dostrzec w purystycznych dążeniach językowych Jahna, które były ściśle powiązane z polityką w ówczesnym czasie. Głównym celem było usunięcie z języka ojczystego słów obcych i zastąpienie ich słownictwem niemieckim. Rewolucja francuska, okupacja terytoriów niemieckich przez Francję sprzyjały upolitycznieniu oczyszczania języka w sensie niemieckiego nacjonalizmu, który stopniowo wypierał stary patriotyzm kulturowy i był nacjonalizmem językowym mającym pierwotną symboliczną funkcję języka. W okresie „przebudzenia narodowego” przeciwko Napoleonowi puryzm językowy nie cieszył się początkowo dużym zainteresowaniem opinii publicznej, był jednak bardzo intensywnie omawiany w kręgach akademickich jako temat językoznawczy (por. Polenz von Peter, 1999: 266). Zdaniem purystów słownictwo niemieckie było gwarantem tożsa-

mości narodowej i tożsamości językowej. Z tego powodu Jahn, jako patriota, chciał oczyścić język ojczysty z obcych słów i wzbudzić ducha narodowego wśród obywateli. Była to metoda walki przeciwko wrogim, zagrażającym narodowi niemieckiemu wpływom.

Podsumowując, można stwierdzić, że motywy i dążenia puryzmu językowego są wyraźnie widoczne w twórczości Friedricha Ludwiga Jahna, a także w stworzonej przez niego gimnastyce i języku gimnastyki. Dla Jahna jako patrioty poczucie jedności narodowej i odnowa społeczna były najważniejsze w powstaniu i szerzeniu ruchu gimnastycznego. Gimnastyka i język gimnastyki były środkiem do osiągnięcia celu, budowania tożsamości narodowej obywateli. Język gimnastyki miał według koncepcji Jahna szereg funkcji do spełnienia, był między innymi narzędziem komunikacji między nauczycielami i uczniami, którzy uprawiali tę dyscyplinę.

Obecnie mało kto czuje się zwolennikiem puryzmu językowego. Termin ten jest dzisiaj anachronizmem. Wysiłki mające na celu zapewnienie, aby w języku niemieckim było niewiele obcych słów, można raczej przypisać krytyce języka i kultywowaniu języka, którym zajmuje się kilka stowarzyszeń językowych.

Współcześnie przedmiotem dyskusji może być problem anglicyzmów. Wskazuje się tu często na uleganie modzie i snobizmowi oraz na motywy komunikacyjne, czyli problemy w porozumiewaniu się. Obecnie nie ma uzasadnienia dla kryterium narodowego, nie istnieje przecież zagrożenie dla tożsamości narodowej. O użyciu zapożyczeń decydować powinna funkcjonalność danego zapożyczenia oraz zwyczaj językowy. Ponadto jeżeli wyrażenia obce wypełniają określone luki w słownictwie, spełniają określone funkcje nominacyjne (nazewnicze) albo ekspresywne, to nie ma powodu, żeby je zwalczać. Podobnie jest w przypadku, gdy dany wyraz zadomowił się w języku i jest powszechnie używany, czyli uzyskał swój wyraźny uzus.

Stowarzyszenia na rzecz ochrony języka sprzeciwiają się używaniu anglicyzmów i próbują zastąpić je niemieckimi terminami. W Niemczech tą tematyką zajmuje się Stowarzyszenie Języka Niemieckiego (Verein Deutsche Sprache, VDS) (por. Lipczuk, 2014: 200). W tym celu oferowane są również słowniki niemieckie. W niektórych dyscyplinach sportu, na przykład piłce nożnej, można obecnie spotkać dużą liczbę słów obcych, zwłaszcza zaczerpniętych z języka angielskiego (por. Timm, 2005: 101, 278).

Wyrazy pochodzenia obcego są we współczesnym języku naturalnym składnikiem języka ojczystego. Dotyczy to zarówno języka niemieckiego, jak i polskiego, w obu językach znaczną część słownictwa stanowią właśnie wyrazy zapożyczone. Spełniają one funkcję leksykalną, stylistyczną i tekstową, wzbogacają każdy z tych języków. Nie ma więc wielu powodów, żeby zapożyczenia piętnować i eliminować.

Bibliografia

- Brugger J.D.C. (1862), *Geschichte der Gründung und Entwicklung des Vereins der deutschen Reinsprache*, Heidelberg: University of Michigan Library.
- Fettig D. (2009), *Sprachpurismus und Internationalismen. Studienarbeit*, München: GRIN Verlag.

- François E. (2001), *Deutsche Erinnerungsorte. Bd. 2*, München: Beck.
- Grotefend G.F. (1818), *Abhandlungen des frankfurtischen Gelehrtenvereines für deutsche Sprache. Bd. 1*, Frankfurt am Main: Varrentrapp.
- GutsMuths J.Ch.F. (1804), *Gymnastik für die Jugend, enthaltend eine praktische Anweisung zu Leibesübungen*, Schnepfenthal: Buchhandlung der Erziehungsanstalt.
- Jahn F.L., Eiselen E.W.B. (1816), *Die Deutsche Turnkunst zur Einrichtung der Turnplätze*, Berlin: Auf Kosten der Herausgeber.
- Krüger M. (1993), *Einführung in die Geschichte der Leibeserziehung und des Sportes. Leibeserziehung im 19. Jahrhundert: Turnen fürs Vaterland. Bd. 2*, Schondorf: Hofmann.
- Krüger M. (2000), *Turnen und Turnphilologie des 19. Jahrhunderts als Vorläufer der modernen Sportwissenschaft*, „Sportwissenschaft”, 30/2, s. 197–210.
- Lipczuk R. (2014), *Walka z wyrazami obcymi w Niemczech – historia i współczesność*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych.
- Meyers Großes Konversations-Lexikon. Bd. 20 (1909), Leipzig: Bibliographisches Institut.
- Pfister G.U. (2001), *Frisch, fromm, fröhlich, frei*, [w:] E. François, H. Schulze (red.), *Deutsche Erinnerungsorte. Bd. 2*, München: Beck.
- Polenz P. von (1967), *Sprachpurismus und Nationalsozialismus. Die „Fremdwort“-Frage gestern und heute*, [w:] B. von Wiese, R. Henß (red.), *Nationalismus in Germanistik und Dichtung. Dokumentation des Germanistentages in München vom 17.–22. Oktober 1966*, Berlin: Erich Schmidt Verlag, s. 79–112.
- Polenz P. von (1999), *Deutsche Sprachgeschichte von Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. 3. 19. und 20. Jahrhundert*, Berlin: De Gruyter.
- Röthig P. (1992), *Sportwissenschaftliches Lexikon*, Schorndorf: Hofmann.
- Schiewe J., Lipczuk R., Nerlicki K., Westphal W. (2010), *Kommunikation für Europa II. Sprache und Identität*, Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schmidt H. (1983), *Die Berlinische Gesellschaft für deutsche Sprache an der Schwelle der germanistischen Sprachwissenschaft*, „Zeitschrift für Germanistik”, 4/3, s. 278–289.
- Stukenbrock A. (2005), *Sprachnationalismus: Sprachreflexion als Medium kollektiver Identitätsstiftung in Deutschland (1617/1945)*, Berlin: De Gruyter.
- Timm F. (2005), *Das moderne Fremdwörterlexikon: Unbekannte Begriffe schnell verstehen und sicher anwenden*, Köln: Naumann & Göbel.

Agnieszka Patalong <https://orcid.org/0009-0001-5055-228X>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: agnieszka_patalong@wp.pl

Natręctwa i maniery w języku polskim – cz. I

Obsessions and manners in the Polish language – Part I

Streszczenie

Artykuł porusza zjawisko deminutywności w języku, które może być odbierane zarówno negatywnie – jako infantylne lub nieodpowiednie, jak i pozytywnie – jako naturalna ewolucja języka i sposób wyrażania emocji. Użycie zdrobnień często pełni funkcje emocjonalne i komunikacyjne, budując bliskość, czułość czy sympatię między rozmówcami. Szczególnie widoczne jest to w kontekście współczesnych transmisji sprzedażowych, na przykład na Facebooku, gdzie zdrobnienia służą budowaniu relacji z klientem i tworzeniu przyjaznej atmosfery. Zauważa się jednak, że mimo istniejących opracowań temat ten nadal zawiera niewystarczająco zgłębione obszary. Celem artykułu jest nie tylko analiza i identyfikacja tych zjawisk, ale również odkrycie ich źródeł i znaczenia.

Słowa kluczowe: deminutywa, natręctwa, maniery językowe, moda językowa, snobizm językowy

Abstract

This article explores the phenomenon of diminutives in language, which can be perceived both negatively – as infantilizing or inappropriate – and positively, as a natural evolution of language and a means of expressing emotion. The use of diminutives often serves emotional and communicative functions, fostering closeness, affection, or sympathy between interlocutors. This is particularly evident in the context of contemporary sales broadcasts, such as those on Facebook, where diminutives help build relationships with customers and create a friendly atmosphere. However, despite existing studies, this topic still includes areas that remain insufficiently explored. The aim of the article is not only to analyze and identify these phenomena, but also to uncover their origins and significance.

Keywords: diminutives, verbal tics, linguistic mannerisms, language fashion, linguistic snobbery

Wprowadzenie

Deminutywność może być postrzegana jako zjawisko negatywne, a używanie nadmiernych form zdrobniałych – odbierane jako infantylne lub nieodpowiednie w niektórych kontekstach komunikacyjnych. Jednakże deminutywność może być również postrzegana jako naturalna ewolucja języka, odzwierciedlająca subtelne zmiany w sposobie, w jaki ludzie wyrażają swoje myśli i uczucia. Moda językowa może odwzorowywać trendy społeczne, kulturowe i emocjonalne w danym czasie i miejscu. Jest to zjawisko dynamiczne, które może być trudne do uchwycenia w statycznych opisach lingwistycznych. Dlatego dyskusje na temat deminutywności często uwzględniają różne perspektywy i interpretacje, a samo zjawisko podlega nieustannym przewartościowaniom w kontekście zmieniającej się kultury i sposobów komunikacji. Stosowanie zdrobnień lub deminutywów w języku może mieć różnorodne funkcje i jest często związane z różnymi kontekstami społecznymi, emocjonalnymi i komunikacyjnymi. W kontekście emocjonalnym używanie zdrobnień może dodawać wyrazu emocjom, na przykład czułości, troski, sympatii lub radości. Użycie zdrobniałego słowa może sugerować większą bliskość czy intymność między rozmówcami. To również chęć pewnego rodzaju spoufalenia się, zażyłości (tu już jako wyraz funkcji komunikacyjnej). W niektórych przypadkach zdrobnień używa się w celu wywołania humoru lub lekkości rozmowy. Bardzo zauważalne jest to nie tylko w rozmowach *tête-à-tête*, ale również podczas emitowanych transmisji sprzedażowych na portalu Facebook. Osoby prowadzące transmisje sprzedażowe często używają spieszczień i zdrobnień, aby wywołać pozytywny odbiór i emocje u potencjalnych klientów. Poprzez stosowanie tych technik starają się budować atmosferę sympatii, bliskości i zaufania, co ma sprzyjać nawiązaniu więzi z widzami/odbiorcami/klientami. Dzięki temu osoby te chcą stworzyć przyjemne i przyjazne środowisko, które pozwoli na łatwiejsze podejmowanie decyzji zakupowych oraz zwiększy szanse na finalizację transakcji.

Natręstwa językowe – infantylizmy, deminutywa i hipokorystyki

W literaturze przedmiotu dominuje pogląd, że moda językowa to: moda w języku, maniera językowa, snobizm językowy, natręstwa językowe. To właśnie te sformułowania pojawiają się przy opisywaniu współczesnego słownictwa (Szymczak-Rozlach, 2020: 73–84). Helena Kajetanowicz (2008: 42) uważa, że właściwie wszyscy ulegają mowie językowej i, co ciekawe, najczęściej wybierają te zwroty, które słyszą u innych użytkowników języka. Autorka podkreśla, że moda językowa jest zjawiskiem niekorzystnym oraz niebezpiecznym. Na poparcie swojej tezy przywołała słowa językoznawców, Andrzeja Markowskiego: „młodość, mądrość i władza – oto pożądane cechy, których rzekomo nabywamy, posługując się wyrazami modnymi. Snobizm jest bardzo złym doradcą, powstają wypowiedzi niepotrzebnie «uczone», napuszone, a często śmieszne”, i Jana Miodka: „natręt to idiotyczna przepustka do wyższego stylu” (za: Szydłowska, 2002: 268). *Snobizm językowy* odnosi się do postawy lub zachowań polegających na wywyższaniu

się poprzez używanie wyrafinowanego, specjalistycznego lub trudnego do zrozumienia języka. Osoby praktykujące snobizm językowy często starają się demonstrować swoją wiedzę lub wyższy status społeczny przez posługiwanie się skomplikowanymi słowami, terminami lub konstrukcjami zdaniowymi. Mogą również unikać prostego, potocznego języka, uważając go za mniej wyszukany. Snobizm językowy może przybierać różne formy, takie jak: używanie obcojęzycznych zwrotów bez potrzeby; stosowanie specjalistycznych terminów nawet w sytuacjach, gdzie są one zbędne; używanie archaicznych lub nietypowych form językowych. Częstokroć jest to sposób na wydzielenie się społeczne, pokazanie się jako członek elitarnej grupy, która posługuje się specyficznym językiem. Aleksander Kiklewicz (2018b: 81) podkreśla, że snobizm językowy nie jest równoważny z symulacją semantyczną, gdyż obejmuje także zjawiska formalne. Na przykład dotyczy masowych zapożyczeń we współczesnym języku rosyjskim wyrazów i grup wyrazowych pochodzenia angielskiego.

Moda w języku stanowi rozprzestrzenianie się pewnych form językowych, które mogą się wyrażać w: wymowie, formach gramatycznych, słowotwórstwie, słownictwie etc. Moda językowa może przejawiać się szczególną ekspansywnością cech językowych w określonych warstwach społecznych, wiekowych czy środowiskowych (Surendra, 2019: 22). Modą językową nie jest jedynie przyswajanie wyrazów obcych. Może ona się wyrażać w powracaniu do słów rodzimych, dawno przyswojonych, które stają się wygodne, poręczne i w pewnym momencie się aktualizują. Wyrazy takie stają się modne, ekspansywne, żywotne. Znamienne jest, że tej modzie ulega każda grupa społeczna, czasami również znawcy językowi. Moda językowa, na przykład w odniesieniu do frazeologizmów, jest przedstawiana przez Iwonę Słaby-Góral (2010: 217) jako zjawisko pozytywne, mające wpływ na różne pokolenia Polaków. Według Danuty Buttlerowej z kolei modą językową jest „zjawisko mechanicznego kopiowania użyć wyrazów o dużej frekwencji, które doprowadza nie tylko do zmian ilościowych, lecz także jakościowych – różnorodnych modyfikacji treści, łączliwości i barwy stylistycznej wyrazów ekspansywnych” (za: Surendra, 2019: 22–25).

W literaturze przedmiotu wyróżnia się modę upowszechniania się innego wzorca kulturowego, który składa się z czterech głównych elementów: angielskości, medialności, wulgarności i biznesowości. Poprzez angielskość rozumie się używanie słów pochodzenia angielskiego, które stały się niezwykle powszechne w języku polskim. Medialność polega na promowaniu sloganów czy haseł, które są powszechnie słyszane w mediach radiowych i telewizyjnych. Ogromny wpływ na sposób komunikacji międzyludzkiej ma również prasa. Niewątpliwie wulgarność jest obecna na scenie publicznej i wkrada się na salony, a biznesowość oznacza przyznawanie największej wartości pieniądзом, które rządzą światem (Ciechańska, 2014: 102).

Fundamentalną istotą mody językowej jest używanie przez ludzi określonych elementów języka, takich jak: słowa, zwroty czy konstrukcje gramatyczne, które uważane są za bardziej odpowiednie, eleganckie lub po prostu lepsze niż inne, choć wyrażające to samo znaczenie. Jednak naśladowanie takiej mody językowej często prowadzi do nieprawidłowego używania tych elementów oraz popełniania błędów. Z biegiem czasu błędy te stają się powszechnie akceptowane jako właściwy sposób wyrażania się. Moda

językowa obejmuje wszystkie aspekty języka, począwszy od akcentu, a skończywszy na składni. Częstokroć powszechne stosowanie określonego słowa czy frazy prowadzi do zanikania innych wyrazów, które są wypierane przez nowoczesne zwroty bądź słowa. To niebagatelny czynnik wpływający na zmiany językowe, gdy użytkownicy języka są przekonani, że nadają większą wagę danemu zjawisku, używając wyszukanych terminów zaczerpniętych z formalnych rejestrów języka. Rozwój mody językowej ma różne oblicza, między innymi związane z faworyzowaniem zapożyczeń zamiast słów i konstrukcji rodzimych (Waniakowa, 2015: 219).

Natręstwa językowe (określane również jako natręty językowe), jak podaje Joanna Satoła-Staśkowiak (2021: 38–39), zaśmiecają język. To niepotrzebne, zbyt często używane wtrącenia, które dają osobie ich używającej fałszywe przekonanie, że jej wypowiedź jest ciekawsza, bardziej interesująca, bardziej elokwentna. Słowa/frazy – tak zwane natręstwa językowe – powtarzane zbyt często są dla odbiorców trudne do słuchania. Nie należy zatem używać nagminnie takich wtrąceń, jak: *ewidentnie, generalnie, tak?* (na końcu zdań), *prawda?* (również na końcu zdań), *tak naprawdę, moim osobistym zdaniem, mam, że tak się wyrażę, że tak powiem*. W literaturze przedmiotu czyta się, że językoznawcy zwracają szczególną uwagę na takie wyrazy, jak: *opcja, generalnie, dokładnie*. Władysław Kądziołka (2011: 324) wspomina również o niebezpieczeństwie wypierania polskich słów przez natręstwa językowe. Podkreśla, że w polszczyźnie nie można odrzucać wszystkiego, co niepolskie, jednak nie należy zapominać, że w języku polskim istnieją synonimy i słowa pierwotne, od których nowe wyrażenia są jedynie pochodnymi. Natręstwa językowe, jak wskazuje Walery Pisarek (2006: 127) w *Słowniku terminologii medialnej*, to jeden z przejawów mody w języku, a mianowicie nadużywane kosztem innych: wyrazy, wyrażenia i zwroty, na przykład *markowy, na dzień dzisiejszy*. Do natręstw językowych zaliczają się również zapożyczenia z języków obcych, zwłaszcza z języka angielskiego, na przykład *make up*. Natręctwami są też jednostki leksykalne zaczerpnięte z gwar młodzieżowych, takie jak *odlot, ale jazda!, super*. Słowa modne określane są natrętami językowymi, ponieważ w sposób uporczywy i bezprawny zawłaszczają w tekście obszary im nienależne.

Na zakończenie warto podjąć próbę zdefiniowania terminu *maniera językowa*. *Słownik języka polskiego* podaje, że manierą jest „charakterystyczne, nienaturalne i zwykle irytujące zachowanie jakiejś osoby; specyficzny dla określonego kręgu lub artysty sposób tworzenia” (*Słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *maniera*). Manierą według *Wielkiego słownika języka polskiego* jest „postrzegana negatywnie cecha charakterystyczna dla czyjegoś sposobu bycia, wykształcona samoistnie lub przejęta z otoczenia” (*Wielki słownik języka polskiego*, b.r., hasło: *maniera*). Manierą językową jest zatem nadużywanie form językowych odbieranych jako manieryczne, czyli takich, które mogą być irytujące dla odbiorcy (Ciechańska, 2014: 111). Jako przykład manier językowych (podobnie jak natręctw) można wskazać wyrażenia: *dokładnie, jakby, w rzeczy samej*. W literaturze przedmiotu można spotkać terminy: *natręctwo językowe, maniera językowa*, używane jako synonimy.

Manierą językową są również infantyлизmy. Przejawiają się one używaniem słów/sformułowań, które nie przystają do wieku i pozycji jednostki. Charakteryzują się nadużywaniem zdrobnień i spieszczzeń, stosowaniem onomatopei, mówieniem o sobie w czasie przeszłym i przyszłym w trzeciej osobie. To tak zwane pieszczczenie się – na

przykład sepleniąca, miękka wymowa (*piesio* – piesek, *kotulek* – kot, *pieniążki* – pieniądze, *mamunia* – mama). Infantylnie zachowania w języku świadczą o niedojrzałości, naiwności, zdziecinnieniu mówcy/pisarza (Ratkowska-Pasikowska, 2019: 9–19). Infantylnizm semantyczny najczęściej zauważa się w sferach komunikacji publicznej, która jest nastawiona na uzyskanie konkretnego efektu pragmatycznego – wartościowania, pobudzenia emocjonalnego, reakcji behawioralnej. Dowolność semantyczna najczęściej spotykana jest w dyskursach propagandowych – reklamie politycznej, reklamie przemysłowej, dyskursach rozrywkowych (Kiklewicz, 2015: 769). Tendencję do „słowiańskiej pasji zdrabniania” wskazała badaczka języka, Alicja Nagórko (2006: 543–556), lecz swoje badania opisała w języku niemieckim. Językoznawczyni zauważyła, że na mapie Europy skłonność do zdrabniania wyraźnie przejawia się na obszarze Słowiańszczyzny i w Europie łacińskiej. W południowo-zachodniej Europie jest już reliktem, natomiast w Niemczech zdrabnia się głównie w południowej części kraju. Jak wcześniej zauważono, zdrobnienia i spieszczenia to specyficzna warstwa językowa – przejaw ekspresji w języku. W literaturze przedmiotu czyta się jednak, że pomiędzy zwrotami *zdrobnienie* i *spieszczenie* trudno ustalić granicę podczas próby wyjaśnienia znaczenia tychże pojęć (Baran, 2014: 1266). Słowo *zdrobnienie* (łac. *dēminūtīvum* – deminutyw) jest rzeczownikiem oznaczającym przedmiot traktowany przez osobę mówiącą jako mały w stosunku do ogółu przedmiotów nazywanych przez rzeczownik podstawowy (Andrejczyk, 2011: 32). Deminutyw jest zdrobnieniem utworzonym za pomocą specjalnego afiksu – przyrostka zdrabniającego. Dorota Gorzycka (2014: 11–26) podaje, że deminutywa najczęściej są definiowane jako wyrazy pochodne, powstałe wskutek dodania odpowiedniego formantu. Renata Grzegorzczkowska (1979: 53) uważa, że na deminutyw najczęściej nakładają się znaczenia ekspresywne, ustosunkowanie pozytywne lub negatywne: „domek, rączka, nóżka mogą informować o małości desygnatu lub o pieszczotliwym ustosunkowaniu mówiącego”. Wyrazy deminutywne, oprócz zdrabniania, pełnią także funkcje wyrażania ironii (na przykład *piosenkareczka*, *aktoreczka*, *kochaneczka*) lub uniżonej grzeczności, na przykład *witamy państwa piękniutko*. Zdrobnienia mogą stanowić również środek eufemizacji wypowiedzi, na przykład *jesień życia* – starość (Szczepankowska, 2011: 25–26). Deminutywa najczęściej wyrażają stosunek emocjonalny, zwykle dodatni, do nazywanych przedmiotów, stając się spieszzeniami. Elżbieta Szczepańska (2009: 250) uważa z kolei, że rzeczowniki zdrobniałe oznaczają przedmioty traktowane przez mówiącego jako małe w stosunku do przedmiotów nazywanych przez rzeczownik motywujący: *ręka* – *rączka*, *kubeczek* – *kubek*, *stolik* – *stoliczek*. Tworzący je sufiks nadaje im charakter ekspresywny, gdyż wyraża subiektywny emocjonalny stosunek osoby mówiącej do nazywanego przedmiotu.

Zdrobnienie jest kategorią intelektualną, semantyczno-gramatyczną. W języku polskim jest zawsze formacją sufiksalną, na przykład: dom *-ek*, anioł *-ek*, kolor *-ek*. Przez sufiksację można również tworzyć spieszczenia, na przykład chleb *-uś* (Gawroń, 2022: 51–65). Jest to kategoria intelektualna, której treścią jest informacja o małości danego przedmiotu/cechy, a która komunikowana jest formalnie za pomocą sufiksów, natomiast kojarzone z nim „spieszczenie” traktuje się jako kategorię emocjonalną, polegającą na komunikowaniu pieszczotliwego stosunku osoby mówiącej do przedmiotu za pomocą środków formal-

nych (Waśkowski, 2015: 159–178). Jak podaje Krystyna Gąsior (1994: 24), kategoria deminutywów charakteryzuje się dużą produktywnością. Zdrobnienia mogą być tworzone od wyrazów mających znaczenie konkretne. Desygnat zawsze zachowuje rodzaj gramatyczny wyrazu podstawowego, co jest właściwością wszystkich deminutywów. Pewna grupa derywatów (formacji słowotwórczej) tworzona jest sufiksami komponowanymi, na przykład *-uszek* (*dzbanuszek*, *garnuszek*), *-yczka* (*twarzyczka*, *gąbeczka*). Dla tworzenia zdrobniałych rzeczowników żeńskich stosuje się głównie przyrostek *-ka*, (*torebka*, *główka*), a dla nijakich *-ko*, (*piórko*, *śniadanko*). O strukturalno-poetyckiej funkcji zdrobnień pisze Jerzy Bartmiński (2014: 229), który wskazuje, że zdrobnienia pieśniowe są tworzone od wyrazów, których potocznie się nie zdrabnia, jak: nazwy dni tygodni (*piąteczek*), żywiołów (*wodeńka*), zdarzeń (*wojenka*), a także: pewne przymiotniki (*głębocki*), czasowniki (*spatki*) i liczebniki (*trojeńko*). Zdrobnienia służą również jako „regulator rymu i narzędzie łatwego rymowania”. Te funkcje zdrobnień stanowią o ich funkcji deminutywno-hipokorystycznej (chodzi o komunikowanie małości przedmiotu i pozytywnego stosunku do niego). *Spieszczanie* (łac. *hipocoristicum* – hipokorystyk) to rzeczownik, który wyraża pieszczotliwy stosunek osoby mówiącej do nazywanego przedmiotu. Spieszczanie jest kategorią emocjonalną, semantycznie zgramatyzowaną jedynie częściowo. Te same formanty słowotwórcze mogą tworzyć i zdrobnienia, i spieszczania (Gałczyńska, 2008: 77). Zbliżoną definicję można znaleźć w pozycji książkowej autorstwa Kwiryny Handke (2021: 381) zatytułowanej *Socjologia języka*, która *spieszczanie* przedstawia jako „formant słowotwórczy, który jest nosicielem funkcji ekspresywnej wyrażającej pozytywny stosunek osoby mówiącej do tego, co jest nazywane”. Wielofunkcyjnymi sufiksami są: *-eczko*, *-ątko*, *-ulka*, *-ulko*, *-ek*, *-ka*, *-ko*, *-ik*. W języku polskim znaczenia typowo zdrabniające są niezmiernie rzadkie. Najczęściej natomiast są to deminutywy o towarzyszącym znaczeniu ekspresywnym. Kiedy mówi się/pisze się o dzieciach, najczęściej chce się wskazać na małość przedmiotów, na przykład: *domек*, *śniadanko*, *śliweczka*, *zupka*. Zamiarem jest nadanie wypowiedzi odcienia serdeczności czy empatyczności (Gałczyńska, 2008: 77). Formy zdrobniałe służą wyrażaniu uczuć, przyjemności przez nadawcę lub upodobania z powodu kontaktu z przedmiotem/zwierzęciem, albo sympatii w stosunku do człowieka, o którym się mówi/pisze (Tyka, 2011: 131).

W literaturze językoznawczej podkreślany jest systemowy charakter wyrażania emocji za pomocą środków słowotwórczych. Formanty deminutywne zalicza się do pozaleksykalnych środków wartościowania, wskazując na ekspresywne nacechowanie wybranej grupy zdrobnień językowych, na przykład: *chlebek*, *kubeczek*, *kuleczka*, *lustreczko*, *olóweczek* (Kobylińska, 1986). Kwiryna Handke wspomina o zdrobnieniach i spieszczaniach jako słownictwie ekspresywnym. Ekspresja jest wyrazistym i sugestywnym sposobem wyrażania stanów uczuciowych. Językowe środki ekspresywne, które temu służą, są przeciwieństwem językowych środków neutralnych (ich funkcją jest opisywanie, określanie i nazywanie). Ekspresja pozytywna może być wyrażana właśnie za pomocą zdrobnień i spieszczzeń, ale także wykrzykników czy przerywników. Autorka podaje, że znaczna część środków ekspresji pozytywnej należy do sfery intymnych, rodzinnych

kontaktów¹, a ich typy są przeważnie znane. Konkretnie natomiast realizacje leksykalne, znaczeniowe i słowotwórcze bywają doraźne, rzadkie, okazjonalne lub ograniczają się jedynie do niektórych kręgów rodzinnych. Jednym z wyrazistych środków ekspresywnych są deminutywa i jako przykład można podać termin *chlebek*, nie tylko jako *mały chleb*, ale także jako formę spieszczoną, służącą oddaniu szczególnej atmosfery komunikatu rodzinnego (Handke, 2021: 125–126).

Podsumowanie

Deminutywność w języku może być postrzegana dwojako: jako zjawisko infantylnie i nieodpowiednie w pewnych kontekstach lub jako naturalna ewolucja języka, odzwierciedlająca zmiany społeczne, emocjonalne i kulturowe. Analiza dostępnej literatury przedmiotu pozwala podsumować, że zdrobnień używa się nie tylko w celu wyrażania emocji czy budowania bliskości, ale również jako narzędzia komunikacyjnego (na przykład na portalu społecznościowym, podczas prowadzenia transmisji sprzedażowych). Tam pełnią one funkcję budowania pozytywnej atmosfery, zaufania i relacji z odbiorcą, co ma bezpośredni wpływ na skuteczność sprzedaży. Należy jednak wyraźniej podkreślić, że zjawisko to jest dynamiczne i wielowymiarowe, dlatego wymaga ciągłej analizy z różnych perspektyw.

Bibliografia

- Andrejczyk M. (2011), *Uwagi o słownictwie meteorologicznym w Balladach i romansach oraz Sonetach krymskich Adama Mickiewicza*, [w:] U. Sokółska (red.), *Odmiany stylowe polszczyzny dawniej i dziś*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 23–36.
- Baran Z. (2014), *Artystyczne i kulturowe pierwiastki poezji Kazimierza Iłakowiczówny w procesie edukacji literackiej dzieci i młodzieży (Studia z pogranicza historii i teorii literatury oraz pedagogiki)*, Wałbrzych: Wydawnictwo Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości.
- Bartmiński J. (2014), *Ludowy styl artystyczny*, [w:] tegoż (red.), *Współczesny język polski*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Ciechańska A. (2014), *Moda językowa na Facebooku – nadużywane wyrazy i tematy*, [w:] K. Burska, B. Cieśla (red.), *Kreatywność językowa w przestrzeni medialnej*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 101–112.
- Dzienisiewicz D. (2022), *Zwroty adresatywne w polsko- i rosyjskojęzycznej korespondencji pocztówkowej*, „Językoznawstwo”, nr 2(17), s. 57–80.
- Gałczyńska A. (2008), *Słownictwo tekstów kierowanych do dzieci – zdrobnienia i spieszczenia*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica”, vol. 62/IV, s. 76–83.

¹ Ale nie tylko, o czym traktować będzie w dużej mierze część empiryczna. Autorka pracy podejmie bowiem próbę udowodnienia, że infantylny i natręctwa językowe stosowane są w relacjach internetowych, wśród osób sobie obcych, na przykład podczas transmisji sprzedażowych prowadzonych na portalu Facebook.

Gawroń M. (2022), *Tradycja i nowatorstwo w tworzeniu zdrobnień imion dzieci w świetle badań ankietowych*, „Linguodidactica”, t. XXVI, s. 51–65.

Gąsior K. (1994), *Deminutywa najczęstsze i najrzadsze w języku pisanym klasy trzeciej*, „Prace Pedagogiczne. Rocznik Naukowo-Dydaktyczny WSP”, z. 165, s. 23–28.

Gorzycka D. (2014), *Nacechowanie emocjonalne deminutywów – semantyka czy pragmatyka?*, [w:] W. Pskit (red.), *Semantyczne i pragmatyczne aspekty komunikacji. Od deminutywów do gestów*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 11–26.

Grzegorzczak R. (1979), *Zarys słowotwórstwa polskiego. Słowotwórstwo opisowe*, Warszawa: PWN.

Handke K. (2021), *Socjologia języka*, Warszawa: PWN.

Kajetanowicz H. (2008), *Licz się ze słowami. Ćwiczenia leksykalne i frazeologiczne*, Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Oświatowe.

Kądziołka W. (2011), *Polisemia jako klucz do estymy logosu*, „Studia nad Rodziną”, nr 1–2, s. 319–339.

Kiklewicz A. (2015), *Infantyizm semantyczny w dyskursach publicznych*, „Zeszyty Prasoznawcze”, t. 58, nr 4(224), s. 763–794.

Kiklewicz A. (2018a), *Fascynacja jako kategoria komunikacji w Internecie (na przykładzie rosyjskiego portalu rmbler.ru)*, „Przegląd Wschodnioeuropejski”, nr IX/2, s. 153–167.

Kiklewicz A. (2018b), *Symulacja semantyczna jako cecha stylu narodowego*, „Stylistyka”, nr 27, vol. XXVII, s. 65–85.

Kobylińska J. (1986), *Funkcja deminutywów i augmentatywów gwarowych w tekście literackim (na przykładzie dzieł W. Orkana)*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Językoznawcze”, z. 104(5), s. 151–176.

Miodek J. (1996), *Jaka jesteś, polszczyzno?*, Wrocław: Towarzystwo Przyjaciół Polonistyki Wrocławskiej.

Nagórko A. (2006), *Warme Kulturen – Kalte Kulturen? Zur (Inter-)sprachlichen Ausdrucksweise emotionaler Werte*, [w:] E. Binder, W. Stadler, H. Weinberger, *Zeit – Ort – Erinnerung*, Innsbruck: Institute for Languages and Literatures of the University of Innsbruck, s. 543–556.

Pisarek W. (red.) (2006), *Słownik terminologii medialnej*, Kraków: Universitas.

Ratkowska-Pasikowska J. (2019), *Infantyizm – niewykorzystany potencjał w perspektywie stawiania się dorosłym. Mały książę Antoine’a de Saint-Exupéry’ego – „doświadczenie infantyizmu”*, „Artykuły Naukowe. Edukacja Elementarna w Teorii i Praktyce”, vol. 14, nr 1(51), s. 9–19.

Satoła-Staśkowiak J. (2021), *Poradnik językoznawczy*, Łódź: Wydawnictwo Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej w Łodzi.

Słaby-Góral I. (2010), *Moda językowa na frazeologizmy i idiomy w mediach jako „podtekst” glottodydaktyki*, „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców”, nr 7, s. 213–222.

Słownik języka polskiego (b.r.), hasło: *maniera*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/maniera;2566916.html> [dostęp: 22.04.2025].

Surendra A. (2019), *Moda językowa na zapożyczenia angielskie w prasie kobiecej*, Poznań: Silva Rerum.

Szczepankowska I. (2011), *Semantyka i pragmatyka językowa. Słownik podstawowych pojęć z zadaniami i literaturą przedmiotu*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.

Szczepańska E. (2009), *Zdrobnienia dawniej i dziś – kilka uwag na materiale czeskim i polskim*, „Bohemistyka”, nr 4, s. 250–260.

Szydłowska N. (2002), *Moda jako problem lingwistyczny*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 2, s. 259–268.

Szymczak-Rozlach M. (2020), *Moda językowa. Zmiany leksykalne po roku 1989 w ujęciu komparatywnym słowacko-polskim*, „Polsko-Słowacka Komisja Nauk Humanistycznych”, nr 12, s. 73–84.

Tyka J. (2011), *Grzeczność na sprzedaż. O zdrobnieniach językowych w rozmowie handlowej*, „Linguistics Applied”, vol. 4(17), s. 129–140.

Waniakowa J. (2015), *Kerygmat – czyli o modzie w kościelnej odmianie języka*, „Socjolingwistyka”, vol. XXIX, s. 219–226.

Waśkowski K. (2015), *Dyferencjacja stylowa w tekście Mateusza Cygańskiego* Myślistwo ptasze, w którym się opisuje sposób dostawiania wszelakiego ptaka, „LingVaria”, nr 2(20), s. 159–176.

Wielki słownik języka polskiego (b.r.), hasło: *maniera*, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/4084/maniera/3020706/zwyczaj> [dostęp: 22.04.2025].

Aleksandr Tsoi <https://orcid.org/0000-0002-9903-3202>
Uniwersytet Łódzki
e-mail: aleksandr.tsoi.2025@gmail.com

Восточнославянские языки на протяжении веков

East Slavic languages throughout the centuries

Аннотация

В статье анализируется 66 том журнала «Доклады языковой комиссии» Лодзинского научного общества, который на протяжении многих лет публикует научные статьи, посвященные изучению естественных языков в их различных аспектах. В рецензируемом нами томе представлены статьи, объединенные темой «Восточнославянские языки в пространстве веков».

В журнале представлены результаты исследований ученых-славистов из разных университетов и исследовательских центров Польши, Болгарии, Украины, Беларуси, России, США, Канады и Германии. На материале славянских и европейских языков скрупулезно и последовательно разрабатываются вопросы генезиса и функционирования лексики, словообразования, морфологии и синтаксиса восточнославянских языков, а также взаимовлияния и взаимодействия языков различных групп в диахроническом и синхроническом аспектах. В рецензируемом сборнике представлены статьи, тематика которых отражает современные направления исследований в лингвистике.

Ключевые слова: журнал «Доклады языковой комиссии», восточно-славянские языки

Abstract

This article analyzes Volume 66 of the journal *Reports of the Language Commission* of the Łódź Scientific Society, which has been publishing scholarly articles on the study of natural languages in their various aspects for many years.

The volume under review features articles united by the theme *East Slavic Languages Across the Centuries*. The journal presents the research findings of Slavic studies scholars from various universities and research centres in Poland, Bulgaria, Ukraine, Belarus, Russia, the United States, Canada, and Germany. Drawing on

material from Slavic and European languages, the volume offers a meticulous and systematic examination of the genesis and functioning of vocabulary, word formation, morphology, and syntax in East Slavic languages, as well as the mutual influence and interaction of languages from different families, explored from both diachronic and synchronic perspectives.

Keywords: *Reports of the Language Commission*; East Slavic languages.

*То, что ты любишь больше всего,
– это твое истинное наследие
Эзра Паунд, Canto LXXXI*

В 2019 году вышел в свет 66 том «Докладов языковой комиссии Лодзинского научного общества». В рецензируемом нами томе представлены статьи, объединенные темой «Восточнославянские языки на протяжении веков» (Sosnowski, 2018b). Редактором тома выступил профессор Лодзинского университета, доктор филологических наук Ян Сосновский.

Вниманию научного лингвистического сообщества представлены результаты исследований ученых-славистов из разных университетов и исследовательских центров Польши, Болгарии, Украины, Беларуси, России, США, Канады и Германии. На материале восточнославянских, а также церковнославянского, польского, литовского, древнееврейского и арамейского языков авторами статей скрупулезно и последовательно рассматриваются вопросы генезиса и функционирования лексики, словообразования, морфологии и синтаксиса восточнославянских языков, их взаимовлияния и взаимодействия в диахроническом и синхроническом аспектах. В рецензируемом сборнике представлены статьи, тематика которых отражает современные направления исследований в лингвистике. Всего в сборнике представлено 33 статьи, которые размещены согласно фамилиям авторов статей на основе польского алфавита. Все статьи условно разделены нами на несколько групп. В первую группу включены статьи, в которых рассматриваются отдельные вопросы истории русского языка и которые написаны на русском языке. Это работы В. Кавериной (Россия), Г. Молькова (Россия), Е. Смирновой (Россия), О. Жолобова (Россия), А. Кожинной (Россия), Е. Сурковой (Канада) и др.

Рассмотрим некоторые статьи из перечисленных выше.

Статья В. Кавериной «Некоторые особенности орфографической адаптации заимствований в XVIII–XIX веках: употребление буквы Ъ» посвящена истории конкуренции буквы Ъ с буквами Е и І, которая прослеживается автором исследования в период, равный двум столетиям (Каверина, 2018). Автором представлен анализ процесса усвоения лексических заимствований, связанных с изменением написания слов с буквой Ъ (ять) или без нее на материале «Ведомостей» времен Петра I, «Санкт-петербургских ведомостей» и «Московских ведомостей» XVIII и XIX веков. Замена Ъ на Е, а потом на І в количественном плане прослеживается автором в перечисленных выше печатных изданиях, начиная с 1729 по 1847 год. В. Каверина пишет, что замена буквы Ъ буквой Е в истории русской письменности

определялось а) книжной традицией, б) влиянием живого произношения в условиях старомосковского произношения, в) некнижной орфографической системой деловой и бытовой письменности, которая специфически нормировала употребление буквы Ъ (Каверина, там же). Тенденция замены «Ъ буквой Е при обозначении безударного гласного в корневых, аффиксальных, флективных морфемах становится достаточно последовательной орфографической нормой» (там же: 231). Например, автор отмечает, что в «Санкт-петербургских ведомостях» сначала преобладает Ъ (*армЪю, армЪи* 1729.4, *армЪя* 1729. 6), затем происходит возврат к употреблению Е (*армея* 1734.11, 97, *армеЪ, армеямъ, армеями* 1735.2, *армеєю* 1735.3, *армеЪ, армеи* 1734.68, *армеи, армеъ* 1736.3, *армеи* 1736.4, *армею* 1736.45). Только к 1746 году формируется норма написания данного слова через *i* (*армія, армією, арміи, арміями, арміяхъ* и т. д.). Но отмечались также колебания в написании заимствованных слов (*армѣйскихъ, армейскіе, армеецъ*). То есть в приведенных формах слов в безударном положении кодифицируется буква *i*, а под ударением – буква *e*, хотя узус деловой письменности рекомендовал постановку Ъ в позиции под ударением (там же: 232). На примере заимствованных нарицательных слов *линія, карѢта, инженерЪ, канцлѢр* (за исключением слова *апрѢль*), а также имен собственных *АлексѢй, ЕлисѢй, МатѢй* и других В. Каверина доказывает, что к середине XVIII века происходит унификация написания буквы Е вместо буквы Ъ независимо от ударения, и эта тенденция закрепляется в Академическом словаре 1847 года. Рецензируемую статью отличают последовательность и разносторонность привлекаемого фактического материала, скрупулезный анализ языкового явления и привлечение разных методов исследования.

Георгий Мольков в статье «Супин в древнерусских списках Евангелия XI–XIII веков» (Мольков, 2018) на основе анализа текстов с привлечением широкого круга научных данных высказал предположение, что наличие супина в рассматриваемых списках Евангелия свидетельствует о том, что данная глагольная форма функционировала в древнерусском языке как живая форма. Известно, что существующая конкуренция форм супина и инфинитива в церковнославянских текстах древнерусского извода является сложным для научной интерпретации явлением. На восточнославянской почве форма супина, как свидетельствуют приведенные автором данные, сохранялась значительно дольше, чем на южнославянской почве, вплоть до XV века.

Проведенное автором статьи сравнение древнерусских евангельских рукописей разных типов (тетраевангелий, кратких и полных лекционариев) со староболгарскими показывает, что в древнерусском письменном языке наблюдается постепенная утрата супина. Мольков отмечает, что текст Евангелия в древнерусском изводе консервирует то состояние супина, в котором он находился в южнославянских списках X – начала XI веков, где экспансия инфинитива, видимо, была выражена несколько слабее, чем в сохранившихся старославянских евангелиях.

Объяснение утраты супина в том или ином контексте в результате влияния языка древнерусского переписчика должно быть, по мнению Г. Молькова, аргументировано дополнительными исследованиями. Статью Г. Молькова отличают тщательный анализ исследуемого языкового явления, научность и логичность изложения.

Олег Жолобов в статье «Вариативность числовых форм в древнерусской письменности: *singularis vs pluralis*» рассматривает неординарный тип вариативности, который «представлен формами единственного и множественного числа – Sg vs Pl» (Жолобов, 2018). В качестве примера приводятся слова *кровь*, *ложь* (др.-рус. *лъжа*), *мясо*, которые в современном русском языке могут употребляться только в единственном числе, а слово *соты* имеет только форму множественного числа. Напротив, в древнерусском языке у этих слов ограничений на использование форм множественного и единственного числа не существовало. По мнению автора, подобные случаи неординарного числового выражения и числовой вариативности имеют объяснение в двойственной природе словесных знаков – сигнификативной и денотативной. Грамматическая форма единственного числа является выражением сигнификата и никоим образом не коррелирует с потенциальным грамматическим значением единственного числа. Замена исходных форм слова в единственном числе на множественное как раз обусловлена семантической насыщенностью форм множественного числа, которая отражает сложность предметов или их субстантивную (материальную) интенсивность. В качестве подтверждения своей гипотезы О. Жолобов приводит примеры числового варьирования, имеющие место в рукописях «Слова на Фомину неделю» Кирилла Туровского, «Паренесиса» Ефрема Сирина XIII–XIV веков и др. Автор приходит к выводам, которые глубоко аргументированы. Он пишет следующее: «... у сингулярных словоформ обнаруживается семантика, которая не имеет отношения к предполагаемому грамматическому значению, связанному с обозначением единичного предмета. В других случаях замены плюралейных форм – исходных, судя по греческому соответствию, – на сингулярные связаны с элиминацией дополнительного значения, которое они имеют в славянской речи, т.е. с нейтрализацией значения много- или сложносоставности обозначаемого предмета, с акцентом на общей идее, концепте предмета. Употребление единственного числа в этом случае также связано не столько с грамматическим значением единичности, сколько с потребностью назвать явление как таковое, в отвлечении от конкретной реальности» (Жолобов, 2018: 573). Автор также отмечает, что определенную роль в числовых менах играет контекст, а выбор числовой формы выступает как реакция на соседние формы.

Проблемам этнолингвистики посвящена статья Стефана Гжибовского (Польша) «Архаические явления в говоре старообрядцев в Польше» (Grzybowski, 2018). В ней представлен анализ лексем *істо*, *дей* (дериваты: *дзе́йка*, *дзе́йки*, *дзе́йкаць*), *ямáем* (из архаического варианта глагола *имати* – *емати*), *кашчúны* (форма мн. числа), *кашчúнничать* из говора русских старообрядцев, которые более 200 лет проживают на северо-восточной окраине современной Польши, в селах Габове Гронды (Gabowe Grądy) и Бур (Bór). Автор статьи отмечает, что «островной диалект старообрядцев в Польше, помимо многих особенностей, связанных с его функционированием в иноязычной среде, включает также единичные случаи форм, имеющих параллели в истории русского языка и неизвестных в современных русских диалектах или литературном языке». Перечисленные выше лексемы носят архаические черты. В статье представлены материалы из научных исследований и различных словарей,

в том числе – диалектных, а также сведения об языковых особенностях этнических групп прибалтийских и белорусских старообрядцев, которые косвенно подтверждают, что указанные слова сохранились как языковые реликты в речи старообрядцев выходцев из России. Например, архаизм *кашчѹны* (сущ.) в говоре старообрядцев выступает в значении ‘проказы, связанные с празднованием кануна Рождества Христова – кутейника’, а глагол *кашчѹнничать* в значении ‘проказничать, устраивать кашчѹны’. Автор статьи приводит др.-рус. кодифицированные примеры *кощоунити*, *кощунати* и *кощоуна* из Словаря древнерусского языка, в котором зафиксированы значения типа ‘лицедействовать, устраивать представление’ или ‘суесловие, сказки, праздная суета, веселье, лицедейство’. То есть на каждый приведенный пример архаизма дается объяснение, подкрепленное авторитетными научными изданиями.

Проблемам ономастиологии посвящены статьи Наталии Ананьевой и Яна Соновского.

Наталия Ананьева (2018) (Россия) в своей статье «Некоторые названия внебрачного ребенка в русском языке», рассматривает антропониимику и апеллативы внебрачных детей в Российской империи и в диалектных ареалах современной России. В статье анализируются способы образования различных типов фамилий незаконнорожденных детей в IX – начале XX веках: изменение фамилий их отцов (например, *Бецкой* от *Трубецкой*, *Тёмкин* от *Потёмкин*); образование от имени отца ребенка (например *Васильев* от *Василий*); образование фамилии от топонима (*Бобринский* от *Бобрики*); изобретение фамилии (например *Герцен* от *Herz* «сердце»); образование фамилии от имени предка матери (например *Юрьевский* от *Юрий Долгорукий*); образование от фамилии крестного отца (например фамилия поэта Василия Жуковского).

Наиболее интересной является вторая часть статьи, в которой эксплицированы названия внебрачного ребенка, распространенные в русских диалектах. Наряду с известными для широкого круга исследователей и специалистов сведениями автор статьи привела новые данные, почерпнутые ею из диалектологических справочников, а именно Архангельского областного словаря, Словаря русских говоров Приамурья, Словаря русских говоров Сибири, Словаря русских народных говоров, «Толкового словаря живого великорусского языка» В.И. Даля, а также Картотеки архангельских говоров, хранящейся на филологическом факультете МГУ имени М.В. Ломоносова. По сведениям автора на антропонимическом уровне внебрачные дети в русских диалектных ареалах могут получать необычные нарицательные имена, например, *суразенок*, *любоделанный*, *сколотыш*, *сколотяга*, *осколоток*, *капустничек*. В статье также указывается на частотность применения суффикса *-ыш*, например, *готѹвыш*, *приблудыш*, *сколѹтыш*, *найденыш*, *нагулыш* и др.

Диалектные апеллативы, представленные в статье, в основном номинируют внебрачного ребенка посредством нарицательного существительного на основе:

- 1) места «предполагаемого зачатия или рождения» ребенка, например, за пределами жилого помещения, на улице, на природе: *подкрылечник*, *подстожник*, *подзаборник*, *заворотышек*, *зауголыш* (*заугольник*), *подъельняжник*, *крапивник*, *крапивница*, *боровичок*, *конопельник*, *луговой*, *капустничек*;

- 2) места «нахождения» внебрачного ребенка, например: *найден, находка, найденыйши*);
- 3) наименования ложа, на котором был зачат незаконнорожденный, например: *банкарт, баструк (бастрок, бастрык)*. Диалектные названия внебрачных детей в своей основе формируются на понятии отчужденности незаконного, нежеланного ребенка от одного из родителей, не имеющего «правильной генеалогии», например: *сколо́ток, осколо́ток, сколо́тный (сколотя́га, сколо́тыш)*, сибир. *сура́з (суразенок)*, *отродье, отросток (отрастелок, отростель)*, *готовец, готovýш, кувяка, приебыш, прибудыш, найденыш, нагулыш* и др.

В статье приведены примеры апеллятивов с положительной характеристикой внебрачных детей, например: *любимчик, богданчик, любоделанный*. Работу Н. Ананьевой по представленному в статье материалу и стилю изложения можно охарактеризовать как находящуюся на начальном этапе. Так, например:

- 1) на стр. 15 автор решила представить префиксально-суффиксальные образования, т.е. затронула проблемы словообразования апеллятивов, хотя предшествующие лексико-семантические группы такому анализу подвергнуты не были;
- 2) следовало бы в отдельном параграфе представить только примеры из литературных произведений с соответствующим анализом.

Исследование Н. Ананьевой понятия ‘внебрачный ребенок’ и представление его лексической репрезентации в русском языке с привлечением инославянского фона на антропонимическом и апеллятивном уровнях показывает, что в русском языке и его диалектах имеет место разнообразие мотивационных моделей и многообразие лексической реализации исследуемого понятия. Как указывает автор, «Большую часть названий внебрачного ребенка составляют собственно славянские лексемы, хотя отмечаются также и отдельные заимствования (*банкарт, байструк* и некоторые другие)». Полагаем, что данное исследование найдет свое продолжение в последующих публикациях Н. Ананьевой.

В статье Яна Сосновского (Польша) «Древние восточнославянские двучленные имена» представлен богатый эмпирический материал» (Sosnowski, 2018a). Славянские двучленные (двухчастные) составные имена были широко распространены в славянском именовании в прошлом. К двучленным структурным типам дохристианских славянских личных имен отнесены:

- 1) сложные (двуосновные) имена: *Всеволодь, Ратьмиръ, Ярополкъ*;
- 2) приставочно-корневые имена: *Завидъ, Нажиръ, Перенгъ*;
- 3) имена, первый член которых состоит из двух элементов: приставки и корня: *Избыгнѣвъ, Изяславъ, Сдеславъ* (там же: 461).

«Исконные восточнославянские имена, а также немногочисленные заимствованные названия норманнского происхождения – ср., например, Глѣбъ, Иворъ, Игорь, Олегъ, Рюрикъ и Якунь – господствовали в древнеруской антропонимии до принятия христианства в 988 году» (там же: 462). В статье на основе анализа различных исследований славянской антропонимии, в том числе и польской, показан уровень регрессии употребления славянских двучленных имен после принятия христианства. Их популярность в древнерусском сообществе ослабла в XIV–XV веках. Анализ

писцовых книг XVI века, проведенный автором статьи, показывает, что сохранилось в использовании двадцать двучленных имен. Из них наиболее популярными были имена *Бессонъ, Богданъ, Володимеръ, Казимеръ, Ратмиръ, Некрасъ, Немиръ, Станиславъ, Перемиль, Сувидъ*, а также женское имя *Богдана* (там же: 463).

Основная часть статьи представляет собой исторический анализ восточнославянских имен. Во второй части, озаглавленной как «Перечень древних восточнославянских двучленных имен», перечислены 557 мужских двучленных имен и 43 женских двучленных имени. Для лингвиста-исследователя такая информация является очень важной, поскольку представляет собой ценный источник дальнейших исследований в области антропоники, то есть статья содержит богатый эмпирический языковой материал. В качестве источников автор использовал многие работы по антропонимии и топонимии древнерусского, русского, украинского и белорусского языков, а также словари личных имен. В рецензируемой статье логически эксплицированы теоретические и практические сведения.

На границе между этнолингвистикой и антропоникикой находится исследование Валерия Васильева (Россия) «Ляхи и поляки в языковой истории новгородской земли», в котором изложены результаты изучения «Новгородской летописи», «Сказания об осаде Тихвинского монастыря шведами в 1613 году» (Васильев, 2018), написанное в 1658 году иконоником Иродионом Сергеевым, и ряда литературных произведений. Объективно проведенный анализ вышеперечисленных источников позволил автору статьи проследить этапы применения этнонима лях (в значении 'этнический выходец с территории Речи Посполитой', то есть Литвы или Польши) (там же: 511). В. Васильев высказывает предположение, что слово Ляхъ одновременно использовалось как древнеславянское личное имя, которое присваивалось ребенку при рождении. Представленные автором погребальные эпитафии на польском языке старинных надгробных надписей над захоронениями поляков, которые автор статьи зафиксировал на кладбищах в Новгородской области, представляют научную ценность не только для лингвистов, но и для историков, этнографов, социологов.

Статья Веры Картавенко (Россия) «О развитии системы названий населенных пунктов смоленского края в XVII–XVIII веках» (Картавенко, 2018) посвящена ойконимии смоленщины, которая представлена топонимами и микротопонимами ограниченного географического ареала.

Исследование микротопонимов, проведенное В. Картавенко, основывается на сравнительном анализе языкового материала, взятого на различных временных срезах, что позволяет ей проследить изменения географической терминологии и выявить языковые закономерности в развитии местной ойконимии.

В статье приводятся примеры неустойчивости и подвижности наименований малых населенных пунктов: деревень, сел, поселков, а также местных обозначений различных территорий, то есть терминов земельных пространств – грунтов. Представленные автором ойконимы отражают названия, которые сложились в результате естественно-исторического развития местного географического ландшафта на территории Смоленского края и антропогенного воздействия на природную среду. Анализу подвергнуты так называемые топонимические фразеологизмы, которые

активно практиковались в деловых документах XVII–XVIII веков. Например, *д. Леня на реке Лучасе; д. Осиновицы на болоте; пустошь Кунино над ручейком Ховрачек; д. Микулино на болоте и на ручье; пустошь Плескушино на озере на Еване* (там же: 221–222). В статье приведены интересные микротопонимы деревень, сел, пустошей с двойными названиями, которые были составлены по схемам «официальное и народное», а также «старое и новое». Например: *д. Секеевичево, Первыкино тож на речке Волчейке; селцо Ананьино, Острожок тож; д. Нежежино, Подшивалова Гора тож; селцо Кузнецово, что ныне село Арехово; д. Виры, что была д. Растворина Гора*. Представленные автором разнообразные примеры свидетельствуют о том, что система обозначения населенных пунктов в анализируемый период характеризовалась развернутым их описанием. Это диктовалось необходимостью детальной дифференциации в писцовых документах, а также неразвитой системой кодификации населенных пунктов (в зависимости от территориальной иерархии и последующего районирования на более дробные единицы), бытовавшей на территории Российской империи. С течением времени подобные развернутые описательные ойконимы исчезли из повседневного обихода, а также из государственных реестров земельных и административных единиц, и заменились однословными названиями.

Данная статья содержит очень важный топонимический материал, свидетельствующий об этапах становления топонимического стандарта в деле регистрации и учета наименований географических объектов в российской метрологической службе.

Вторая группа статей, состоящая из 7 работ, посвящена проблемам изучения истории белорусского языка. На белорусском языке в рецензируемом сборнике опубликовано 4 статьи. Это работы Ирины Будзько (Беларусь) «Лексика ранних апокрифических переводов и ее роль в обогащении словарного запаса старобелорусского языка», Ядвиги Козловской-Доды (Польша) «Белорусский конкорданс XIX века как источник исследования лексики. Использование белорусских лексем *дом* и *хата* в XIX веке» (Будзько, 2018), Натальи Паляшчук (Беларусь) «Из истории развития лексики старобелорусской официальной литературы XIV – середины XVI веков» (Паляшчук, 2018), Татьяны Рамза (Беларусь) «Тарашкевица и наркомовка: есть ли грамматическое противостояние?» (Рамза, 2018).

На польском языке подготовлены статьи Н. Барщевской (Польша) «О балто-славянском происхождении белорусского языка» (Barszczewska, 2018) и Л. Читко (Польша) «Секулярная переводная литература XVI века как источник исследования истории белорусского языка (на материале рыцарских романов)» (Citko, 2018). На русском языке написана статья Е. Руденко (Беларусь) (Руденко, 2018).

Рассмотрим некоторые из перечисленных выше работ.

Аналізу лексики ранних памятников древнебелорусской литературы XV века посвящена статья Ирины Будзько (2018).

В статье рассмотрены проблемы этимологизации слов с неясной внутренней формой. На материале памятников письменности и исторических документов детальной этимологизации подвергаются славянские слова с затемненным происхождением и неясными лексико-семантическими связями. На основе сопоставления отдельных лексем с их аналогами в древнерусском и старопольском языках автором статьи было

установлено, что лексика в белорусских текстах коррелирует с польской лексикой. Автор отмечает, что полонизмам принадлежит первое место среди заимствованной лексики в старобелорусском языке.

Лексика проанализированных сакральных апокрифических текстов содержит множество метафорических имен с переносным смыслом, а также выразительные слова, которые обогащают словарный запас старобелорусского языка и поднимают его до уровня литературного. В статье также представлены имена, которые зафиксированы только в проанализированных памятниках и не встречаются в других древнебелорусских текстах.

Анализ лексической системы апокрифических произведений переводов «Страдания Христа» и «Повесть о трех королях-волхвах» в памятниках старобелорусской письменности раннего периода позволил И. Будзько сделать следующие выводы:

- 1) при явном превосходстве лексем западнославянского и западноевропейского происхождения в текстах встречаются общеславянские и, небольшая часть, древнерусских и церковнославянских слов;
- 2) особенностью функционирования определенных лексем в рассмотренных памятниках является то, что предметы и события иудейской истории описываются при помощи номинаций, которые были характерными для реалий европейского средневековья;
- 3) лексемы, использованные старобелорусским переводчиком, явно попали в старобелорусские тексты из польских источников. Например, *полеценникъ* – польск. *polecennik*; *великость* – ст.-польск. *wielkość*; *жолнеръ* – ст.-польск. *żołnierz*; *збродень* – ст.-польск. *zbrodzień*; *тлуца* – ст.-польск. *thuszcza* и др.

Приведенный в статье реестр заимствованных из польского языка лексических единиц, несомненно, заинтересует специалистов как белорусского, так и польского языков, поскольку требует дальнейшей верификации.

В статье Натальи Паляшчук (2018) на материале памятников древнебелорусской официальной литературы, а именно общегосударственных кодексов Великого княжества Литовского: *Вислицкий статут*, *Судебник Казимира*, *Статут Великого княжества Литовского 1529 года* анализируются привилегии, приговоры, иски, жалобы, подтверждения, завещания и другие жанры официально-делового стиля. Анализ семантической структуры выбранных слов, их принадлежность к определенным тематическим группам, происхождение, синонимические и аспектно-жанровые отношения между лексемами позволил Н. Паляшчук определить специфику их использования в различных официальных документах. В результате установлен один из этапов процесса формирования и эволюции лексической системы белорусского языка, его стилевых вариантов в течение двух столетий.

Нина Барщевская в своей статье (Barszczewska, 2018), написанной на польском языке, указывает на взаимовлияние языков славянских и балтийских племен на протяжении длительного периода, начиная с IX века. В период владычества Великого княжества Литовского балтийские и славянские племена оказались в границах единого государства, в котором старобелорусский язык выполнял функции административного языка.

Автор статьи на основе приведенных археологических, гидронимических, антропологических, этнологических, языковых (лексико-фонетических) и других данных приходит к выводу о субстратном происхождении белорусского языка, суть которого состоит в том, что на территории Беларуси славяне постепенно ассимилировали языковые элементы балтийских племен. В исследовании Н. Барщевской представлены исторические причины и языковые последствия процессов расселения восточнославянских племен и их расслоения на балтийском субстрате.

Взаимное сосуществование на одной территории различных племен создало предпосылки для возникновения и создания белорусского языкового пространства, а также сформировало языковую самобытность двух основных белорусских диалектов – северо-восточного и юго-западного.

Ареал распространения современного северо-восточного диалекта охватывает территорию, на которой в прошлом проживали кривичи – члены союза восточнославянских племен. Дреговичский племенной язык стал основой современного юго-западного диалекта. Главной причиной возникновения восточнославянских языков стала перегруппировка, произошедшая в двух диалектных зонах: киевско-полесской и полоцко-рязанской. Этнографические и языковые границы двух белорусских диалектов – северо-восточного и юго-западного – считаются наиболее важными для становления белорусского языкового пространства, а также составляют его языковую самобытность.

В работе обсуждаются особенности, которые, с одной стороны, указывают на противоположность северо-восточного и юго-западного диалектов, а с другой – на исторические связи обоих диалектов с более ранними диалектными ареалами: полоцко-рязанским и киево-полесским.

Барщевской высказывается предположение, что противопоставляемые белорусские северо-восточный и юго-западный диалекты имеют общие исторические корни, связанные с ранними полоцко-рязанским и киево-полесским диалектными ареалами, которые впоследствии оказались под влиянием балтийского субстрата. Интересная статья Н. Барщевской, несомненно, может послужить дальнейшему изучению поставленной проблемы.

Лилия Читко в своей работе (Citko, 2018) рассматривает переводы рыцарских романов, стихотворных повестей, эпических поэм XVI века как литературный источник для изучения истории белорусского языка. Особое внимание в статье уделено заимствованной лексике. В основном изучению подверглись заимствования из польской языковой среды, а также других языков (латинского, итальянского, немецкого, чешского). Восточнославянский ресурс лексики – в отсутствие описанных десигнатов – оказался недостаточным для обозначения новых реалий быта, явлений или общественных отношений. Автор отмечает, что переводные светские исторические и рыцарские романы были популярны в XV–XVII веках среди грамотного населения на территории Великого княжества Литовского. Наиболее популярными среди шляхты (дворянства) Великого княжества Литовского были рыцарские романы. Шляхта также обоснованно идентифицировала себя с рыцарством.

Повесть о Тристане и Изольде как образец рыцарского романа стала объектом перевода на старобелорусский язык XVI века (так называемый «Білоруський Трістан»), сохранившаяся рукопись которого находится в библиотеке Рачинских в г. Познани (Польша) (там же: 65). Л. Читко отмечает, что «Белорусский Трістан, древнейший и единственный сохранившийся памятник белорусской светской литературы, так называемой тристанской прозы, представляет исключительную ценность как источник историко-языковых исследований». Она выделила исторические, фонетические и деривационные особенности старобелорусского языка, а также в качестве примеров привела ряд заимствований из польского: *lękać się* – *лєкатисѧ* (в знач. бояться), *okrutny* – *окрутный* (в знач. страшный, нечеловеческий), *blacha* – *блѧхѧ* (в знач. металлические доспехи рыцаря, воина); чешск. *bělgz* – *бєлєг* (в знач. герб, воинский знак); и южнославянских языков: из хорв. *bijeg*, serb./chog. *orijās* *орапєц* (в знач. великан) и др. Использование переводчиком этих лексических средств в старобелорусском языке обосновывалось потребностями номинации, связанными с описанием быта, военного мастерства, развлечениями рыцарей, а также общих правил их этикета. Лексика южнославянского происхождения в тексте «Белорусского Трістана», по мнению Л. Читко, служит дополнительным аргументом в пользу тезиса о существовании так называемой сербской редакции рыцарского романа о Тристане и Изольде.

На русском языке опубликована статья Елены Руденко «Белорусские каузативы понимания и знания на разных этапах развития языка» (Руденко, 2018). В статье анализируются способы мотивации глаголов со значением 'объяснять' и 'учить', показаны способы их мотивации и особенности семантики, а также конкурирующие модели для их концептуализации, где семантика света, восприятия, физической активности и движения является наиболее важной. Помимо современного белорусского и старобелорусского, автором использовался старославянский, русский и болгарский лексический материал. Автору удалось представить логически выверенную и научно верифицированную иерархию разных способов концептуализации и процесс номинации понятий 'объяснять', 'учить' в синхронии и диахронии белорусского языка, а также славянских языков, связанных непосредственно с ним.

Косвенно к этой группе статей примыкает статья Михала Кондратиюка (Польша) и Алины Филинович (Польша) «Этническая и языковая дифференциация процесса заселения западных окраин Великого княжества Литовского на основании списка крестьян в Описи Тыкочиньского староства 1573 года» (Kondratiuk, Filinowicz, 2018), которая подготовлена на польском языке. В статье представлен этнический состав жителей Тыкочиньского староства и лингвистический анализ их имен и фамилий. На основе изучения Описи крестьян из 18 деревень и имений этого староства показана доля отдельных этнических и языковых групп в заселении местности. Из зарегистрированных 570 жителей только 115 жителей имели литовские имена и фамилии, например, *Rymko Biercisz* от лит. фамилии *Bertys* (Berties); *Mikolaj Jurgelewicz* от лит. имени *Jurga* (Jurgis); фамилии *Jurgelėvičius*, *Gryko Doiniewicz* от лит. фамилии *Dainius* (Dainys, Dainėvičius) (там же: 248–249).

Балтийские антропонимы, как отмечают авторы статьи, были подвергнуты славянской фонетической адаптации с применением славянских словообразовательных

морфем, а также задействован их перевод на славянские языки. Таким образом, 465 антропонимов были славянского происхождения. Среди них:

- 1) восточнославянские антропонимы: *Hawryło* от церковнослав. *Гавриил* (*Gawriił*), *Kukisz* от русск. *кукиш* (фига), *Zajczyk* – уменьшительное от русск. *заяц* и др.;
- 2) западнославянские (польские): *Jagielczyk* (Ягельчик) от *jagły*, ср. русск. *просо*, *каша из проса*; *Cieśla* (Чесля) – от *cieśla*, ср. русск. *плотник*, *Miękisz* – *miękisz*, ср. русск. *мякиш* и др.;
- 3) от названий этносов и национальностей: *Kaszuba*, *Litwinek*, *Tatarzyn*, *Łotwinowicz* и др.

Исследование языковой и этнической принадлежности вышеуказанных крестьян основывалось на анализе орфографии и этимологии антропонимов.

Проблемам изучения истории украинского языка посвящено семь статей. Статья Томаса Дайбера (Германия) «Павел Житецкий и Алексей Шахматов о языковой политике и статусе украинского языка» (Daiber, 2018) написана на английском языке. Четыре статьи подготовлены на украинском языке. Это работы Андрея Даниленко (США) «О вкладе приднепровских православных священников в развитие украинского литературного языка XIX века» (Даниленко, 2018), Виктора Моисеенко (Украина) «Лекарство ... от усыпленного человеческого ума или переводческое мастерство Демьяна Наливайко» (Мойсієнко, 2018), Галины Наенко (Украина) «Фонетико-фонологическая и графико-орфографическая системы украинского языка второй половины XVI века (на материале учения «О Церкви и ее тайнах» Феодосия Софоновича)» (Наєнко, 2018), Ю. Осинчука (Украина) «Церковнославянизмы, связанные с церковными таинствами в украинской литературе XVI–XVIII веков» (Осінчук, 2018). Статьи А. Фаловского (Польша) «Из исследований по истории украинской лексики» (Fałowski, 2018) и А. Фаловского (Польша), А. Будзяк (Польша) «Украинская лексика в словарях Ивана Вахилевича (2)» (Fałowski, Budziak, 2018) написаны на польском языке.

Работа Т. Дайбера (Daiber, 2018) возвращает нас к тем временам, когда вопрос о статусе украинского языка, как факта существования языка отдельной нации, остро обсуждался на фоне исторических событий, приведших к гибели Российской империи. Целью статьи Т. Дайбера является установление политических взглядов Павла Игнатьевича Житецкого и Алексея Александровича Шахматова относительно статуса украинского языка.

В статье представлена хронология переписки между филологами П.И. Житецким и А.А. Шахматовым и описываются перипетии идеологического и политического противостояния российской императорской власти по отношению к своей провинции, которая де-юре могла выйти из-под юрисдикции Российской империи. Вопрос о статусе украинского языка из плоскости собственно научной переходит в плоскость политическую, так как официальное признание существования украинского языка влечет за собой признание существования отдельной нации и, следовательно, неизбежно ставит вопрос о национальном суверенитете.

П.И. Житецкий¹ считается первым историком украинского языка. Он являлся автором «Очерка звуковой истории малорусского наречия». В 1876 году была опубликована его книга «Описание Пересопницкой рукописи XVI в.», которую он впоследствии частично отредактировал (Житецкий, 1876). А.А. Шахматов от имени Петербургской академии наук попросил П.И. Житецкого составить исторический реестр всех существующих до того времени украинских переводов Библии. «Эмский указ»² царя Александра II от 30 мая 1876 года был направлен на ограничение использования малороссийского наречия, т. е. украинского языка в Российской империи. Данный указ предусматривал запрет на использование украинского языка в периодической печати, ведении документов, церкви во время проповедей, преподавании. После убийства Александра II (1 марта 1881 г.) его сын Александр III декретом от 14 августа 1881 года (впоследствии продленным до 1917 г.) предоставил исключительные права исполнительной власти с целью недопущения какого-либо политического противостояния со стороны Малороссии.

Т. Дайбер пишет, что точка зрения А.А. Шахматова относительно украинского языка исходила из языковой политики Российской империи, которая догматически утверждала, что языковые разновидности могут быть названы «языками» в том случае, если репрезентируют политический союз, называемый нацией.

Впрочем, А.А. Шахматов в письме к П.И. Житецкому от 25 февраля 1905 года достаточно оптимистично полагал, что «законы» 1876 и 1881 годов, запрещавшие публичное использование украинского языка, скоро будут отменены.

П.И. Житецкий, считал, что украинский язык является лингвистически автономным явлением. Он утверждал, что не столь большое отличие украинского языка от русского объясняется тем, что национальный язык Украины основан на восточных лексемах и диалектах русского языка. В конце статьи Т. Дайбер, проводя параллель между политическими событиями конца XIX века и начала минувшего столетия, а также событиями последнего десятилетия современности на территории Украины и Российской Федерации, с позиции ученого пишет следующее: «Российско-украинский конфликт нашего времени, вероятно, пошел бы другим путем, а может быть, и более цивилизованным, если бы политические цели не были замаскированы использованием языка как символа единства общества. Использование языка в качестве законодательного аргумента в политическом споре всегда контрпродуктивно для коммуникации на уровне разных наций» (Daiber, 2018: 94).

В работе известного украиниста Андрея Даниленко «О вкладе приднепровских православных священников в развитие украинского литературного языка в XIX веке» анализируются богословские труды «малороссийской троицы» служителей

¹ Житецкий считал, что Древнерусское государство является колыбелью украинской (малорусской) народности, на территории которого сформировалось малорусское наречие.

² Выводы Особого совещания, подписанные императором Александром II 18 (30) мая 1876 года в немецком городе Бад Эмс.

православия Василя Яковича Гречулевича (1791–1870) (рус. Василий Яковлевич Гречулевич)³ Стефана Ивановича Опатовича⁴ (1832–1892) и Иоанна Бабченко⁵.

А. Даниленко, анализируя их сакральные произведения, пришел к следующим выводам. Идиолекты приднепровских православных священников расположены по отношению к нормам украинского литературного языка следующим образом. Идиолект С. Опатовича наиболее приближен к украинскому литературному языку. Идиолекты В. Гречулевича и И. Бабченко в разной мере соответствуют к украинскому литературному языку. Так, например, идиолект В. Гречулевича – малорусский с характерными особенностями «подольского говора». А. Даниленко приходит к выводу, что вклад православных священников Василя Яковича Гречулевича, Стефана Ивановича Опатовича и Иоанна Бабченко в развитие украинского литературного языка был значительным и имеет все основания соперничать с похожим влиянием греко-католических священников на западноукраинских землях в составе Австро-Венгрии. А если взять во внимание весь массив изданных богослужебных проповедей на «подросийской» Украине до запрета украинского языка, то можно даже предположить, что приднепровские священники внесли существенный вклад в развитие украинского литературного языка.

Юрий Осинчук в статье «Церковнославянизмы в украинской литературе XVI–XVIII веков, связанные с церковными таинствами», написанной на украинском языке, анализирует фонетику, структуру и семантику церковнославянской лексики в украинском языке названных столетий, а также представляет семантическое развитие церковнославянских слов в современной украинской светской и литургической практике. Автор дал глубокий анализ религиозной лексики, относящейся к церковным таинствам, на материале Словаря украинского языка XVI – первой половины XVII веков, Исторического словаря украинского языка под ред. Е. Тимченко, а также картотеки, которая находится в отделе украинского языка Института украинистики им. И. Крипьякевича НАН Украины (г. Львов).

Актуальность предпринятого автором исследования обусловлена необходимостью проведения глубоких и систематических исследований богослужебной и обрядовой лексики украинского языка XVI–XVIII веков, особенно слов церковнославянского происхождения, столь характерных для религиозной сферы – о таинствах, их отправлении и т. д. В статье представлена диахрония появления и распространения анализируемой лексики в украинской обиходной речи и богослужебной практике.

Проведенный автором статьи анализ показывает, что в украинском языке XVI–XVIII веков очень часто использовались различные графические и фонетические варианты церковнославянской лексики, относящиеся к православным таинствам. Исследуемая Ю. Осинчуком лексика с минимальными смысловыми изменениями сохранилась в современной украинской литературной, церковно-литургической

³ *Проповеди на малоросійському мові Протоієрея і Кавалера Василя Гречулевича* (1849). Проповеди contain 59 texts in the Ukrainian language.

⁴ *Стефана Івановича Опатовича Оповідання з Святого Писання* (1863).

⁵ *Поученія на малоросійському мові / І. Бабченко, священник* (1863).

практике. В анализируемом временном периоде Ю. Осинчуком детально разрабатывается этимология и устанавливается время появления церковнославянских слов *таина, таинство, крещение, крестъ, купѣль, крестильница, слей, бракъ, исповѣданіє, исповѣдь, разрешеніє, отпущеніє, возведение, возложеніє* в украинском языке. Например, слова *возведение* и *возложеніє* в результате исторического развития украинского языка перешли в пассивный запас: *возведение* < *возвести*. Вместо этих слов в современном украинском языке для обозначения обряда посвящения в духовный сан используются слова *рукоположеніє, висвячення*.

К сожалению, жанр научной рецензии не позволяет нам представить развернутую характеристику всех работ, опубликованных в данном сборнике. Своим долгом считаем подчеркнуть, что все опубликованные в данном томе статьи написаны на высоком научном уровне.

Описав достоинства анализируемого сборника статей и представленного в нем научного материала, хотим сделать замечание относительно оформления статей. Полагаем, что построение структуры данного сборника статей по тематическим разделам было бы наиболее выгодным как для составителя словаря, так и для ученых, занимающихся конкретными разделами славянского языкознания.

Каждая статья предваряется именем и фамилией автора, заголовком/названием на языке последующего научного текста и его переводом на английский язык, затем следуют краткая аннотация на английском языке и ключевые слова на английском и польском языках. В конце каждой статьи стандартно представлены короткие аннотации на польском и английском языках. Статьи, написанные на польском языке, сопровождаются аннотацией также на польском языке. На наш взгляд, желательно было бы разместить аннотацию статьи дополнительно на одном из языков, который не является языком представленной статьи. Например, если статья написана на польском языке, то в конце статьи резюме следовало бы дать на русском (украинском или белорусском) и английском языках, а в начале статьи уместно выглядело бы резюме на польском языке. Или возможен такой вариант: если статья написана на русском языке, то вначале статьи следует дать резюме на английском языке, а в конце должны быть эксплицированы аннотации на польском и украинском языках.

Относительно структуры и содержания аннотации к статье на английском языке выскажем следующее мнение. В некоторых статьях представлена аннотация, которая недостаточно полно отражает содержание статьи. Часто используются общие или незначимые фразы, не имеющие непосредственного отношения к аннотируемой статье.

Такой подход противоречит принципу создания аннотации – научной информативности. Другая крайность, наблюдаемая нами в аннотациях, – слишком краткое изложение содержания статьи, которое передается двумя-тремя предложениями, а несколько аннотаций написаны объемом до 400 слов. Полагаем, что правильно составленная аннотация на английском языке позволяет англоязычному читателю предварительно ознакомиться с содержанием статьи, написанной на одном из славянских языков.

Напомним, что существуют определенные требования к структуре аннотации, которая должна быть аналогична структуре самой научной статьи. Содержательность

и информативность аннотации зависит от отражения автором статьи следующих основных компонентов: актуальности проведенного исследования; выбора методики исследования и выявления научной и практической значимости статьи; постановки цели и задач; описания объекта и предмета исследования; описания хода исследования; отражения выводов. Все эти компоненты в обязательном порядке должны быть реализованы во всех языковых версиях аннотации.

Предлагаемые нами варианты экспликации резюме в рецензируемых статьях, несомненно, повысили бы уровень заинтересованности славистов из других стран в ознакомлении с материалами сборника, а впоследствии, вероятно, могли бы существенно повлиять на индекс научной цитируемости каждой из опубликованных работ.

Рецензируемый сборник «Трудов языковой комиссии» имеет неоспоримые достоинства и представляет большую ценность для современного славянского языкознания по нескольким причинам.

Во-первых, на материале русского, украинского, белорусского и болгарского языков предлагается исторический, компаративный, этимологический анализ лексических единиц с диффузными генетическими, словообразовательными и лексико-семантическими связями, то есть затронуты различные лингвистические парадигмы.

Во-вторых, сборник содержит ценный лингвистический материал и теоретические обобщения, которые вносят весомый вклад в славистику. Проблемы палеославистики, истории восточнославянских языков, взаимовлияния славянских языков различных языковых групп, которые затрагиваются авторами статей, их оригинальная интерпретация, а также нетривиальные выводы восполняют многие исследовательские лакуны, имеющие место в славянском языкознании.

В-третьих, сборник представляет большую ценность для историков языка и специалистов таких научных направлений, как грамматическая и синтаксическая типология, компаративистика, прикладная лингвистика, и таких смежных научных дисциплин, как этнолингвистика и лингвокультурология.

В-четвертых, рецензируемые статьи содержат богатый эмпирический материал для дальнейших лингвистических исследований.

Резюмируя вышесказанное, можем отметить следующее. Представленный широкому кругу ученых коллективный труд «Доклады языковой комиссии» (т. LXVI), изданный Лодзинским научным обществом, представляет собой образцовый пример хорошо продуманного компендиума интересных по содержанию и ценных в научном плане статей, посвященных изучению языковых особенностей восточных, южных и западных славян и их взаимного языкового обогащения. Для большинства статей характерны глубокий языковой анализ и разноплановость лингвистических проблем. Полагаем, что многие теоретические положения, изложенные в опубликованных статьях, могут стать объектом дальнейшего обсуждения научным сообществом.

Таким образом, сборник статей представляет значительный интерес для широкого круга специалистов, работающих в различных областях славянского языкознания, а также смежных гуманитарных дисциплин.

Литература

- Barszczewska N. (2018), *Bałtycko-słowiańska geneza języka białoruskiego*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 21–37.
- Citko L. (2018), *Świecka literatura przekładowa XVI wieku – źródło do badań historii języka białoruskiego (na podstawie przekładów romansów rycerskich)*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 61–77.
- Daiber Th. (2018), *Pavlo Žytec'kyj and Aleksej A. Šachmatov on language ideology and the status of the Ukrainian language*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 79–98.
- Fałowski A. (2018), *Ze studiów nad historią słownictwa ukraińskiego*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 111–123.
- Fałowski A., Budziak A. (2018), *Słownictwo ukraińskie ze zbiorów Iwana Wahylewycza (2)*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 125–139.
- Grzybowski S. (2018), *Архаические явления в говоре старообрядцев в Польше*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 163–170 / Grzybowski S. (2018), *Arkhaicheskiye yavleniya v govore staroobryadtsev v Pol'she*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 163–170.
- Kondratiuk M., Filinowicz A. (2018), *Etniczne i językowe zróżnicowanie osadnictwa na zachodnich obrzeżach Wielkiego Księstwa Litewskiego na podstawie spisu włościan w Inwentarzu starostwa tykocińskiego z 1573 roku*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 243–254.
- Kozłowska-Doda J. (2018), *Канкарданс беларускай мовы XIX стагоддзя як крыніца даследавання лексики. Ужыванне слоў дом і хата ў XIX ст.*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 255–283 / Kozłowska-Doda J. (2018), *Kankardans belaruskay movy KHIKH stagoddzja yak krynitsa dasledavannya leksiki. Uzhyvanne sloŭ dom i khata*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 255–283.
- Sosnowski J. (2018a), *Древние восточнославянские двучленные имена*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 461–496 / Sosnowski J. (2018a), *Drevniye vostochnoslavjanskiye dvuchlennyye imena*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 461–496.
- Sosnowski J. (red.) (2018b), *Języki wschodniosłowiańskie na przestrzeni wieków*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe; <http://czasopisma.ltn.lodz.pl/index.php/Rozprawy-Komisji-Językowej/issue/view/126>
- Ананьева Н. (2018), *Некоторые названия внебрачного ребенка в русском языке*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 7–20 / Anan'yeva N. (2018), *Nekotoryye nazvaniya vnebrachnogo rebenka v russkom yazyke*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 7–20.
- Будзько І. (2018), *Лексика раних перакладаў апокрыфаў і яе роля ва ўзбагачэнні слоўніка-вага складу старабеларускай мовы*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 39–59 / Budz'ko I. (2018), *Leksika rannikh perakladaŭ apokryfaŭ i yaye rolya va ŭzbagach-eni sloŭnikavaga skladu starabelaruskay movy*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 39–59.
- Васильев В. (2018), *Ляхи и поляки в языковой истории новгородской земли*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 509–522 / Vasil'yev V. (2018), *Lyakhi i polyaki v yazykovoy istorii novgorodskoy zemli*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 509–522.
- Даниленко А. (2018), *Про внесок наддніпрянських православних священиків у розбудову української літературної мови в XIX столітті*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 99–110 / Danylenko A. (2018), *Pro vnesok naddnipyrians'kykh pravoslavnykh*

svyashchenyiv u rozbudovu ukrayins'koyi lite literaturnoyi movy v XIX stolitti, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 99–110.

Житецкий П. (1876), *Очерк звуковой истории малорусского наречия*, Київ: Унив. тип. / Zhytetskyu P. (1876), *Ocherk zvukovoy ystoryy malorusskoho narechyua*, Kyiv: Unyv. typ.

Житецкий П.И. (1876), *Описание Пересопницкой рукописи XVI в.: с приложением текста Евангелия от Луки, выдержек из других евангелистов и 4-х страниц снимков*, Киев: Унив. тип. / Zhytetskyu P.Y. (1876), *Opysanye Peresopnytskoy rukopysy XVI v.: s prylozhenyem teksta Evanhelyya ot Luky vyderzhhek yz druhyykh evanhelystov y 4-kh stranyts snytkov*, Kyev: Unyv. typ.

Жолобов О. (2018), *Вариативность числовых форм в древнерусской письменности: singularis vs pluralis*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 565–580 / Zholobov O. (2018), *Varyatyvnost' chyslovykh form v drevnerusskoy pys'mennosti: singularis vs pluralis*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 565–580.

Каверина В. (2018), *Некоторые особенности орфографической адаптации заимствований в XVIII–XIX веках: употребление буквы Ъ*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 227–242 / Kaveryna V. (2018), *Nekotoryye osobennosti orfohrafycheskoy adaptatsyy zaymstvovanyy v XVIII–XIX vekakh: upotrebleniye bukvy B*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 227–242.

Картавенко В. (2018), *О развитии системы названий населенных пунктов смоленского края в XVII–XVIII веках*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 219–226 / Kartavenko V. (2018), *O razvitii sistemy nazvaniy naselennykh punktov smolenskogo kraya v XVII–XVIII vekakh*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 219–226.

Кожина А., Суркова Е. (2018), *К истории восточнославянских библейских переводов с древнееврейских оригиналов конца XV века*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 287–296 / Kozhinova A., Surkova Ye. (2018), *K istorii vostochnoslavjanskikh biblejskikh perevodov s drevneyevreyskikh originalov kontsa XV veka*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 287–296.

Мойсієнко В. (2018), *Лькарство... від приспаного розуму людського или перекладацька майстерність Дем'яна Наливайка*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 297–317 / Moysienko V. (2018), *Lykarstvo... vid pryspanogo rozumu lyudskogo ili perekladats'ka maysternist' Dem'iana Nalivayka*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 297–317.

Мольков Г. (2018), *Супин в древнерусских списках евангелия XI–XIII веков*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 319–332 / Mol'kov G. (2018), *Cupin v drevnerusskikh spiskakh yevangeliya XI–XIII vekov*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 319–332.

Наєнко Г. (2018), *Фонетико-фонологічна й графіко-правописна системи української мови II половини XVII століття (на матеріалі викладу о церкви Теодосія Софоновича)*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 333–350 / Nayenko H. (2018), *Fonetyko-fonolohichna y hrafiko-pravopysna systemy ukrayins'koyi movy II polovyny XVII stolittya (na materialy vykladu o tserkvy Teodosiya Sofonovycha)*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 333–350.

Осінчук Ю. (2018), *Церковнослов'янізми, пов'язані з церковними таїнствами в українському письменності XVI–XVIII століть*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, c. 351–369 / Osinchuk Yu. (2018), *Tserkovnoslov'yanizmy, pov'yazani z tserkovnytyu tayinstvamy v ukrayins'komypys'mennosti KHVІ–KHVІІІ stolit'*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 351–369.

Паляшчук Н. (2018), *3 гісторыі развіцця лексікі старабеларускай дзелавай пісьменнасці XIV – сярэдзіны XVI ст.*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 385–407 / Palyashchuk N. (2018), *Z historyi razvitsystya lyeksiki starabyelaruskay dzyelavoy pis'myennastsy XIV – syaredzi XVI st.*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 385–407.

Поученія на малоросійском языке / І. Бабченко, священик (1863), Харків: Унив. тип., VII / Poucheniya na malorossiyskom yazyke / I. Babchenko, svyashchenik (1863), Kharkiv: Univ. tip., VII.

Проповеди на малоросійском языке Протоіерея и Кавалера Василя Гречулевича (1849), СПб.: Печатано в Тип. Карла Крайя, No. [4], V, [1] / Propovedi na malorossiyskom yazyke Protoiyereya i Kavalera Vasiliya Grechulevicha (1849), SPB.: Pechatano v Tip. Karla Krauya, No. [4], V, [1].

Рамза Т. (2018), *Тарашкевіца і наркамаўка: ці ёсць граматычнае процістаянне?*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 409–432 / Ramza T. (2018), *Tarashkevitsa i narkamaŭka: tsi yěsts' gramatychnaye protsistayanne?*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 409–432.

Руденко Е. (2018), *Белорусские каузативы понимания и знания на разных этапах развития языка*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 433–444 / Rudenko Ye. (2018), *Belorusskiye kauzativy ponimaniya i znaniya na raznykh etapakh razvitiya yazyka*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 433–444.

Смирнова Е. (2018), *Если бы да (к) абы: особенности форм условного наклонения в Пересопницком Евангелии 1556 – 1561 гг.*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 445–460 / Smirnova Ye. (2018), *Yesli by da (k) aby: osobennosti form uslovnogo nakloneniya v Peresopnitskom Yevangelii 1556–1561 gg.*, „Rozprawy Komisji Językowej”, t. LXVI, s. 445–460.

Стефана Ивановича Опатовича Оповідання з Святого Писання, Церковь Божя Патриархальна (в семьі) (1863), СПб.: В печатні Императорскої Академії наук, Т. вып. 1 / Stefana Ivanovicha Opatovicha Opovidanya z Svyatogo Pisaniya, Tserkov' Bozha Patriarkhal'na (v sem'i) (1863), SPB.: V pechatni Imperatorskoi Akademii nauk, T. vyp. 1.

Aleksandra Matysiak <https://orcid.org/0000-0002-7124-0453>
Jan Kochanowski University, Kielce
e-mail: aleksandra.matysiak@ujk.edu.pl

Julita Woźniak <https://orcid.org/0000-0002-2691-1609>
Jan Kochanowski University, Kielce
e-mail: julita.wozniak@ujk.edu.pl

New cultural reality – problem or challenge? Acculturation strategies used by Polish immigrants to Wales

Nowa rzeczywistość kulturowa – problem czy wyzwanie? Strategie akulturacyjne stosowane przez polskich imigrantów w Walii

Abstract

Acculturation is the process of adapting to a new culture, in which members of a minority group – such as immigrants – combine elements of their native values and behavioural norms with those of the dominant culture in the L2 speaking country. The article presents findings from a study on the acculturation strategies adopted by Polish immigrants living in Welshpool (Wales). The research explores how individuals' perceptions regarding their native culture and the culture of their L2 speech community shape their chosen acculturation strategies. The study employed a structured interview method, and the collected data were analysed using a coding approach to identify recurring themes and extract quantitative insights. The results highlight the diversity of acculturation strategies among Polish immigrants and support the hypothesis that integration – considered the most desirable strategy according to Berry's acculturation theory – depends on multiple psychological

and social factors. These include, among many others, motivation to learn the host country's language and openness to interactions with members of the L2 cultural environment.

Keywords: acculturation, social identity, integration, immigrant English, Polish immigrants in the UK

Streszczenie

Akulturacyja rozumiana jest jako proces uczenia się drugiej kultury, w ramach którego przedstawiciele mniejszościowej grupy kulturowej (np. imigranci) łączą swój rodzimy system wartości i normy zachowań z systemem i normami kultury dominującej (kultury kraju goszczącego). Prezentowany rozdział przedstawia wyniki badania strategii akulturacyjnych realizowanych przez polskich imigrantów mieszkających w walijskim mieście Welshpool. Przeprowadzone przez autorki badanie pozwoliło na wyciągnięcie wstępnych wniosków na temat tego, jak indywidualne decyzje respondentów dotyczące rodzimej kultury i kultury kraju emigracji mogą przekładać się na realizację danej strategii akulturacyjnej. W badaniu wykorzystano metodę wywiadu ustrukturyzowanego, zaś otrzymane wyniki zostały opracowane za pomocą metody kodowania, czyli kategoryzowania bloków danych w taki sposób, aby określić powtarzające się tematy i uzyskać dane ilościowe. Otrzymane wyniki badań ujawniły różnorodność strategii akulturacyjnych, realizowanych przez polskich imigrantów. Ponadto, analiza tych wyników potwierdziła tezę, iż strategia integracji – która zgodnie z wykorzystaną tu teorią J.W. Berry'ego jest najbardziej pożądaną strategią i prowadzi do ukształtowania zintegrowanej tożsamości wielokulturowej – zależy od bardzo wielu czynników psychicznych i społecznych, w tym – od motywacji danej osoby do nauki języka kraju goszczącego i otwartości na kontakty z przedstawicielami nowej kultury.

Słowa kluczowe: akulturacyja, tożsamość, Polscy imigranci na Wyspach Brytyjskich, integracja

Introduction

In an era of intensive migration, the experience of encountering a new cultural reality remains a crucial subject of research. Immigrants who decide to change their place of residence and thus become part of a national or ethnic minority must often adapt to the target country's mainstream culture and redefine their social and cultural identity. The study presented below aims to identify the acculturation strategies employed by Polish immigrants who arrived in the United Kingdom after Poland's accession to the European Union in May 2004. The research was conducted using a structured interview method, based on a questionnaire that examined such aspects of the respondents' life as their willingness to enhance their English language skills, integration with the local L2¹ speech community, and maintaining a regular contact with their home country.

The notion of acculturation

The term acculturation is used to describe the process of finding a balance between two cultures – the minority (native) culture and the majority culture (the culture of the host country) – while adapting to life in the country of immigration². One of the first definitions

¹ L2 – The Second Language; in case of Polish immigrants to the UK, L2 refers to English as their L2

² The term *acculturation* should not be confused with *enculturation*, which refers to the process of acquiring the first (native) culture (cf. Bailey, Peoples, 2013; Lenkeit, 2004; Rosman, Rubel, Weisgrau, 2009).

explaining the phenomenon of acculturation introduced by Redfield, Linton and Herskovitz (1936: 149) states that “acculturation encompasses a series of phenomena, occurring in circumstances in which groups enter into a continuous, occurring in circumstances in which groups come into continuous direct contact, leading to changes in the original cultural patterns that characterize one or both sides of the relationship”.

Theoretical approaches to acculturation, applied across various scientific disciplines, clearly indicate that acculturation – understood as learning and/or adapting to another culture – unavoidably results in changes within personal and social identity. The first level of identity, *personal (individual) identity*, refers to the unique characteristics that distinguish an individual. Kłoskowska (1992: 138) points out that “identity is an inherently individual, subjective phenomenon”.³ Individual identity is also called personal identity and Bokszański (1988: 4) identifies it as “a sense of multi-unity, which brings into unity the variety of factors that make up the human individual”.⁴

The second level of identity – social identity (also referred to as collective or group identity) – is also described, depending on the perspective adopted, as national/ethnic (Budyta-Budzyńska, 2013), cultural (Kenrick, Neuberg, Vialdini, 1999) or socio-cultural (Tajfel, 1969, 1974). National identity is defined by Bokszański (2005: 133) as a set of “beliefs, attitudes and emotions that is formed in the consciousness of the members of the national collective in connection with their sense of connection with the nation and their experience of participation in the national group. These are beliefs, attitudes and emotions that are subject to the processes of similarity and uniformity to an important extent. [...] The similarity of the cognitive content, attitudes and emotions of a number of individuals centred around ties to the mother-tongue speech community makes it possible to characterize the identity of this community”. (Bokszański, 2005)⁵

The subject literature indicates that in today’s complex socio-cultural reality, social identity must be viewed as a dynamic and multidimensional phenomenon. According to Bauman (1993), identity is neither once arbitrarily fixed nor based on an outright judgment; it is something that is constructed and can (at least theoretically) be constructed in various ways. Sen (2007) opposes the “disjointed approach” to identity, according to which an individual can identify with only one reference group, and his/her core identity must dominate all others. The author (ibid: xii) claims the opposite approach to identity should be adopted because:

The same person can be, without any contradiction, an American citizen, of Caribbean origin, with African ancestry, a Christian, a liberal, a woman, a vegetarian, a long-distance runner, a historian, a schoolteacher, a novelist, a feminist, a heterosexual, a believer in gay and lesbian right, a theatre lover, an environmental activist, a tennis fan, a jazz musician, and someone who is deeply committed to the view that there are intelligent beings in outer space with whom it is extremely urgent to talk (preferably in English). Each of these collectivities, to all of which this person simultaneously belongs, gives her a particular identity. None of them can be taken to be the person’s only identity or singular membership category.

³ Authors’ own translation.

⁴ Authors’ own translation.

⁵ Authors’ own translation.

A multidimensional approach to social and cultural identity is also reflected in theories of acculturation, which suggest that, under certain conditions, individuals can develop a *multicultural identity* – a sense of belonging to multiple cultural groups.

The concept of acculturation was proposed by anthropologists as a phenomenon referring to the group level (Linton, 1949), however, psychologists also introduced the term “psychological acculturation” (Graves, 1967) referring to the level of individual identity. The process of acculturation is associated with changes related mainly to national culture. Acculturation analyzed from the perspective of individual identity means psychological changes experienced by individuals in the process of adaptation to a new cultural situation (Berry et. al., 2011). These changes occur both in the area of behavioural patterns and attitudes, which means that the concept of acculturation is inextricably linked to the notion of identity.

One of the best-known theories of acculturation is the model developed by Berry (1974). According to the author, the process of acculturation can be determined by juxtaposing two factors. The first is the degree to which an individual is willing to cultivate the customs of his or her culture of origin (national culture), while the second is the willingness to learn a new culture (the culture of the host country). Analyzing these two factors simultaneously, the following acculturation strategies can be identified:

- a) Assimilation – when the individual does not retain the identity of the native culture and willingly assimilates the cultural norms, values and traditions of the new culture;
- b) Separation – when the individual maintains a strong identity of the native culture and does not assimilate behavioural patterns typical of the new culture;
- c) Integration – when the individual both maintains a strong identity of the native culture and assimilates behavioural patterns typical of the new culture;
- d) marginalization – means that the individual neither retains the identity of the native culture nor assimilates the behavioural patterns typical of the new culture.

These four acculturation strategies depend on, among other things, situational factors and a person’s psychological conditions. According to the theory described above, the acculturation strategy that causes the least acculturation stress and creates the best conditions for learning the culture of the host country is *integration*. This strategy leads to the formation of an integrated multicultural identity, also referred to as *biculturalism*. However, it should be noted that people who experience the acculturation process do not always have the opportunity to choose the best possible strategy. As Berry (ibid) claims: “Integration can be chosen and effectively implemented by a minority group when the dominant society has an open and inclusive approach to cultural diversity”. Thus, the lack of support from the host country to enable immigrants to cultivate native traditions can lead to forced assimilation, which means the complete adoption of another culture and, consequently, the abandonment of the native culture.

The aforementioned concept of integration implies a process of two-way adaptation (as opposed to assimilation), i.e. a process of adaptation of both the host society to the immigrants and the immigrants to the host society in political-legal, economic, cultural and linguistic terms. This understanding of integration – as a “two-way” process – is evident in legal regulations on migration policy within the European Union (Suessmuth,

Weidenfeld, 2005). According to these regulations, integration of immigrants should cover all areas of life, including the labour market, education, housing policy (preventing ethnic ghettos), health care, or public life (Kicinger, 2005).

Although J. Berry's model has been used by many researchers of migratory phenomena, it turned out, however, not to be without some conceptual flaws, affecting its methodological effectiveness. Berry (2001) himself noticed that the rapid social changes of the recent years made it necessary to revise the scientific assumptions of his model. Schönplflug (1997) further noted, among other things, the legitimacy of the use in Berry's theory of the "stress and coping paradigm" (an important aspect of this theory is the search for factors determining the effectiveness of adaptation to a new, inherently difficult, socio-cultural situation), which is not adapted to the study of long-term change. Consequently, the researcher cannot be one hundred percent sure whether the changes observed in the members of the research group are caused only by the acculturation process or also by developmental transformations of a more general kind. An extensive critical analysis of Berry's model and a discussion of selected trends in the study of the acculturation phenomenon were also proposed in more recent studies by Łuźniak-Piecha (2016) and Adamski (2020).

Acculturation strategies used by Polish immigrants

After Poland's accession to the European Union in May 2004, the dynamics of Polish post-accession migration became the subject of many studies aimed at determining the nature of migration movements and adaptation processes of new Polish immigrants⁶. In many EU countries, previous migration policies have changed, making it possible to create regulations on immigrants, anti-discrimination, etc. The results of the research conducted by Koryś & Okólski (2004) have shown, among other things, that phenomena such as the globalization of foreign migration and transnationalism have emerged or strengthened, which have contributed to the development of immigrant diasporas and have greatly altered the traditional ties of immigrants to both their home and host countries.

The concept of acculturation discussed earlier has been used by researchers to study the adaptation processes of Polish immigrant communities in various host countries. The purpose of these studies was to indicate to what extent immigrants retain their native (national) culture abroad, and to what extent they are ready to adopt a second culture (the culture of the host country). Andrejuk (2011) studied the acculturation strategies of students within the European Union to find an answer to the question of whether mobile students tend to integrate into the society of the host country or rather tend to Europeanize. Andrejuk (ibid) adapted three dimensions, i.e., identity-cultural, legal and economic dimensions, as indicators of migrant-student integration into the culture of the host country.

⁶ Due to the fact that citizens of countries belonging to the European Union can travel to member countries under the principles of *free* movement of people, services, goods and capital, some researchers propose replacing the term "migration" with free movement, or "free movement" when describing migratory movements within the EU. Consequently, it would be possible to replace the term "migrant" with the term *free mover*. Cf. e.g. Guild, 2004.

The research showed that student migrants – due to their relatively high cultural and linguistic competence – were more likely to adopt integration strategies than low-skilled labour migrants, so in the case of Polish migrants we can talk about the phenomenon of the so-called *segmental Europeanization*.

The aim of the research conducted by Dziągłowski (2011) was to determine possible factors conditioning the course of adaptation of the pioneering generation of Polish immigrants in Ireland. The study revealed a number of barriers that impede the integration process in various dimensions of life, i.e. a) social and economic (e.g. poor contacts of immigrants with Irish institutions), b) identity-cultural (e.g. low level of language competence), c) institutional-legal (e.g. lack of participation in Irish political life at the local level) and d) spatial (e.g. lack of contact between Polish immigrants and Irish in the place of residence). As the author of the study points out, some barriers disappear after immigrants stay in the host country for a longer period of time, while others require active integration policies of the host country and the cooperation of the local community hosting the immigrants.

The study of the process of cultural and social integration of Poles living in Ireland was also conducted by Klimek (2012). The author focused on the behavioural aspect (behaviour), as well as the declarative aspect (attitude to the integration process). The surveys conducted included questions about adaptation tactics undertaken in various areas of life, such as family, social life, leisure time, and cultural practices. The results of these surveys showed that the acculturation strategies most frequently chosen by respondents were integration and separation.

As part of a study of acculturation strategies, Parfieniuk (2009) prepared an analysis of a few case studies based on interviews on adaptation tactics conducted with foreigners living in Poland and Poles living abroad. The results of the study indicated a heterogeneous course of adaptation processes, both at the individual and group level. In addition, differences in acculturation strategies implemented within a single community, or even a single family, sometimes led to internal conflicts, thereby increasing the acculturation stress of members of these groups. The adaptation process was relatively easy for those who were willing to make the effort to learn a new culture.

The adaptation strategies of Polish immigrants residing in Iceland were studied by Nowicka (2020) and were related to four dimensions of life: cultural, economic, social and civic. Based on the results, she found that in each of the four dimensions of life, it is possible to distinguish a dominant strategy and side strategies. In the cultural, social and civic dimensions, separation turned out to be the dominant strategy, while in the economic dimension, integration turned out to be the dominant strategy, which could largely be explained by the inclusiveness of the Icelandic labour market, as well as social and legal protections for workers.

The results of selected studies of the acculturation strategies of Polish migrants mentioned above show that acculturation is a dual process that occurs both at the individual level (= psychological level) and at the group level (= sociocultural level). At the individual level, this process entails changes in identity that translate into changes in an individual's behaviour, and is highly dependent on the cultural distance between the culture of origin

and the host culture, as well as on personality factors. At the group level, acculturation means changes in social structures that depend on the national/ethnic minority and immigrant policies adopted in a country, which also affect the individual's adaptation process. These changes lead to the final result, which is (achieved to varying degrees) adaptation to life in a new cultural context.

The status of Welsh language

When living in Wales, Polish immigrants can immerse not only in an English-speaking environment but also a Welsh-speaking one due to the dual-language status of the country. In Wales, both English and Welsh are officially recognized and they are official languages of the Senedd (Welsh Parliament). For many years, extensive efforts have been made by the local governments to promote and preserve the Welsh language. As a result of special education programmes and legal reforms, nowadays, Welsh is spoken by around 17.8% of the Welsh population, which means approximately 538,300 people⁷. Welsh-speaking communities in Wales (together with certain parts of England) continue to hold the Welsh language as an integral part of their identity and heritage.

As Welsh is an actively spoken language that plays a significant role in Welsh culture, media, and education system, immigrants are encouraged to participate in language learning schemes designed for non-Welsh residents. According to recent data, Wales has become increasingly multicultural and multilingual, with Polish as the third most spoken language used by around 0.7% of the Welsh population, and Arabic as the fourth one (spoken by around 0.3% of the population). Local authorities offer special Welsh language courses for foreigners to help them effectively integrate into Welsh society⁸, however, numerous immigrants do not know about them or do not take the opportunity. They choose to learn English because they perceive it as a more globally useful language. The other reason for the English language preference given by immigrants is the fact that they plan a relatively short stay in Wales which does not motivate them to learn Welsh. This kind of arguments appeared in Polish immigrants' responses to the questionnaire applied in the study as well.

The study

The described study of acculturation strategies chosen by Polish immigrants to Wales used qualitative data obtained through a structured interview. The interview was based on a questionnaire that consisted of 6 questions related to the issue of social/cultural identification and readiness to integrate into a new cultural group (the British). The questions were phrased as follows:

⁷ Office for National Statistics, 2021 census.

⁸ See for example project Adult Learning Wales, partly funded by the European Union Asylum, Migration and Integration Fund (Huw 2021).

- (1) How are you learning English in the UK? To what extent is the issue of speaking better English important to you?
- (2) Which language do you use more often in everyday situations (at home/at work/ among friends/ while shopping, etc.), Polish or English?
- (3) To what extent are you interested in what's happening in your home country, i.e., do you follow news about Poland?
- (4) How often do you travel to Poland? Do you miss your country when you are in the UK?
- (5) How important is it for you to be recognized as a Pole/Polish person?
- (6) To what extent do you spend your free time with British people and to what extent with your Polish friends? Do you take an active part in the life of your local community?

The interviews were conducted in English, among 40 Polish adult⁹ immigrants living in Welshpool, Wales. According to their responses to the questionnaire, all the participants came to Welshpool before 2008. The group of respondents consisted of people aged 21–36 years. Respondents showed varying degrees of English language proficiency upon arrival in Wales. Moreover, the selected community consisted of Poles living in a relatively small area, working together or close to each other and maintaining regular social contacts with each other. Such a close-knit community is an interesting object of research related to acculturation strategies, as the ability to maintain daily contact with other Polish immigrants potentially enables – though obviously does not determine – the implementation of integration or separation strategies. In the case of dispersed immigrant communities living in metropolises such as London, immigrants may live in very small communities and interact mainly with representatives of the host country's culture. However, it may be the result of a specific social situation (i.e., the lack of a larger group of compatriots with whom to cultivate native traditions), rather than the personal preference. The recordings were made in the respondents' homes using microphones clipped to their clothes, and then processed by the authors of the article (transcriptions).

The questions constituting the starting point for the interview with the respondents were selected in such a way that the answers showed the respondents' attitude towards their home of origin and the country of emigration, their motivation to enhance their English language competence, as well as the degree of integration into the English-speaking community (Welshpool residents). The responses received were analysed in terms of pursuing one of the four acculturation strategies, while the final evaluation of the acculturation strategy was based on indications of the respondent's degree of willingness to integrate into the English-speaking community, the declared desire to continue learning English, as well as the need to maintain regular contact with family in Poland and interest in information about Poland.

⁹ One of the respondents to the survey was still attending high school, but was already 18 years old.

Results

The responses obtained were compiled according to the method of coding, that is, categorizing the data according to recurring themes relevant to acculturation. This way of coding the data made it possible to identify the themes that appeared in the statements of various respondents, as well as to receive quantitative data¹⁰. The tables presented later in the article contain the categories to which all respondents' statements were assigned, along with sample statements. Question one, i.e., *How do you learn English in the UK? To what extent is the issue of speaking better English important to you?* contains two sub-questions that address the issue of language in different ways, so the analysis of responses to this question is presented in two separate tables (1 and 2).

Table 1: Responses to the question: how do you learn English in the UK?

Category	Number of responses in a category	Example statements
I'm learning on my own	8	<i>I use the Internet; I learn from CDs because I don't have time for language school.</i>
I go to a language school	4	<i>I learn in school and how to speak. I go to a language school</i>
At work (I work with the British)	16	<i>I speak English at work; I talk a lot with colleagues at work; I learn mostly at work, I don't read or write much. I have to speak because I work with British people, so I learn.</i>
I speak English in a variety of situations	12	<i>I try to learn by listening to others; I learn when I talk in English, I bought the SITA program, but it was not effective; I often talk to a British friend, he teaches me vocabulary and sentences. I talk in English as I meet with colleagues at work.</i>

Source: own elaboration

¹⁰ More information on the coding method can be found in the following sources, among others: Babbie, 2005; Elliott, 2018; Flick, 2011.

Table 2: Responses to the question: to what extent is the issue of speaking better English important to you?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
To a very large extent	28	<i>I like the language very much and I like to understand everything that others say to me; For me it is very important; I really want to improve my language skills; I would like to go to a course, but I am too shy.</i>
To a large extent, but mainly because I have to communicate with others at work	12	<i>I only work with British people, so at work I have to speak English, and at home I speak Polish, because I live with Polish people; I don't learn from books, I just want to get along. I don't need to speak fluently to be able to work.</i>

Source: own elaboration

Tables (1) and (2) show the responses to the question about the subjective importance of language competence, and, as can be seen, all survey participants declared a desire to increase their level of proficiency (at the time of their arrival in the UK, it was A1 and A2, i.e. beginner, or B1 – intermediate¹¹). Responses to question (1) also indicate a diverse approach to the issue of learning English, i.e. for some respondents it was one of the main goals (on a par with the possibility of gainful employment), while for others it was only a means to the overriding goal of effective communication in the workplace.

The next table shows the answers to the second question in the questionnaire, regarding the use of English in everyday situations.

¹¹ The participants' level of language proficiency in the study was assessed using selected descriptors based on the *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment*, Council of Europe 2001, applied to statements obtained during the interviews.

Table 3. Responses to the question: which language do you use more often in everyday situations (at home/at work/among friends/while shopping, etc.), Polish or English?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
I use the Polish language more often	16	<i>I usually work alone; I don't need to speak English, because I work with the machinery, and I live with Polish people; I speak English at work, but more Polish, i.e. at home and among friends; I don't need to use English at work, and at home I speak Polish with my wife (sometimes in English, because she wants to teach me).</i>
I use English more often	4	<i>I work for the British, so I often speak English, more often than Polish. I try to speak English everywhere I can.</i>
I use Polish as often as English	20	<i>I have to speak English at work, but at home and when I'm with friends, I speak Polish (most of them are Polish and don't speak English well); Equally, that is, I speak English at school and Polish at home; I speak English only at work and Polish at home, because I live with a Polish girlfriend and among Polish friends; Half and half, because I work only with British people, but live with Poles.</i>

Source: own elaboration

Analysing the results presented in the table above, it can be noted that almost half of the respondents mainly used their native language in everyday situations. This is probably related to the fact of cohabitation with a Polish partner. An additional factor causing more frequent use of Polish may have been the situation in which the respondents lived close to each other and spent their free time together. In doing so, they showed no initiative to interact with representatives of cultural groups/minorities other than Polish. It can also be seen that half of the survey participants admitted that they communicate with equal frequency in English and Polish, which in turn is a consequence of working in an English-speaking environment. Only four respondents indicated English as the dominant language in their daily interactions (mainly due to gainful employment, which occupied much of their time and required the use of English).

Responses to another question used during the interview revealed Polish immigrants' attitudes toward their home country (Table 4).

Table 4. Responses to the question: to what extent are you interested in what is happening in your country of origin, i.e., do you follow news about Poland?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
I am interested in a large degree	32	<i>Of course, my parents live there, I was born there, I will always be a Pole, I have not cut myself off from Poland; Every morning I try to check what is going on in Poland and then I talk about it with my Polish friends; I watch Polish TV all the time; I often check what the situation is in Poland, whether it pays to save money, etc.; I regularly check how much the pound costs, because it pays me more to work here when the pound is expensive.</i>
I have little interest in	4	<i>I watch Polish TV; Sometimes I talk about it with my Polish friends.</i>
I'm not interested at all	4	<i>Frankly, I'm not interested in that; I'm too busy working here.</i>

Source: own elaboration

This question was answered most often with responses indicating great interest, which may indicate the respondents' strong attachment to their home country. The vast majority of the surveyed group was definitely interested in the current situation in Poland, mainly economic. These individuals said they were keeping up-to-date with events concerning the situation on the political scene, as well as changes in the currency market. Several respondents admitted that in the long term they are considering returning to Poland, and this is the reason for their interest in the pound/zloty exchange rate or the increase in the minimum wage in Poland. Only four people declared a lack of interest in what is happening in their country. These were the same people who worked in a British environment and spoke mainly English (see Table 3).

Responses to the next question, regarding the frequency of visits to the home country, indicate that the bond was not maintained through regular visits to Poland, but rather through techniques for maintaining contact at a distance.

Table 5: Responses to the question: how often do you go to Poland? Do you miss your country when you are in the UK?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
Very often (regularly)	8	<i>I go quite often, sometimes I miss; I go 3–4 times a year, I often miss my family, friends and my dog.</i>

Category	Number of responses in a given category	Example statements
Often	8	<i>I go 2–3 times a year, I don't miss it because my wife and children are here; I go 3 times a year, I miss my close family in Poland.</i>
Rarely (once/twice a year or less often)	24	<i>At least 2 times a year, I miss my family, but here is my husband and I am here for him, something for something; 2 times a year, I miss; About 2 times a year, of course I miss my family and friends, but I feel better in the UK; I travel 2 times a year, but I don't miss my country, because here I have a girlfriend and everything I need; I go 2 times a year, I don't miss my country because here everything is ok, I have a job, I earn money, we have a house, we have everything we need; I go 2 times a year, but eventually I will stop, there is nothing to miss because Poland is ugly and Poles are jealous, unhelpful and lazy, I have never seen a nicer town than Welshpool, I am very happy here.</i>

Source: own elaboration

The responses presented above show that respondents kept in touch with their Polish relatives, but did so mainly through remote communication (Internet, telephone). A significant group of respondents declared rather sporadic visits to Poland (a maximum of 2 times per year) claiming that they feel comfortable in Welshpool and do not miss anything. However, there were those with statements indicating that some respondents missed their family or friends, so a wide variety of attitudes among Polish immigrants can be seen here. In addition, some emphasized that their standard of living in the UK is higher than in Poland, so they focus on life in the new country. One respondent pointed out the huge contrast between Poland and the UK in various aspects of life (including mentality and attitudes toward compatriots), and the tone of her statement indicated that in the future she might cut herself off completely from her country of origin. A number of respondents added that they miss their family and friends who stayed in Poland, and for their sake they try to keep in constant contact with their home country.

Question five (Table 6) asked how important it was to respondents to be seen/recognized as Polish.

Table 6: Responses to the question: how important is it for you to be recognized as a Pole/ Polish person?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
This is important to me / not a problem for me	16	<i>I don't mind, but some Poles here bring shame to all Poles, because they fight, swear, don't work and are very lazy; I'm not ashamed of it, but I don't spread the word about it either, I have my job and do my job; I'm not ashamed, rather I try to understand Poles who behave inappropriately (don't know the language, look for work, etc.); I don't hide about it, I am happy and proud to be Polish; I am who I am, I am not ashamed of it, why should I be ashamed?</i>
It's hard to say (sometimes it's hard for me)	8	<i>I'm ashamed when I think that I can be associated with Poles who commit crimes here, drink or are homeless, on the other hand, among Poles there are, for example, great scientists and singers, so I shouldn't be ashamed; I'm not proud, now it's worse than a few years ago, because people used to like Poles for being hardworking, and then a lot of criminals came and now people think that all Poles are thieves and drunks.</i>
It is not important to me	16	<i>There is no point in hiding, because people will figure it out quickly anyway; Some people are ashamed of the fact that they are Polish, but I don't hide it, I don't worry about it; Poles have done stupid things here and now the British are isolating themselves from us, but it doesn't matter to me.</i>

Source: own elaboration

The vast majority of survey participants stressed that they do not mind being recognized as Polish and never hide their origin. However, some respondents cited situations due to which the fact of being Polish is not something to be proud of (Polish immigrants coming to the UK have become known as dishonest, uncultured and untrustworthy people). There were references in the respondents' statements to the issue of shame, which can be a reason for hiding the fact that one is Polish. The sense of shame associated with Polish national identity can be a significant barrier to integrating with representatives of the majority culture (respondents mentioned that the British, who know cases of inappropriate behaviour of Poles, have a distrustful attitude towards them). It is also worth noting some statements indicating that there is no reason to hide nationality. Some respondents see no reason why they should be ashamed of their fellow immigrants.

An equally important obstacle to pursuing an acculturative integration strategy may have been low community participation, as indicated by the statements in Table 7.

Table 7. Responses to the question: to what extent do you enjoy spending your free time with British people and to what extent with your Polish friends? Do you take an active part in the life of your local community?

Category	Number of responses in a given category	Example statements
I spend more time with the British	8	<i>I prefer to spend time with British people, because Poles are not friendly, so I have more British friends here than Polish; I spend more time with my British workmates than with Poles, because I don't have many Polish friends here.</i>
I spend more time with Poles	16	<i>I meet both Brits and Poles, e.g. at the gym, but I prefer to spend time with Poles because I understand them better; I only talk to Poles because we live close to each other and we meet often after work, I don't look for other people; I prefer to spend my free time with Polish colleagues, although I'm also open to making friends with Brits, but Brits prefer to stick together; I don't like to spend time with Brits because I'm shy and it's easier for me to get along with Poles.</i>
I spend time with both British and Polish people	16	<i>I don't have a preference, the important thing is that I get along; I go to parties and with my English workmates and with my Polish friends; In high school I have contact with British people, and I spend my free time after school with both schoolmates and Poles; I go to the pub and with British people and with Poles, it depends on the occasion.</i>

Source: own elaboration

The figures and sample statements shown in the table above allow us to draw conclusions about respondents' social preferences. An overwhelming number of respondents preferred to spend time in company of fellow Polish immigrants or to divide their time more or less equally between the company of Britons and Poles. Several respondents admitted that they did not feel welcome as immigrants and that the process of integration was not easy as the Brits formed rather closed social circles. It is also worth noting here that the overwhelming majority of survey participants claimed that they had little involvement in the life of the local community, and their activity in this regard was limited to weekend visits to pubs or the gym. Such a situation may have been the result of a language barrier or the personal preferences of the respondents, as the official municipal websites presented

Welshpool's interesting and diverse cultural and entertainment offerings, despite the fact that it is a relatively small town.¹²

Conclusions

The results of the survey presented above indicate certain acculturation strategies implemented by a group of Polish immigrants. The respondents' answers revealed a relatively large number of Poles whose behaviour in an emigration situation can be described as a strategy of separation. These individuals interacted more often with their fellow Polish immigrants than with the British, probably mainly due to insufficient language skills. It is also possible to distinguish a group of immigrants who were eager to integrate with English speakers, mainly in non-work environments. The integration strategy observed here allows us to assume that in the future – by improving language skills and learning about the culture of the host country – this group of respondents will be able to develop an integrated bicultural (Polish-British) identity. The statements made by some survey participants also indicate the implementation of an assimilation strategy due to the fact that they focus only on contacts with people representing British culture, have few Polish friends and/or do not visit relatives in Poland. The respondents' answers definitely indicate the realization of a marginalization strategy as Poles who did not integrate with the British maintained close social contacts with their compatriots, so they were firmly embedded in the native culture.

The data obtained made it possible to determine the direction of acculturation. However, it is not possible to say clearly from the presented data what factors influenced the pursuit of a particular acculturation strategy. It can be assumed that, to a large extent, these were personal factors such as motivation to learn English or readiness to make interpersonal contacts in a new cultural environment.

The acculturation process is extremely complex and always involves changes in social/cultural identity. The final outcome of these changes always depends on a number of psychological and social factors, such as active participation in the socio-professional network, or willingness to improve language skills. The pilot study described above can serve as a starting point for a broader research project on acculturation strategies implemented by Polish immigrants, conducted on a larger group of respondents and in cities of different sizes.

References

Adamski J.K. (2020), *Adaptacja i postrzeganie imigrantów w państwach europejskich: studium porównawcze*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

¹² At the time of conducting the survey, the city had a population of less than 7,000. By comparison, the population of London at the time was about 9 million (this figure refers only to so-called Greater London, not the entire London metropolitan area with all adjacent towns)

- Andrejuk K. (2011), *Narodowa integracja czy europeizacja? Strategie osobiste i zawodowe imigrantów edukacyjnych w państwach Unii Europejskiej*, "Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny", 37/2(140), pp. 148–166.
- Babbie E. (2005), *Badania społeczne w praktyce*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Bailey G., Peoples J. (2013), *Essentials of Cultural Anthropology*, Boston: Cengage Learning.
- Bauman Z. (1993), *Ponowoczesne wzory osobowe*, "Studia Socjologiczne", nr 2, pp. 7–31.
- Berry J.W. (1974), *Psychological Aspects of Cultural Pluralism*, "Topics in Culture Learning", nr 2, pp. 17–22.
- Berry J.W. (2001), *A Psychology of Immigration*, "Journal of Social Issues", 57, pp. 615–631.
- Berry J.W. (2011), *Integration and Multiculturalism: Ways Towards Social Solidarity*, "Papers on Social Representations", 20(1), pp. 2.1–2.21.
- Berry J.W., Poortinga Y.H., Breugelmans S.M., Chasiotis A., Sam D.L. (2011), *Cross-Cultural Psychology. Research and Applications*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bokszański Z. (1988), *Tożsamość jednostki*, „Kultura i Społeczeństwo”, nr 2, pp. 3–17.
- Bokszański Z. (2005), *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Budyta-Budzyńska M. (2013), *Sociology of the nation and ethnic conflicts*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Council of Europe, 2001, *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment*, <https://rm.coe.int/1680459f97> [accessed: 15.09.2024].
- Dzięglewski M. (2011), *Bariery na drodze integracji polskich migrantów poakcesyjnych w Irlandii*, "Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny", 37/2(140), pp. 132–149.
- Elliott V. (2018), *Thinking about the Coding Process in Qualitative Data Analysis*, "The Qualitative Report", 23(11), pp. 2850–2861, <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2018.3560>
- Flick U. (2011), *Projektowanie badania jakościowego*, trans. P. Tomanek, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Graves T.D. (1967), *Psychological Acculturation in a Tri-Ethnic Community*, "Southwestern Journal of Anthropology", 23, pp. 337–350.
- Guild E. (2004), *The legal elements of the European Identity: EU citizenship and migration law*, The Hague, Boston: Kluwer Law International.
- Huw A. (2021), *Welsh language lessons for refugees and asylum seekers*, <https://www.bbc.com/news/uk-wales-59795982> [accessed: 15.09.2024].
- Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B. (1999), *Social Psychology. Unravelling the Mystery*, Boston: Pearson Education.
- Kicingier A. (2005), *Unia Europejska wobec zagadnienia integracji imigrantów*, Warszawa: CEFMR.
- Klimek Ł. (2012), *Polish migrants living in Ireland. Their acculturation strategies and attitude towards integration*, "Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny", 38/3(145), pp. 27–51
- Kłóskowska A. (1992), *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, "Culture and Society", no. 1, pp. 131–141.
- Kłóskowska A. (1996), *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Koryś P., Okólski M. (2004), *Czas globalnych migracji. Mobilność międzynarodowa w perspektywie globalizacji*, "Migration Works", pp. 9–16.

Lenkeit R.E. (2004), *Introducing Cultural Anthropology*, New York: McGraw-Hill.

Łuźniak-Piecha M. (2016), *Europejczycy, Euroemigranci – czyli o aspiracjach i skutecznej akulturacji. Przegląd badań i próba weryfikacji koncepcji strategii relacji międzykulturowych J. Berry'ego*, "Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny", 2(160), pp. 231–246.

Nowicka M. (2020), *Strategie adaptacyjne imigrantów: przypadek Polaków w Islandii*, Kraków: Nomos.

Office for National Statistics (2021), <https://www.ons.gov.uk/census> [accessed: 15.09.2024].

Parfieniuk I. (2009), *Między marginalizacją a integracją. Wybór jednostkowych strategii akulturacyjnych i ich uwarunkowania*, [in:] J. Nikitorowicz, D. Misiejuk (eds.), *Procesy migracji w społeczeństwie otwartym. Perspektywa edukacji międzykulturowej*, Białystok: Wydawnictwo Akademii Trans Humana, pp. 293–306.

Schönplflug U. (1997), *Acculturation: adaptation or development*, "Applied Psychology", vol. 46, Issue 1, 1, pp. 52–55.

Suessmuth R., Weidenfeld W. (2005), *Managing Integration. The European Union's responsibilities towards immigrants*, <https://www.semanticscholar.org/paper/Managing-integration-%3A-the-European-Union's-towards-S%C3%BCssmuth-Weidenfeld/2c148b6d7b9d558bd4d2a7caa1207ad50a5cd4fe> [accessed: 15.09.2024].

Damazy Stasiak <https://orcid.org/0009-0003-1819-5192>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: dstasiak@ahelodz.pl

Paraphrasing philosophical questions

Parafrazowanie pytań filozoficznych

Abstract

This paper examines the philosophical significance of merely posing a question. Drawing on erotetic logic, particularly the work of Anna Brożek (2008), the author analyzes the cognitive structure of questions, focusing on their presuppositions and resolvability. The paper argues that well-formulated questions – especially hypothetical ones – can meaningfully guide philosophical and scientific inquiry by shaping research agendas and clarifying conceptual gaps. Further, the process of logical therapy and paraphrasing can transform vague or semantically flawed questions into resolvable ones or demonstrate their *unresolvability*, both of which are philosophically valuable. Through the lens of thinkers such as Ajdukiewicz, Collingwood, and Agassi, the paper shows that questioning is not only foundational to philosophical methodology but can itself constitute a substantive contribution. Ultimately, the paper supports the thesis that simply asking a question can be a valuable contribution to philosophy.

Keywords: philosophical question, resolvability, presupposition, paraphrase, metaphilosophy

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony jest wartości, jaką dla filozofii może stanowić samo sformułowanie pytania. Opierając się na logice erotetycznej, w szczególności na pracach Anny Brożek, autor analizuje strukturę poznawczą pytań, koncentrując się na ich presupozycjach i rozstrzygalności. Argumentuje, że dobrze sformułowane pytania, zwłaszcza hipotetyczne, mogą w znaczący sposób kierować dociekaniami filozoficznymi i naukowymi poprzez kształtowanie programów badawczych i wyjaśnianie luk pojęciowych. Co więcej, proces terapii logicznej i parafrazowania może przekształcić niejasne lub semantycznie błędne pytania w możliwe do rozwiązania lub wykazać ich nierozstrzygalność, co jest cenne z filozoficznego punktu widzenia. Poprzez perspektywę myślicieli, takich jak Ajdukiewicz, Collingwood i Agassi, ukazane zostaje, że zadawanie pytań jest nie tylko fundamentalne dla metodologii filozoficznej, ale samo w sobie może stanowić istotny wkład. Ostatecznie artykuł wspiera tezę, że samo zadawanie pytań może być cennym wkładem w filozofię.

Słowa kluczowe: pytanie filozoficzne, rozstrzygalność, presupozycja, parafraza, metafizologia

Introduction

In this paper, the author will attempt to answer the question posed in the article, which consists solely of the title¹: “Can a good philosophical contribution be made just by asking a question? (Habgood-Coote, Watson, Whitcomb, 2023a, to whom I will refer as “the authors”). In the same issue of *Metaphilosophy*, a commentary article was published in which Habgood-Coote, Watson, and Whitcomb (2023b) take their provocation seriously and try to answer the question posed earlier by analysing each of the words that appear in it. They also encourage others to take up this challenge (I will refer to the question “Can a good philosophical contribution be made just by asking a question?” as the “question-challenge”), which the author would like to do by deepening the analysis mainly in terms of the available knowledge in the field of erotetics. In doing so, the author will draw on Anna Brożek’s (2011) comprehensive analysis of questions, as well as other relevant works. The paper is divided into two sections: the first dealing with the issue of presuppositions and the second with resolvability.

1. Presuppositions

First, the authors point out that it may not be possible to simply ask a question. This is because there is always something that comes along with the question, namely, presuppositions. They find the claim that every question has them, which guarantees to reveal the questioner’s beliefs about the world. It is worth mentioning here that Tomasz Puczyłowski (2022) (Puczyłowski, Ziembicki, 2018) in a series of works shows that questions can also have conversational implicatures, which is a modification of Grice’s theory. According to this view, questions can express assertions that would give a positive answer to the question-challenge. However, this phenomenon is mostly relevant to non-scientific language and is not the focus of this paper, so the author will not develop this thread further.

In Anna Brożek’s analysis of the cognitive content of questions, assumptions come to the fore. This notion was introduced by Kazimierz Ajdukiewicz (1975: 88–89), who defined the positive assumption of a question as the statement that at least one answer to this question is true, and the negative assumption as the statement that at least one of the answers to this question is not true. However, later erotetists questioned the validity of the negative assumption, as it may not always be in the sender’s intention. Brożek adopts the notion of assumption from Wiśniewski, defining it as a sentence that logically follows from any proper answer to the question. Unfortunately, this solution becomes entangled in the definition of both the notion of *answer* and the notion of *entailment*. It is only through the notion of assumption that Brożek can define the notion of presupposition. “Let us call all sentences which analytically (or semantically) follow from an assumption

¹ Which is not even the shortest published article. This title also belongs to a work of philosophy that also contains the title itself, “A Demonstration of the Causal Power of Absences” by Tyron Goldschmidt.

of a given question – »presuppositions« of this question. The set of assumption and all presuppositions of a given question may be called »the cognitive content« of this question” (Brożek, 2011: 195).

According to Brożek’s classification, a *challenge* question is a *hypothetical* question, which in English is constructed by inversion. Embedded hypothetive questions consist of an operator ‘if/whether’, which signals the question and *datum quaestionis*, which is a scheme of an answer to a given question – in this case, inversions are not needed. “Hypothetical questions communicate not only the existence of a gap in a given picture of a situation and a will to fill this gap; they also present its hypothetical filling” (Brożek, 2011: 131), which functions as a weaker assumption. The utterer of the question-challenge is not convinced of the truth of the hypothesis to the same extent as of a claim like “there are questions” or “there are philosophical contributions”, but he is also not completely indifferent about its truth as if he were uttering a selective question “can a good philosophical contribution be made just by asking a question, or can’t it be made?”.

Given this, the authors, claiming that they are not presupposing any claim that their readers would not already accept (Habgood-Coote et al., 2023b: 57), do not present the full picture. By uttering *just* a question, we limit ourselves to posing questions containing only trivial presuppositions, not suggestive ones. However, by posing *just* a hypothetical question, we are already present. A possible way to fill the cognitive gap, which can shape future research in a very specific direction. This is an argument for answering the question-challenge positively, and if we find it compelling and ask the next question, “if so, which one?” then hypothetical questions are the place to look for answers.

Before moving on to the benefits of questions for philosophy itself, let’s pause for a moment to consider the other potential benefits of philosophical questions. The notion of presupposition has been used by Robin Collingwood to appreciate the role of questions in the development of science. According to Collingwood’s approach, every proposition we make is an answer to a certain question, which is not necessarily asked, but is logically primary (Gęgotek, 2003, p. 190). Each question, in turn, has certain presuppositions that represent the sender’s assumed theory about the world. Collingwood distinguishes two types of presuppositions:

- relative presuppositions – function as propositions, further questions can be formulated about them, and have a truth value;
- absolute presuppositions – fundamental assumptions of a scientific discipline, shaped by historical factors, have no truth value.

Take, as an example, the absolute presupposition of medicine is the existence of causality, and the absolute presupposition of physics is the existence of laws of nature. According to Collingwood, the discovery of absolute presuppositions was the main task of philosophy, and the way to do this was to ask more and more elementary questions. The questions were therefore of considerable importance, but only theoretically. Absolute presuppositions could not be changed deliberately, but only spontaneously with the course of history.

Practicality was made possible only by the concept of Joseph Aggasi (Gęgotek, 2003: 196), who did not deny the truth value of metaphysical assumptions. He treated them

similarly to research programmes and wanted to evaluate them mainly in terms of their effectiveness. In science, if we want to explain a phenomenon, we start by asking a question with the query ‘why?’. However, questions with a schema of ‘why x?’ are general, difficult to critique, and not every answer to them should satisfy us. According to Agassi, we seek answers that are consistent with our metaphysical assumptions and should therefore modify our questions accordingly. If we explicate the assumptions of the scientists, we will be able to transform our questions to include queries like ‘which?’, ‘what?’, ‘how?’, which are much less troublesome. Through the Newtonianism research programme, we were able to transform any question with the schema ‘why does phenomenon x occur’ into questions with the schema ‘what force causes phenomenon x’. The paraphrasing of research questions is of great importance, and this will be referred to in the next section.

2. Resolvability

Another property of the hypothetical questions is that they are elliptic. This means that they require clarification in the form of emphasis. Concerning the question-challenge, the authors clarify by saying that finding any contribution is a trivial matter, so the crux of the challenge is to find a good one. Without going too deeply into their further consideration of what it means to be good, the author will try to present situations in which the importance of questions should be universally accepted.

Brožek argues that philosophical questions are peculiar in some respects. They are very general and seek to synthesise or lay the foundations for knowledge from other disciplines. However, this does not mean, perhaps contrary to popular opinion, that philosophical questions are irresolvable. Questions are resolved according to the generally accepted procedures of the discipline. The only difference is that philosophers cannot rely solely on the fundamental procedure of the natural sciences, namely, empirical verification/falsification. “There are at least two other procedures which have to be listed among the resolving procedures accepted in philosophy: analysis and intuition” (Brožek, 2011: 360). Brožek and Jadacki (2006: 37) define the analysis of x as the “deliberate separation of some parts of x or the incorporation of x into some whole” – the first activity is called diffraction analysis, and the second is called implantation analysis. Defined in this way, analysis is not an exclusively philosophical activity, but a common method used in science. What distinguishes philosophy, however, is its analysis of concepts and the logical relations between them.

Philosophical analysis can show that a question is semiotically incorrect (such questions are irresolvable), which is the basis for applying logical therapy to it. Such therapy can have three different outcomes. First, it may allow paraphrasing of the original question, giving us a new question that captures the same intention but is resolvable by a different philosophical method. The whole process, as described above, can be reduced to asking a more precise question, and the benefit of this cannot be underestimated. For it may turn out that the answer is a secondary matter, an obvious consequence of a properly posed question. Even if this is not the case, it narrows the scope of the search considerably. We can therefore respond positively to the question-challenge.

Secondly, the result of logic therapy may be a paraphrase of a question from another field of science. Here, the situation is analogous – we get the philosophical benefit of a clear way to solve a given problem. It is a method that is accepted in the target field. Finally, the result may be the cancellation of the question – a situation in which a meaningful paraphrase is not possible, and therefore, the answer to the question does not exist. This is advantageous in that it saves time for other researchers to consider the question. Even though in this case we are not asking a new question, but rather stating its absence, the author believes this still argues in favour of resolving the question-challenge positively. After all, simply asking “is it possible to paraphrase the question so that it can be resolved by one of the accepted methods” can make it clear that this is impossible and save our time.

It is important to clarify what constitutes the falsity of a question. Jadacki (2002: 249) points out that a question is incorrect if at least one of its assumptions or presuppositions is false. This is a necessary condition, but within it, we can still replace worse questions with better ones. A question is better the more defined and specific it is. The question is better, the more defined it is, the narrower the range of the unknown, i.e., the variable that appears in the proper answer. For example, the scope of the unknown of the question “What colour is this ball?” is any (x) that is the name of the colour. This is because the answer will have the scheme “this ball is (x)”. On the other hand, the scope of the unknown of the question “Is this ball red or green?” is the two-element set {red, green}. The question is that the more specific, the fewer proper answers it allows, i.e., substitutions of values under the unknown (x). In practice, questions with syntactic defects (containing ellipses and amphiboles) or semantic defects (containing ambiguities and vagueness) are most often subjected to logic therapy (Brożek 2008: 359–360).

Jadacki (2008: 307) gives an example of such a paraphrase for the question “Does the world exist? If we replace it with the phrase “does what exists, exist?”, one of the correct answers “what exists, exists” will be an analytically true sentence, and the other “what exists, does not exist” will be an analytically false sentence. Since there is a true answer to the question posed – the problem of the existence of the world is resolvable. Alternatively, we can assume that “exist” means “be located somewhere outside the world”. Then, of course, the true answer to the question posed will be “the world does not exist”. So the ontological problem is resolvable, and the answer to the question posed depends on the explanation of the notions.

On the other hand, Jedynak (2008: 308) asks whether it is not the case that the transformed problem becomes a new problem, while the original problem remains unsolved. Whatever the answer to the problem, it is safe to say that it at least makes us aware of the potential dangers to which our claims are exposed. And that, in turn, is surely a valuable contribution made simply by asking the question. The question about the resolvability of philosophical disputes would also have to be paraphrased to refer to at least some’ disputes. A negative answer would then imply the *irresolvability* of all philosophical questions, which is wrong, since it is a philosophical question in itself that would then be resolved (Jedynak, 2008: 309).

It is worth noting that some philosophical or quasi-philosophical questions are asked seriously, but the person asking them does not expect an answer. Questions such as “Are

we living in a simulation?” are often asked to evoke certain emotions or to create a certain mood. Philosophical attempts to paraphrase such questions (“Are we brains in a vat?”) and make them more precise are perceived by non-philosophers as a misunderstanding of the subject. There are also factions of philosophy that use such questions: to achieve certain experiences or to inspire the audience, to stimulate creativity. I find the phenomenon that some questions have such properties interesting, but it is beyond the interest of logic. To explain it, one would have to paraphrase the problem in the language of psychology.

Conclusion

In this paper, the author has presented several arguments for the claim that one can make a good philosophical contribution simply by asking a question. The benefits of a well-articulated question can be to effectively guide further research in a given area, to make us aware of potential gaps in our claims, but most importantly, to formulate a previously underdetermined problem in a way that makes it possible to solve it. A good paraphrase of a question is useful not only for scientific or philosophical work, but also when talking to a layman who asks broad questions like ‘what is the point of all this?’ A philosopher can help to clarify his field of interest so that he can express his curiosity in the language of psychology, evolutionary biology, existential philosophy, theology, or another, and find a satisfying answer.

References

- Ajdukiewicz K. (1975), *Logika pragmatyczna*, Warszawa: PWN.
- Brożek A. (2008), *O pojęciach rozstrzygalności i nierozstrzygalności w świetle teorii pytań*, [in:] A. Brożek (ed.), *Filozoficzne problemy nauk. Seminarium lwowsko-warszawskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, pp. 355–363.
- Brożek A. (2011), *Theory of questions: erotetics through the prism of its philosophical background and practical applications*, Warszawa: Rodopi.
- Brożek A., Jadacki J. (2006), *Analiza „analizy”*, “*Studia Philosophiae Christianae*”, no. 42/1, pp. 37–54.
- Gęgotek J. (2003), *Metafizyczne presupozycje pytań naukowych. Koncepcje Collingwooda i Agassiego*, [in:] W. Krajewski, W. Strawński (ed.), *Odkrycie naukowe i inne zagadnienia współczesnej filozofii nauki. Pamięci Elżbiety Pietruskiej-Madej i Jana Żytkowa*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, pp. 189–196.
- Habgood-Coote J., Watson L., Whitcomb D. (2023a), *Can a good philosophical contribution be made just by asking a question?*, “*Metaphilosophy*”, no. 54, p. 54, <https://doi.org/10.1111/meta.12599>
- Habgood-Coote J., Watson L., Whitcomb D. (2023b), *Commentary on »Can a good philosophical contribution be made just by asking a question?«*, “*Metaphilosophy*”, no. 54, pp. 55–60, <https://doi.org/10.1111/meta.12600>

Jadacki J. (2002), *Spór o granice języka. Elementy semiotyki i metodologii*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper.

Jadacki J. (2008), „Czy spory filozoficzne są rozstrzygalne?”, [in:] A. Brożek (ed.), *Filozoficzne problemy nauk. Seminarium lwowsko-warszawskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, p. 307.

Jedynak A. (2008), *Czy spory filozoficzne są rozstrzygalne?*, [in:] A. Brożek (ed.), *Filozoficzne problemy nauk. Seminarium lwowsko-warszawskie*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Semper, pp. 308–309.

Puczyłowski T. (2022), *A Taxonomy of Noncanonical Uses of Interrogatives*, „Axiomathes”, no. 32(3), pp. 505–527.

Puczyłowski T., Ziembicki D. (2018), *O implikaturach konwersacyjnych pytań*, „Filozofia Nauki”, no. 26(1), pp. 23–48, <https://doi.org/10.14394/filnau.2018.0002>

Kamil Iwaniak Kognitywne osvajanie, czyli procesy znaczeniotwórcze i motywacja semantyczna w nazewnictwie przyrodniczym – na podstawie wybranych polskich i niemieckich gatunkowych nazw pajaków

Agata Piasecka Pejoratywizacja zooleksemów *bydło/skot* w języku polskim i rosyjskim (na podstawie metaforyki i frazeologii zwierzęcej)

Michał Ledwośński Soft skills in the work of a translator in the context of new technologies

Artem Velychko Lexicographic issues in compiling bilingual learner dictionaries of idioms. Part II: Developing dictionary model entries

Gunel Imran Eyvazli Lexical and grammatical means of communication between text components

Izabela Kozera-Sławomirska Сериальные глагольные конструкции в русском языке и их турецкие эквиваленты (на материале редупликативных выражений)

Aleksandra Wróbel Motywy zwalczania wyrazów obcych w języku niemieckim w XIX wieku na przykładzie języka gimnastyki

Agnieszka Patalong Natręctwa i maniery w języku polskim – cz. I

Aleksandr Tsoi Восточнославянские языки на протяжении веков

Aleksandra Matysiak, Julita Woźniak New cultural reality – problem or challenge? Acculturation strategies used by Polish immigrants to Wales

Damazy Stasiak Paraphrasing philosophical questions

